

ВИСШЕ БОГОСЛОВСКО УЧИЛИЩЕ „ИЛАЯС РИГС”

ДАНАИЛ ИГНАТОВ

ИСТОРИЯ НА ЦЪРКВАТА В ЕПОХАТА НА
РЕНЕСАНСА И НА РЕФОРМАЦИЯТА

XVI –XVII ВЕК

ЛЕКЦИОНЕН КУРС

СОФИЯ, 2013

СЪДЪРЖАНИЕ И ПЛАН НА КУРСА ПО ОСНОВНИ ВЪПРОСИ

УРОК 1

1. ИСТОРИЧЕСКА ОБСТАНОВКА И ПРЕДПОСТАВКИ В ЗАПАДНА ЕВРОПА ЗА ВЪЗНИКВАНЕТО НА РЕФОРМАЦИЯТА.

1.1. СЪСТОЯНИЕ НА ЦЪРКВАТА ПРЕЗ КЪСНОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ

1.2. ХРИСТИЯНСКИ ДЕЙЦИ И МИСЛИТЕЛИ – ПРЕДТЕЧИ НА РЕФОРМАЦИЯТА

1.2.1. Наченки на реформаторски възгледи у някои представители на средновековния мистицизъм.

1.2.2. Предреформатори в конфликт с официалната църква

1.3. ЗАПАДНО ЕВРОПЕЙСКИ РЕНЕСАНС И ХУМАНИЗЪМ

1.3.1. Водещи имена във философията и литературата.

1.3.2. Изучаване на литературните извори на християнството

1.3.3. Делото на Еразъм Ротердамски (1466-1536)

1.3.4. Ренесансът в изобразителното изкуство, архитектурата и музиката

УРОК 2

2. РЕФОРМАЦИЯТА В ГЕРМАНИЯ

2.1. МАРТИН ЛЮТЕР, ЧОВЕКЪТ И РЕФОРМАТОРЪТ

2.1.1. Години на осмисляне на вярата. Публикуването на 95 тезиси.

2.1.2. Законодателното събрание във Вормс 1521 година

2.1.3. Лютер за брака

2.2. РАЗВИТИЕ НА РЕФОРМАЦИЯТА В ГЕРМАНИЯ СЛЕД ПРЕСТОЯ ВЪВ ВАРТБУРГ

2.2.1. Законодателно събрание в Шпеер 1526 година

2.2.2. Второ законодателно събрание в Шпеер

2.2.3. Срещата в Марбург.

2.2.4. Законодателно събрание в Аугсбург и първо изложение на Аугсбургската изповед на вяра.

2.3. БОГОСЛОВИЕТО НА ЛЮТЕР И НЕГОВИЯТ ПРИНОС ЗА РАЗВИТИЕТО НА РЕФОРМАЦИЯТА.

2.4. РАДИКАЛНА РЕФОРМАЦИЯ В ГЕРМАНИЯ.

2.4.1. Пророците от Цвикау и Томас Мюнцер

2.4.2. Селско въстание 1524-1525 година и въстанието в Мюнстер

2.4.3. Протестантски радикален спиритуализъм

УРОК 3

3. ОТКЪСВАНЕ НА ЦЪРКВАТА В АНГЛИЯ ОТ РИМ И СЪЗДАВАНЕ НА АНГЛИКАНСКАТА ЦЪРКВА.

3.1. ЧАСТНИЯ ЖИВОТ НА ХЕНРИ VIII И ДУХОВНАТА СРЕДА В НАЧАЛОТО НА XVI ВЕК КАТО ФАКТОРИ ЗА СЪЗДАВАНЕТО НА АНГЛИКАНСКАТА ЦЪРКВА

3.2. ПРЕВРАТНОСТИ В ПОЛИТИЧЕСКИЯ ЖИВОТ И ТЯХНОТО ОТРАЖЕНИЕ ВЪРХУ СЪДБАТА НА ЦЪРКВАТА ПРЕЗ XVI ВЕК

3.2.1. Отражение на ренесансовия дух, издаване на Библията на английски език и първи мъченици.

3.2.2. Управлението на Едуард VI и на Мария I Тюдор

- 3.2.3. Политическата и религиозна обстановка по времето на кралица Елизабет I
- 3.3. ФОРМИРАНЕ НА АНГЛИКАНСКОТО БОГОСЛОВИЕ

УРОК 4.

4. РЕФОРМАЦИЯТА В СЕВЕРНИТЕ КАНТОНИ НА ШВЕЙЦАРИЯ

- 4.1. УЛРИХ ЦВИНГЛИ
 - 4.1.2. Жизнен път във обучение и борба за утвърждаването на Реформацията.
 - 4.1.2. Доктриналните позиции на Цвингли изложени в 67-те тезиси
- 4.2. РАЗЛИЧИЯТА МЕЖДУ ЦВИНГЛИ И ЛЮТЕР
- 4.3. АНАБАПТИЗМЪТ В ШВЕЙЦАРИЯ
 - 4.3.1. Ролята на Конрад Гребел за появата на анабаптизмът в Швейцария.
 - 4.3.2 . Балтазар Хюбмайер
 - 4.3.3. За някои богословски и социални позиции в швейцарската радикална реформация. Шлайнхаймска изповед на вяра.

УРОК 5

5. РЕФОРМАЦИЯТА ВЪВ ФРАНЦИЯ И ЖЕНЕВА

- 5.1. ПРОНИКВАНЕ И ПЪРВОНАЧАЛНО РАЗВИТИЕ НА РЕФОРМАЦИЯТА ВЪВ ФРАНЦИЯ
- 5.2. ЖИЗНЕНИЯТ ПЪТ НА ЖАН КАЛВИН
- 5.3. РЕФОРМАЦИЯТА В ЖЕНЕВА ПОД РЪКОВОДСТВОТО НА ЖАН КАЛВИН
- 5.4. БОГОСЛОВИЕТО НА ЖАН КАЛВИН
 - 5.4.1. Божият суверенитет
 - 5.4.2. Значението на Библията
 - 5.4.3. Христос като посредник и единство с Христос.
 - 5.4.4. Предопределението
 - 5.4.5. Църквата
 - 5.4.6. Тайнствата.
 - 5.4.7. Отношението към философията
 - 5.4.8. Отношението към изкуствата
 - 5.4.9. Право и политика
- 5.5. ОПИТИ ЗА СБЛИЖАВАНЕ СЪС ДРУГИТЕ РЕФОРМАТОРСКИ ТЕЧЕНИЯ
 - 5.1. Проникването на калвинизма в Германия.
- 5.6.

УРОК 6

6. ПОЯВА И РАЗВИТИЕ НА ПУРИТАНСТВОТО В ШОТЛАНДИЯ И АНГЛИЯ .

- 6.1. ПЪРВИ МЪЧЕНИЦИ НА БИБЛЕЙСКОТО И ПУРИТАНСКОТО ХРИСТИЯНСТВО
- 6.2. ДЖОН НОКС И НЕГОВИЯ ПРИНОС ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА КАЛВИНИЗМА
- 6.3. ПУРИТАНИТЕ В АНГЛИЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И В ОБЩЕСТВОТО. ПРЕЗВИТЕРИАНИ, КОНГРЕГАЦИОНАЛИСТИ И СЕПАРАТИСТИ
- 6.4. УЕСТМИНСТЪРСКИЯ СЪБОР
- 6.5. УПРАВЛЕНИЕТО НА ОЛИВЪР КРОМУЕЛ
- 6.6. ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА СТАТУКВОТО НА АНГЛИКАНСКАТА ЦЪРКВА

УРОК 7

7. ПЪРВОНАЧАЛНИ УСИЛИЯ ЗА КОДИФИЦИРАНЕ НА РЕФОРМАТОРСКАТА ВЯРА И РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО И В ЕВРОПА

7.1 .СЪПОСТАВЯНЕ НА ПЪРВИТЕ ИЗПОВЕДИ НА ВЯРА В ДВИЖЕНИЯТА НА РЕФОРМАЦИЯТА.

7.1.1.Аугсбургската изповед

7.1.2. Хелветската изповед

7.1.3. Уестминстърската изповед

7.1.4. Савойската изповед

7.2. РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА РЕФОРМАЦИЯТА ВЪВ ДРУГИ СТРАНИ.

7.2.1.Реформацията в Холандия . Мено Симонс. Арминий. Съборът в Дордрехт.

7.2.2. Реформацията в Италия

7.2.3. Лелио Социни и развитие на унитариянството.

7.2.4. Реформацията в Унгария и Трансилвания.

7.2.5. Реформаторски идеи в гръцката Патриаршия.

7.2.6. Влияние на лютеранството в Русия

УРОК 8

8. КОНТРАРЕФОРМАЦИЯ. РЕЛИГИОЗНИ ВОЙНИ.

8.1. СЪБОРЪТ В ТРЕНТ.

8.2.ИГНАТИЙ ЛОЙОЛА И БОГОСЛОВИЕТО НА ЙЕЗУИТИТЕ.

8.2.1. Игнатий Лойола и създаването на Дружината на Исус.

8.2.2. Богословието на йезуитите.

8.3..НОВИ ТЕНДЕНЦИИ В КАТОЛИЧЕСКОТО БОГОСЛОВИЕ.

8.4. РЕЛИГИОЗНИ ВОЙНИ В СЕВЕРНА И ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА

8.4.1. Религиозна война в германските територии 1546-1555.

8.4.2.Тридесетгодишната война (1618 –1648)

8.5.РЕЛИГИОЗНИ ВОЙНИ И ПРЕСЛЕДВАНЕ НА ПРОТЕСТАНТИТЕ ВЪВ ФРАНЦИЯ

8.5.1. Първи прояви на насилие и първи военни конфликти на религиозна нетърпимост.

8.5.2. Вартоломеевата нощ

8.5.3. Анри IV и Нантския едикт 1598 година.

8.5.4 Нови изпитания за протестантите по време на Луи XIV

БИБЛИОГРАФИЯ :

1. Изповеди на вяра и катехизисни издания

АУГСБУРГСКО ИЗПОВЕДАНИЕ. Харолд ЕСМАН, Н. Миндов и др. ред.София, Българска лютеранска църква,2002 (по Concordia Triglotta и др. текстове)

Дейвид КЪСКИ, *Катехизис на Лютер*. София, Уелкъм, Християнски информационен център, Лютеранска църква в България, 2000г.

САВОЙСКА ДЕКЛАРАЦИЯ НА ВЯРАТА 1658. Принципи на Независимата конгрешанска църква и църковен ред 1833 г. Пор. Кредо. София, Нов човек, 2009 г.

УЕСТМИНСТЪРСКА ИЗПОВЕД НА ВЯРАТА 1647. София, Нов човек, 1997 г.

2. Исторически изследвания

БИЦИЛИ Пьотр, *Европейската култура и Ренесансът, Избрани студии*. Д. Дочев, съставител и предговор. Пор. Исторически етюди. Изд. АНУБИС, 1988г.

БОБЕРО Жак (sic), *История на протестантството*. Изд. КАМА, 2004. (прев. Jean Baubérot, *Histoire du protestantisme*, Paris, PUF 1998)

ДОГЪН Кристофър, *Кратка история на Италия*. София, кн. к. Труд, 2010.

ЕРИКСЪН Милард, *Християнско богословие*. София, Нов човек, 2000 г.

ЛЕВИ Антъни, *Ришельо*. София, Персей, 2007.

ЛЮТЕР Мартин, *Робството на волята*. Поредица Християнска реформация. Прев. на бъл. от Martin Luther, *The Bondage of the Will* с *историческо и теологично въведение* на издателя. Бургас, CMN, 2003.

КАЛВИН Жан, *Институти на християнската религия*. Поредица Християнска реформация. Прев. на бълг. от John Calvin, *Institutes of the Christian Religion* с предг. от преводача, кн. I, Бургас, CMN, 2003; кн. II, III и IV, София, Нов човек, 2005, 2006, 2007.

КЕРНС Ърл, *Християнството през вековете. История на Църквата*. София, Нов човек, 1998. (Прев. от CAIRNS Earle, *Christianity Through Centuries*. Grand Rapids, Michigan, The Zondervan Co., 1954, 1981). В същия том още: Христо СТОЯНОВ, *Из история на българската църква* и Константин ЗЛАТЕВ, *Църквата на Балканите от XV в. до днес*.

СТОФЕР Ришар, *Реформацията*, Враца, и.к. "Одри", 2000, 127с. (Прев. от R. Stauffer, *La Reforme*, col. Que sais-je ? Paris, PUF, 1998).

УОЛКЪР Уилисън, *Жан Калвин- реформаторът. Биография*. София, Нов човек, 2009.

ХАЙНЦМАН Рихард, Основен курс по Философия 2. Философия на Средновековието. Сф., ЛИК, 2002

ХОТЪН Сидни, *Щрихи от църковната история*. София, Мисия „Възможност“. (Прев. от S.M. Houghton, *Sketches From Church History*. Edinburg, Banner of Truth Trust 1980)

ЯНАКИЕВ Калин, *Светът на Средновековието. Генезис, история, общество*. (Университетски курс лекции). София, Фонд. Комунитас, 2012 г.

D'AUBIGNE Merle, *History of the Great Reformation of the Sixteen century in Germany, Switzerland, & c.* New York, Robert carter, 1846.

BALLING Jakob, *The Story of Christianity from Birth to Global Presence*. Grand Rapids /Cambridge UK, 2003; (прев. от датски *Kristendomen*. Politike Forrlag A/S 1986).

BERTHOUD Jean- Marc, *Calvin et la France. Genève et le déploiement de la Réforme au XVIe siècle*. Lausanne, L'Age d'Homme, 1999.

CALVIN Jean, *L'Institution chrétienne*, livres I,II,III et IV. Aix-en-Provence, ed. Kerygma, 1978 / Marne-la-Valée, ed.Farel, 1978 (перепечатка 1995).

DURANT Will. *The Reformation. The History of European Civilization from Wicliffe to Calvin 1300-1564.*, The history of Civilization VI, N.Y., Simon & Shuster, 1957, 1025

DUNKAN Ligon editor, *The Westminster Confession into the 21 Century, Essays in Remembrance of the 350th Anniversary of the Westminster Assembly*, vol.1&2. Geanis House, Fearn, Scotland, Mentor, 2003, 2004.

GONZALEZ Justo L., *A History of Christian Thought*, vol III, revised edition. *From the Protestant Reformation to the Twentieth Century*. Nashville, Abingdon Press, 1975.

T. M .LINDSAY, *Reformation. Handbooks for Classes and Private Students*. Edinburgh, T.&T.Clark, 1923.

PARKER G.W.H., *The morning star. Wycliffe and the Dawn of Reformation. The Paternoster Church History*, vol. III, The Paternoster Press, GB.

R.E.DAVIS introduct., *The Savoy Declaration of Faith and The Heads of Agreement*. Historic Documents of Congregationalism. First Congregational Church, Millers Falls, Massachusetts, 1998.

SCHAFF Philip, *History of the Christian Church, vol VII. Modern Christianity, The German Reformation*.Grand Rapids,Michigan, Eerdmans, 2010, (photolithoprinted 1965)

SCHAFF Philip, *History of the Christian Church, vol VIII. Modern Christianity, The Swiss Reformation*.Grand Rapids,Michigan, Eerdmans,1958.

SCHROEDER H.J. *Canons and Decrees of the Council of Trent*, The original 1941 ed.contained the Latin text and the Engl. Transl., TAN books & Publishers, Inc., Rockford, Ill.USA, 1978.

WALKER Williston, *A History of the Christian Church*. New York, Ch.Scribner's sons, 1918, 1959.

WALTON Robert, *Zwingli's Theocracy*. University of Toronto Press, 1967.

По справка от Гугъл :

[1] T M LINDSAY, [*The Reformation: A Handbook*](#).Banner of Truth Trust 2006
228 pages, pbk, £7.75, \$16.00
ISBN 0 85151 932 6

[2] J. H. Merle d'AUBIGNÉ [*The Reformation in England: Volume 2*](#).

Banner of Truth Trust 1994 reprint, 528 pages, pbk, £10.75, \$21.50
ISBN 0 85151 487 1

[3] John KNOX, *[The Reformation in Scotland](#)*.

Banner of Truth Trust 2000 reprint

392 pages, pbk, £6.25, \$12.00

ISBN 0 85151 358 1

Относно Реформацията в Германия : <http://www.ccel.org/ccel/schaff/hcc7>

Между първите издания на български език относно историята на Реформацията можем да открием: МАРТИНЪ ЛУТЕРЪ И ДЕЛО-ТО НА РЕФОРМАЦИЪ-ТЪ с притурка: Животоописаніе на Д-ръ Бугенхагена. Цариградъ, в печатницата на А.Х. Бояджіана. Американъ-Ханъ. 1887.

УРОК 1

1. ИСТОРИЧЕСКА ОБСТАНОВКА И ПРЕДПОСТАВКИ В ЗАПАДНА ЕВРОПА ЗА ВЪЗНИКВАНЕТО НА РЕФОРМАЦИЯТА.

В началото на XVI век в Западна Европа се проявява една съществена промяна в лоното на Църквата, която се нарича Реформация. Реформацията е преди всичко религиозно движение целящо да възстанови чистотата на представеното в Новия Завет ранно християнство. От богословска гледна точка това движение е предизвикано преди всичко от Божия промисъл в умовете и духа на избрани хора за обновяване на Христовата Църква. Но разбира се не трябва да се пренебрегват съпътстващите я културно-исторически явления като *Ренесанса* и *хуманизма* от XV век до началото XVI век. Тези духовни и културни процеси, заедно, са дълбоко свързани със състоянието и развитието на Римо-католическата църква и на политическото устройство в тази част на континента през Късното средновековие.

1.1. СЪСТОЯНИЕ НА ЦЪРКВАТА ПРЕЗ КЪСНОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ

Трябва да се има предвид, че през Средновековието, въпреки политическите борби и процеси между владетелите в Западна Европа, нейното население живее не толкова със съзнанието за някаква национална принадлежност, от колкото от принадлежност към християнската общност. ”Защото лицето на нашия континент, независимо от цялата му парцелираност се населява от край до край и от поданиците на Църквата (на *Ecclesia*) – с нейните енории, епархии и диоцези, събиращи всички в Европа във всеобхватна общност на *Christianitas*(...) *Christianitas* е ...”християнското **съобщество**”, **общността** на християните или още по-точно – на **Христовите**, на осиновените и спасяваните в Христа люде, независимо от това какъв е техният род, език и племе.”¹Институцията, която осъществява това единство в Западна Европа е Римо-католическата църква. В нейната доктрина има положение, което дублира центъра - Христос със самата себе си. „Спасението е в Църквата”. След като е казано, че Църквата е тяло Христово се прави извод, че животът в Църквата спасява. А тъй като според същата доктрина Църквата се представлява на земята, на първо място, от римския епископ, т. е. папата, то от там следва, че каквото каже той е непогрешима истина². Тази двойственост довежда до драматични събития, които ще разтърсят Европа.

След разцвета на папската власт при папа Инокентий III (1198-1216) папската институция затъва в дълбока криза. През 1309 г. папа Климент V премества седалището на папската институция от Рим в Авиньон (в южната част на днешна Франция). И то остава там, с известни прекъсвания (1367-1370), до 1377 г. Този период, известен като

¹ Калин ЯНАКИЕВ, Светът на Средновековието. Генезис, история, общество. София, фонд. Комунитас, 2012 г., с.255.

² Тази доктрина води началото си от учението на някои Отци на Църквата като Киприан Картагенски според който „Епископът е в Църквата и Църквата в епископа, който не е с епископа, не е в Църквата”.

„Вавилонския плен”, е свързан с многогодишни разпри за власт между папи, крале и императори, за това къде е истинското седалище на папата, кой е истинския папа. В началото на 1377 година папа Григорий XI връща папския престол в Рим и се опитва да възстанови отново престижа на папството като независим международен авторитет. Но той умира на следващата година. За негов наследник е избран Урбан VI, който се компрометира с поведението си и кардиналите на негово място Климент VII. Той обаче връща седалището на папите в Авиньон с което започва нов период на упадък известен като „Големия разкол”. През 1409 година, със свикването на Съборът в Пиза, се прави опит за неговото преодоляване, но вместо това разколът се задълбочава. и се стига до положението Римо-католическата църква да се управлява от двама, дори и от трима папи едновременно.

Същевременно от края на XII век Църквата на Запад се изправя все по-драматично пред разрастващото се влияние на ереси и духовни движения, които се противопоставят на властта на папата. На първо място трябва да се посочи разпространението на идващото от изток неоманихейство и по-специално влиянието на богомилите от българските земи, което тук става известно с названието на неговите приемници – катарите, патарени, албигойци. През втората половина на XII век разпространението на еретиците става толкова голямо, че в южната част на Европа катарите създават същинска втора Църква, която се противопоставя на римската. Те дори свикват събор през 1170 година в Сен-Феликс-дьо-Карман, близо до Тулуза, по инициатива на един „епископ” на име Никетас или Никинта, пристигнал от Константинопол и представящ се за ученик на българския поп Богомил.³

Папата и епископите се опитват да ограничат и да изкоренят влиянието на еретиците, най-напред с административни мерки. Но тъй-като те се оказват недостатъчно ефикасни, на историческата сцена се появява т.н. Света инквизиция спечелила си печална слава със своите жестокости не само срещу еретици но и срещу всички, които се опитват да реформират Църквата.

В областта на богословието и теорията на познанието настъпват важни промени. Настъпва времето на *схоластиката*. Още през 13 век Тома Аквински утвърждава принципа, че Бог е самото Битие. Творението е плод на раздаващото се Битие. Между Твореца и творението има голяма разлика, но и приемственост като множество от аналогии на Битието (*analogia entis*). Човек като божие творение, опознава битието чрез тялото си. Така противно на Августин, за когото познаването на Бога се осъществява по благодат, чрез пренебрегването на материята, за Тома човек добива познанията си чрез природата, а по този път той може да стигне и до висока степен на познание на Бога.⁴ И ако в 13 век схоластиката се представя формално като продължител на учението на Църквата, то вече през 14 и 15 век тенденцията за отделяне на мисленето от вярата, за отделяне на философията от богословието, става очевидна, особено в стремежа за идейна независимост на някои университети и техни преподаватели.

³ Ги Тестас и Жан ТЕСТАС, *Инквизицията*, (прев. от фр.). Враца, изд. „Одри”, 1999, с.5

⁴ Все пак Тома поддържа и становището, че има степен на познание, която ни се дава само по благодат от Бога. Тази благодат се разбира като божествено действие (енергия) което помага на човека да се издигне над естественото и достигне свръхестественото.

1.2. ХРИСТИЯНСКИ ДЕЙЦИ И МИСЛИТЕЛИ – ПРЕДТЕЧИ НА РЕФОРМАЦИЯТА

1.2.1. Наченки на реформаторски възгледи у някои представители на средновековния мистицизъм.

Още през 12-ти век в Западна Европа започват да се проявяват признаци за желание за обновяване и връщане към чистотата на учението на Църквата и начина на живот на християнската общност според евангелските принципи. Между хората, които дават тласък на този процес, трябва да се споменат личности, които са свързани с мистичната духовност. Някои от тях можем да впишем в категорията на спекулативния мистицизъм. И все пак трябва да се има пред вид, че те търсят лична връзка и единство с Бога, без посредничеството на свещеници, “святи места” и “осветени” предмети⁵. Между тях можем да посочим Бернар от Клерво, Майстер Екхард, Йохан Таулер....

Бернар от Клерво (1091-1153) произхожда от аристократично семейство. Приема монашество в ордена на цистерсианците, а по-късно става и абат (игумен) на манастир на този орден. Насочва своите търсения за единство с Бога чрез Христос, от гледна точка на Неговата човешка природа. Изявлението “Ессе homo” е фокус на съзерцанието и подражанието на Христос. Любими сюжети от Библията върху които медитира са героите на действителната вяра, грижата на Христос за болните и нуждаещите се, христовите рани на кръста, очакването на “Небесния жених”. Това се приема за признак на предренесансова и предреформаторска преориентация в част от латинското монашество. Известна е симпатията, която Жан Калвин храни към него и изразява като го цитира в някои позовавания на Отците на Църквата.

Майстер Екхарт (1260-1327) е типичен представител на немския средновековен мистицизъм. Неговата личност изпъква на фона на задълбочаващата се криза в лоното на папската институция. Като високо образован доминикански монах става преподавател за известно време в Парижката Сорбона. Богословската му ориентация е силно повлияна от Тома от Аквино. Същевременно у него се забелязва и определено влияние на нео-платонизма. А някои откриват паралел с византийския тип аскеза в търсене на дивинизация (теосис, обожение). “Екхарт вярва, (противно на Бернар от Клерво – б.м.) че само божественото е реално и учи, че целта на християнина трябва да бъде единението на неговия дух с Бога, чрез сливането на човешката с божествената същност при преживяване на екстаз”.⁶ Той казвал, че “Бог трябва да премине у мен, а аз – у Бога”. Екхарт възприема Бога като философско единство на личностен Създател и поддържана от Него вселена. Някои от неговите изказвания в тази посока дават основание да се мисли, че е изпадал в пантеистичен уклон. Неговите възгледи били осъдени с папска була, но след неговата смърт.

⁵ Въпросът за мистичния опит е много по-широк от популярните представи. Вероятно малцина биха се осмелили да определят Мартин Лютер или Жан Калвин като мистици, макар че и двамата са преживявали опитността на покаяние и обръщение към Христа като драматично просветление от Святия Дух. В тяхното богословие стремежът към единство с Христос е не само теоретично - библейски основан, но и живян като духовен опит в усърдна молитвена практика.

⁶ Брл КЕРНС, цит.съч., с. 260

Неговият ученик *Йохан Таулер* (1300-1360), много по-ясно се разграничавал от пантеистичния уклон на своя учител и останал, така да се каже, в руслото на католическата църква. Но настоявал, че личната връзка с Бога е по-важна от участието в църковния живот и особено в празничните церемонии. Около него се образувала групата на „Приатели на Бога“. Те издали сборник с творби наречен „Немско богословие“. Мартин Лютер използвал този сборник при развитието на своите разбирания за Спасението и дори спомогнал за нейното издаване през 1516 година.

От началото на 12 век се появяват и личности, които, в стремежа си да очистят Църквата от нейните отклонения, открито се противопоставят на папската институция и някои доктрини на римо-католицизма. Заражда се конфликт, който ги изправя най-често пред опасността от санкции на Инквизицията. Счита се, че те са подготвили най-духовната почва за появата и разцвѣта на Западно-европейската реформация. Такива са Пиер Валдо, Джон Уиклиф, Ян Хус, Савонарола и други.

Допълнителни бележки

Още през 11 век, във Византия, един монах и мистик, Симеон Нови Богослов развива идеи, които могат да се приемат като предреформаторски. В неговото творчество може да се открие задълбочено изследване и позоваване на евангелските текстове. Преоткрива учението за предопределението като го представя в лично ангажирана интерпретация, подчертава значението на новородението и кръщението със Святия Дух независимо от водното кръщение, настоява за увереност в спасението още тук на земята. Критикува институционалното разбиране за посвещението в свещенически сан като настоява то да се извършва само след лична опитност на кръщение със Святия Дух. В това разбиране има определен мистичен и харизматичен уклон, но същевременно и посока на мислене в реформаторски дух.⁷

1.2.2. Предреформатори в конфликт с официалната църква

Пиер Валдо и валдензите.

В началото на 12 век в град Лион, в днешна Южна Франция живял богат търговец *Петрус Валдес*. Около 1170 година той наел един свещеник да преведе от латински на френски език четирите евангелия и някои други книги от Свещеното писание⁸. Четенето на разбираем език засегнало Пиер Валдо (името с което е известен) и той заинтересувал кръг от свои приятели да направят същото. Те започнали да схващат разликата в силата, която дава евангелското послание и сковаващите предписания за живот налагани от католическото духовенство. Те стигнали до убеждения, които станали по-късно важни положения в реформаторското учение. Това включва убеждението, че не трябва да се отдава култ на светиите; че има две, а не седем тайнства установени от Христос, както и стремеж към скромен живот и живот отдаден на евангелизация на всеки мирянин.

През 1177 година Валдо разпродад голяма част от богатствата си и организирал общество от миряни, които споделят неговите възгледи. Така се появява движението на

⁷ Данаил ИГНАТОВ, *Симеон Нови Богослов и богословието на личния опит*. Християнство и култура, бр. 4(61), год. X (2011).

⁸ Сидни М. ХОТЪН, *Щрихи от църковната история*. София, Мисия „Възможност“, с. 58

„ле саботие” (хората с дървени обувки) или както е по известно – на валдензите⁹. Валдензите тръгнали от град на град по двама, по примера на христовите ученици, да за да проповядват евангелските истини. Те не просели финансова подкрепа а действали като амбулантни търговци. Минавали от къща на къща за да предлагат различни стоки като не пропускали с това да започнат разговор свързан с Благовестието. Не се плашели да изобличават лъжливите доктрини внедрени в Църквата. Действали най-вече в днешните територии на Южна Франция, Италия и Швейцария. Организирали богослужения на уединени места, без свещеници, на простонароден език и спонтанен начин на поклонение на Бога. Четели и разпространявали Библията.

От начало католическото духовенство проявило търпимост защото ги възприемали като нов орден. Но когато се разбрало, че те подкопават авторитета на висшата църковна йерархия, срещу тях започнали гонения. Валдензите били обявени за общество извън закона.

Същевременно на събор във Валенция през 1229 година било забранено на миряни да четат и тълкуват Библията. Позволявало им се да четат само Псалтира, сборници с молитви, житията на светиите и на Дева Мария.

Създадената вече църковна полиция на Инквизицията намерила особено голяма подкрепа от Доминиканския орден в борба срещу валдензите. Започнало системно издирване на местата на техните събрания – главно в планините и там на место били избивани заедно с жените и децата. Тези преследвания продължили и след възникването на Реформацията, до 17 век, когато Оливър Кромвел от Англия заплашил с военна намеса, ако те не се прекратят. Известният поет на Реформацията Джон Милтън възпял през 1655 г. техния героизъм в поемата „Пиемонтското клане”.

Джон Уиклиф (1328-1384) е роден в семейство на английски аристократи. На около 16 годишна възраст потъпва в Оксфордския университет. От 1365 година преподава там философия и богословие. Назначен е и като свещеник в Лътъруърт (Lutterworth).

През 1360 година крал Едуард III поставил пред Парламента въпроса дали той е длъжен като държавен глава да събира данък за римския папа. Този данък Англия била престанала да плаща доста отдавна, но Рим, в лицето на папа Урбан, отново предявил претенции по този въпрос. Уиклиф се обявил решително против.

По това време Уиклиф вече създал малко общество от приятели с които изучавали систематично Библията. За тази цел с тяхна помощ превел латинската „Вулгата” на английски, „за да даде на миряните знание за Божия закон”. Макар, че все още се забелязва зависимостта му от схоластичния подход в изясняване на доктриналните проблеми, у него все по-силно залегнало убеждението, че християните трябва отново да се върнат към авторитета на Писанието.

В следствие на това той заявил, че всяко решение и догма издадени от папата са човешко мъдруване, ако не са взети буквално от Библията. Стигнал до там да обяви

⁹ По-късно това движение прераства в самостоятелна църква, която съществува и до днес, най-вече на територията на днешна Италия.

папата за „Антихрист, ... гордия светски духовник на Рим, най-прокълнатия от стригачите и джебчиите”.

Въз основа на Библията Уиклиф отхвърлил молитвата за мъртвите, обявил поклонението на икони, статуи и мощи на светци като безумие. Още преди Лютер изобличил яростно продажбата на индулгенции. Обявил, че Църквата е общество на предопределените, които имат единствен началник – Христос. Както и Пиер Валдо, Уиклиф организирил групи от пътуващи проповедници известни под името *лоларди* (lollards)

До тук той, въпреки многобройни врагове, спечелил и много поддръжници всред английското духовенство и английската аристокрация, дори лично от краля. Но, последният оттеглил своята поддръжка, когато Уиклиф се обявил срещу доктрината за преосъществяването (трансубстанцията) на елементите на Причастието, като я обявил за ерес. Нещата се усложнили още повече с избухването на Селското въстание през 1381 година, в което участвали вероятно и някои последователи на Уиклиф. Това дало повод да бъде обвинен като съучастник на въстанието. Парламентът призовал Кентърберийския епископ да свика събор, на който да се разгледа и цензурира учението на Уиклиф. По време на дебатите на събора се случило земетресение, затова е известен като „Земетръсният събор”. Съборът осъдил учението на Уиклиф.

Но борбите за папския престол по това време отслабили вниманието на висшия клир и Уиклиф бил оставен да прекара последните години от живота си в Лътъруърт до смъртта си през 1384 година.

По-късно съборът в Констанц (1414-1418) година потвърдил решенията на английското духовенство и обявил учението на Уиклиф за ерес. А още през 1401 година в Англия била въведена смъртна присъда за еретичество и Инквизицията изпратила не малко негови привърженици- лоларди на кладата. Един от тях бил лорд Кобхам.

Ян Хус (1369-1415)

Някои историци смятат, че Ян Хус е “най-яркият предвестник на Реформацията в Европа”¹⁰. Роден е в Бохемия (днешна Чехия) в с. Хусинец. По това време се засилва културния и духовен обмен между Чехия и Англия обусловени от династични брачни връзки. Английският крал Ричард II се оженва за чехската принцеса Анна. Това благоприятства на млади чехски благородници да отиват да учат в Оксфорд. Някои от тях по-късно стават преподаватели в Пражкия университет.

През 1409 година, след завръщането си от Англия, става ректор на същия университет. Междувременно, той се запознал с идеите на Уиклиф. По негов образец създава кръг от последователи. Но този кръг не остава скрит за обществеността. По същото време става проповедник във пражката църква “Витлеем”. Естествено той споделя новите виждания за вярата и за Църквата в своите проповеди от амвона. Ян Хус е по-малко радикален от Уиклиф и запазва доктрината за трансубстанцията. Но разграничава човешките, т.е. папските доктринални постановления от библейските и

¹⁰ ХОТЪН, с. 64

учи, че само те са задължителни за вярващите. Написал и съчинение озаглавено “За Църквата”, където систематизира своите възгледи.

Последователите на Хус създават нов град наречен Табор (отТавор), където животът трябва да се регулира и управлява съгласно евангелските принципи.

В началото на неговата дейност Ян Хус се ползва от подкрепата на мнозинството от преподавателите на Пражкия университет и от младата чехска буржуазия. А чехският крал Верцеслав, дори и да не го подкрепя видимо проявява пълна толерантност към него. Това се дължи и на факта, че Хус е не само пламенен проповедник на евангелието, но работи и за събуждане на националното самочувствие на чехите, с желанието те да започнат да отстояват по решително своите права. Това вече плаши про-немската фракция в Пражкия университет и чехския архиепископ Сбинко. Ян Хус е отлъчен от Църквата, с отнемане на правата да проповядва.

Ян Хус е поканен, или по-скоро принуден насила, да участва в провеждащия се по това време събор в Констанц (1414-1418 г.) . По доста бърза процедура той е осъден като еретик и изгорен на клада от съдът на Инквизицията, който заседава успоредно с работата на събора.

Но влиянието на Ян Хус не угасва. Негови най-радикални привърженици, начело с Ян Жижка , създават своеобразна национално-освободителна войска на *таборитите*, която се вдъхновява както от идеята за независимост на Чехия, така и за прилагане на библийските принципи на вярата. Те отхвърлят всичко, което “не е написано в Божия закон”. След разгрома на тази армия и смъртта на Ян Жижка, приемници на това движение създават духовната общност на т.н. *Моравски братя* (или Бохемски братя), която е просъществувала и до днес. По-малко радикални привърженици на Ян Хус, известни с наименованието *утранисти* се опитват да запазят връзката си с папата, но същевременно настояват причастието да се извършва и приема от всички вярващи с хляб и вино. Те настояват и за това големите църковни имоти да се изземат в полза на обществото.

Савонарола (1452-1498).

Името на Савонарола не е свързано с доктринални несъгласия с Римокатолическата църква. Той е доминикански монах, достоен представител на първоначалните идеи за духовна просвета и скромен начин на живот, с които този орден е създаден. Това, което го противопоставя на висшето духовенство е откритата критика на небиблейския начин на живот у голямо мнозинство сред неговите представители. Той проповядва на публични места като критикува по същата причина и цялото градско население, с призив към покаяние и промяна към християнски морал. Неговите проповеди, повлияни от Августин Блажени, за чистота и страх от идващия Божий съд разстърсват обществото на град Флоренция и довежда до истинско покаяние на дълбоко покварени хора. В известен период от време предизвиква общоградско съживление и обрат в нравите на флорентинците.

Стига се до там, че Флорентинците отхвърлят управлението на Лоренцо Медичи, законния наследник на губернаторския пост и поставят на негово място харизматичния монах. Савонарола иска да постави Евангелието като основен закон на управление и създава полудемократичен – полутеократичен режим във Флоренция, с който управлява в продължение на три години града.

Но Савонарола стига до крайности. Наред със забраната на хазарта, карнавалите и предизвикателното облекло на жените той се заема с унищожаването на светското изкуство и литература. Пламенно пророкува за скоро настъпващия Божий съд и за други събития, някои които обаче не се сбъднали. Това отслабва неговия авторитет.

Тези слабости са използвани умело от папа Александър Борджия известен с развратния си живот. Папата настройва монасите срещу Савонарола, като го обвинил в ерес и скоро последният е отлъчен от църквата, хвърлен в тъмница и измъчван от Инквизицията с цел да се публично да се откаже от своите твърдения. През май 1498 година Савонарола е изгорен на клада¹¹. Мартин Лютер високо оценил делото му.

Допълнителни бележки

Американският мисионер д-р Алберт Лонг пише през 1870 година, във вестниците „Македония” и „Отечество”, поредица от статии озаглавена „Славените и българите”, за българския принос за подготовката на Реформацията. След като посочва заслугите на братята Кирил и Методий, не само за създаването на славянската писменост, но и за разчупване на догмата за трите свещени езика – еврейски, гръцки и латински, той пише и следното :

*„От България са излезли богомилите, катаристите (катарите) и много други, които и да са имали някои погрешки, били са предвестници и предшественици на реформацията. Затуй аз не се боя да кажа: Слава и чест на поп Богомил... Слава и чест на това храбро племе, което, ако и безграмотно и варварско наричано от притеснителите си, първо е пробило път през дебалата кора на суеверията и предрасъдъците и без да гледа на заплашванията и угнетенията 400 години преди изгарянето на Ян Хус, първия славянски мъченик, се е осмелило да провъзгласи свободата на частната съвест срещу всичките заплашвания на попската тирания.”*¹²

1.3.ЗАПАДНО ЕВРОПЕЙСКИ РЕНЕСАНС И ХУМАНИЗЪМ

В периода на Ренесанса страните и градовете в Западна Европа се намират под върховното управление, на т.н. *Свещена римска империя*, унаследено от времето на Карл Велики (742-814г.) и неговите наследници. Формално тя съществува до 1806 година. Но от много по-рано, и то именно по времето на Ренесанса и Реформацията, независимостта в управлението на национални държави, княжества и градове републики прогресивно нараства. Разпадането на имперската институция засилва ролята на държавната власт. А това води към формиране на национално съзнание у отделните народи.

Испания и Франция от рано се управляват по модела на централизирани монархии, докато на територията на днешна Германия и Италия съществува силно раздробена феодална структура на княжества. Още от началото на 13 век се появяват и първите свободни градове като Венеция, Флоренция, Генуа, Страсбург (?) Бремен (?), Лайден (?)... Появява се нова динамично развиваща се класа на средното съсловие, буржоазията. Тези тенденции се засилват през 14 и 15 век. Английският модел на

¹¹ ХОТЪН, с. 69. Според други историци (КЕРНС – с. 263) е обесен.

¹² Стоян РАЙЧЕВСКИ, *Америка и българите до Учредителното събрание 1879 г.* София, Български бестселър – Национален музей на българската книга и полиграфия, 2003г., с. 167.

управление се доближава до модела на *държава-град* със силен орган на самоуправление – Парламент, макар и под юрисдикцията на краля.

В Испания и Франция кралете водят политика на единство с Църквата, но в редица случаи се намесват във вътрешните ѝ работи. В Германия съществува една силна икономическа и политическа зависимост на аристокрацията от епископите, което предизвиква нарастващо напрежение между двете страни. Английският крал Хенри VIII отхвърля юрисдикцията на папата през 1534 г. и се провъзгласява за глава на националната църква.

Краят на Средновековието се свързва с т.н. **Велики географски открития**. На 12 октомври 1492 година италианецът Христофор Колумб достига с три кораба на испанското кралство до бреговете на непознат до тогава континент, който по-късно ще се нарече Америка. Испанска флотилия, под ръководството на португалския мореплавател Фернандо де Магелан, прави за три години (1519-1522) първо околосветско пътуване. Зареждат се морски експедиции, на изток и на запад които променят представите за света и които откриват нови пътища за обмяна на стоки и идеи. Това дава тласък на търговията, и успоредно с това дава възможности за развитие на мисионерството „до края на света”.

Появява се нова форма на философско-етично мислене наречено **хуманизъм** което поставя фокуса на внимание върху проблемите на човека и изследване на природата. Във фокус е поставено отношението *природа-свобода*. Човекът от подчинена позиция заема водеща роля – лице в лице с ограничаващата го природа. Светът става обект на завладяване от АЗ-ът на „*универсалния човек*”. Проявява се особен интерес към корените на европейската култура в античността. Най-вече към образците на класическото гръцко изобразително изкуство, което е реалистично по форма, но езическо по дух. Интересно е да се види, как в контекста на непримиримост на папската институция към всяко отклонение от нейните догмати, този интерес процъфтява. Небезизвестният Бокачо защитава този интерес като казва, че неговото време е различно от времето когато ранната църква е трябвало да се бори срещу езичниците. „Тогава – благодарение на Исуса Христа!- истинската религия се засилила, езичеството било изтребено и победоносната църква овладяла лагера на неприятеля”¹³ Настъпват големи промени в културата и изкуството, с които обикновено свързваме появата на Ренесанса. Тези нови тенденции в обществото засягат неминуемо и отношенията на всички институции и хора с Църквата.

1.3.1. Водещи имена във философията и литературата.

Николай от Куза (Николай Крифс, 1461-1461) Някои изследователи смятат, че трябва „с него да се започва философската история на Новото време”¹⁴. Учи философия в Хайделберг, богословие в Кьолн, защитава докторат по канонично право в Падуа. През 1438 година е

¹³ Якоб БУРХАРТ, Културата и изкуството на Ренесанса в Италия. София, ред. Славчо Атанасов, 1947, с.154с.

¹⁴ Рихард ХАЙНЦМАН, Философия на средновековието. Основен курс по философия 2, (прев. от нем.). София, ЛИК, 2002, с.355.

включен в състава на папска делегация до Константинопол, упълномощена да подготви събор за уния на гръцката и римската църква. През 1448 година е обявен за кардинал и завършва кариерата си като такъв към папската курия, в Рим. Неговата мисъл е свързана едновременно с неоплатонизма и мистическото богословие на Псевдо-Дионисий Ареопагит, Джон Скот Еригуена и майстер Екхарт, но от друга страна поставя важни репери на хуманистичната мисъл. Според Николай от Куза човекът е индивидуален микрокосмос и като образ на Бога е причастен към Неговата креативност. Човешкият ум е образ на първообраза на всички неща... От такава гледна точка човекът е мярката на всички неща.¹⁵

Обвиненията към него в пантеизъм са неоснователни. Николай Кузански е *персоналист* а не пантеист. След него мислителите на Ренесанса се противопоставят на учението на влиятелния арабски философ *Авероес* за „общото съзнание“ (*mens una*). Те защитават индивидуалността на човека. С това мисълта на Възраждането е предпазена от уклон към пантеизъм благодарение на изостреното чувство на личност, на влечение към индивидуалното, на способността да се изживява индивидуалното като такова.¹⁶

Марсилио Фичино (1433-1499)) бил човек който искал да съчетае симпатиите си към Савонарола с интереса си към Платон. Фичино превежда съчиненията на няколко древногръцки философи на латински. С финансова подкрепа на Медичите създава във Флоренция т.н. Академия претендираща възстановяването на Платоновата академия. У него може да се открие и влиянието на византийското богословие чрез учението за обожение (теосис). Но той поставя ударение върху чувството за достойнство и божественост у човека. Космосът е завършено художествено цяло и Човекът стои в неговия център. Според него, щом светът е произведение на изкуството, Бог е художник. Бог придава форма на материята, както създателят на художествено произведение. Противопоставя се на *епикурейското схващане*, че формата на всяко нещо се определя изцяло от неговата материя и от предназначението му. Католик по убеждение той се стреми да установи единството между християнство, юдаизъм и ислям. Създал кръг от приятели, които да изследват Библията като литературно произведение.

Пико дела Мирандола (1463-1494), също флорентинец, пише „*За достойнството на човека*“ с което развива идеи подобни на тези у Фичино. Според него величието на Творението се дължи на свободата която му е предоставил Творецът. Той се опитва да намери следи от божествената мъдрост във всички култури, включително и езически.

Мишел Монтен (1533-1592) е преди всичко литератор-критик. Негова характерна черта е „усмихнатият му“ скептицизъм в областта на познанието. Той създава нов литературен жанр в творбата си „Опити“ (*Essais*) с автобиографичен характер. В известен смисъл това произведение напомня на „Изповеди“ на Августин. Но при Августин откриваме една изповед на обръщение и прослава на Бога. Монтен се опитва да изследва себе си до най-малки подробности от живота и остава само на това равнище макар да го прави по изключително елегантен и интересен начин. Проявява се като радикален критик на средновековната схоластика и на църковните авторитети. С подчертаване на принципа на познание основано на опита Монтен се явява като предшественик на Бейкън.

Франсис Бейкън (1561 -1626), за известно време канцлер на Англия, става главния теоретик на експерименталната наука. Впечатлен от Аристотел, пише своя фундаментален

¹⁵ Виж Рихард ХАЙНЦМАН, пак там, с.369

¹⁶ Виж Пьотр БИЦИЛИ, *Европейската култура и Ренесансът*. Избрани студии. Изд.. Анубис, 1994 г, с. 83 и 84.

труд Нов Органон. Той представлява като заглавие реплика на аристотелевия Органон. Това е опит да се систематизира изкуството да се мисли и познава. Критикува „идолите“ на мисълта като масовата илюзия, предрасъдците, социалния натиск. С това може да бъде квалифициран и като теоретик на социологията на културата.

Трима тосканци се посочват като короновани родоначалници (*tres coronae*) на ренесансовата **поезия и литература**: Данте Алигиери, Петрарка и Бокачо. Уилям Шекспир е голямото име на ренесансова Англия, а Франсоа Рабле – във Франция.

Данте Алигиери (1265-1321) изпреварва времето на Ренесанса. Участва в политическия живот на Флоренция, което му спечелва врагове и довежда до неговото изгнание през 1302 г. Първата му творба представлява автобиографично произведение в проза и стихове в което възпява своята любов към дамата на сърцето му – Беатриче. Но световната си известност дължи на „*Божествена комедия*“ съставена от 3 части в поетично-алегоричен стил: „Ад“, „Чистилище“ и „Рай“. Чрез нея се утвърждава тосканското наречие като литературен език на Италия. С философския си трактат „Пир“ (по подобие на платоновия „Пир“) поставя начало на художествената проза на италиански език. С творбите си Данте издига идеи за морално възбуждане и политическо освобождение на човека.

Франческо Петрарка (1304-1374) е известен със сборника „*Песенник*“ включващ 336 сонети, канцони и поеми, които посвещава на обекта на любовта си – Лаура. Пише на италиански и на латински различни трактати по философия и история в които развива идеите на хуманизма. Оказва силно влияние на следващи поколения поети и писатели.

Джовани Бокачо (1313-1375) е автор на първия психологически роман „Елегия на мадона Фиамета“. Но той става известен най-вече със сатиричната си творба „Декамерон“, в която изобличава неморалния живот на някои духовници, осмива аскетизма и фаворизира светското мислене в живота на гражданите като използва примери, анекдоти и легенди. Съставя биография на Данте Алигиери и трактати на латински език. Обвинен в поощряване на неморален начин на живот той се защитил като помолил неговите произведения да не се четат от жени.

Франсоа Рабле (1494-1553) е комплексна личност като францискански монах, лекар и белетрист с ясно проявена хуманистична ориентация. Неговият роман „Гаргантюа и Пантагрюел“ е комично-сатирично произведение в което се осмиват недъзите на все още средновековното общество. Същевременно в него са вплетени сериозни разсъждения за образованието, философията, политиката и религията.

Томас Мор (1478-1535) е юрист, философ, виден хуманист. Един от най-приближените съветници на крал Хенри VIII и лорд-канцлер от 1529 до 1532 година. Пише съчинението „Утопия“, в което представя идеалното и справедливо, според него, общество и град. Верен на папата, искрено и с убеденост подкрепя краля във всички действия срещу влиянието на Лютер и на реформаторското движение. Но поради твърдата си опозиция на решението за скъсване с Рим и обособяване на самостоятелна национална църква загубва позицията си в английския двор и е екзекутиран. Католическата църква го канонизира като светец-мъченик през 1935 година.

Уилям Шекспир (Едуард де Вер 1564-1616) е драматург, поет и актьор, представител на английския ренесансов театър. Роден е в Страдфорд, живее около 20 години в Лондон и пак се връща в родния си град. Пиесите му отразяват духа на времето с неговите многостранни проблеми. Пише драми с исторически сюжети от античността и пиеси в които засяга съвременни обществени взаимоотношения на политическо и на личностно равнище: „Юлий

Цезар”, „Антоний и Клеопатра”, „Хенрих VI”, „Ричард II”, „Хамлет”, „Крал Лир”, „Ромео и Жулиета”, „Отело”, „Хамлет”. Пише и комедии като „Венецианския търговец” и „Много шум за нищо”. Написал е и 154 сонета. Ползва се с подкрепата на кралица Елизабет I.

1.3.2. Изучаване на литературните извори на християнството

Паралелно със засилването на интереса към езическите образци на култура се засилва и интереса към изворите на християнството, към оригиналните текстове на Библията.

Йохан Ройхлин (1455-1522) бил известен професор по древногръцки и еврейски във Вюртемберг. Издал в един том еврейска граматика “За основните принципи в еврейския език” и речник (1506) Противопоставял се на една застрашително нарастваща тенденция в университетските среди да се игнорира и дори да се унищожава еврейската литература. В тази връзка той водил разгорещени спорове с доминиканските професори от Кьолн, които станали достояние на широката публика. Конкретен повод за този конфликт дало предложението на един покръстен еврейин Пфеферкорн и на инквизитора Хохштратен да се съберат и изгорят всички книги с еврейска литература, с изключение на Тората. Император Максимилиан се отнесъл до Ройхлин за да сондира неговото мнение. Ройхлин отговорил, че най-добрият начин да се постигне обръщението на евреите към християнството е във всеки университет да се назначат по двама преподаватели по староеврейски, които да обучават студентите как да четат Стария Завет на оригинален език и така да оборват юдейските учители. Това предложение се сторило подозрително на мнозина и Ройхлин бил обвинен в прикрит юдаизъм и бил привлечен на съд пред Инквизицията. Ройхлин се отнесъл към папа Лъв X, който за щастие го оневинил. Ройхлин получил и силна подкрепа, от широк кръг интелектуалци – хуманисти и това също го спасило от репресии. Негови приятели публикували фейлетона “Послание на мрачните хора” с което разобличавали културната нетолерантност и мракобесие.

Тези събития подпомогнали успеха на Реформацията в Германия. Научавайки за тях сам Мартин Лютер, написал поздравително писмо. Известно време Ройхлин сътрудничил на Меланхтон по въпроси на педагогиката.

Жак Льофевр д'Етап (1455-1536), свещеник, професор по философия (повлиян от Аристотел) и филология (латински), направил опит да обнови богословието във Франция. В първите години на своята кариера посветил значително време в изучаването на Аристотел и на някои антични мистични учения. В последствие той започнал сериозно да изучава Библията. В резултат на това той достигнал самостоятелно до някои от основните принципи на Реформацията, дори преди Лютер. През 1509 година написал екзегетическо съчинение върху Псалмите с нови методи на езиков анализ. Направил превод на Новия Завет и коментар върху посланията на ап. Павел. Тези трудове подпомогнали френската Реформация и по-конкретно Жан Калвин. Държал на целостта на католическата институция, но заявявал, че Новият Завет е единственото правило за живот.

Хименес Франциско де Киснерос, архиепископ на Толедо, (Испания) и кардинал е фактически първият издател -в1514 г.- на Новия Завет на гръцки език. Станал изповедник на кралица Изабела I и заел поста на Велик инквизитор за няколко години. Основал университет в Алкала с усилено изучаване на Библията. Въпреки високия си ранг и влияние той не получил разрешение от папата да разпространява

свободно своето издание на Новия Завет. Работил е, въпреки тази забрана, и по многоезично издание на цялата Библия.

Джон Колет (1467-1519) бил повлиян от идеите на Ренесанса идващи от Италия. След едно пътуване до там той се заел да изучава по усърдно същинския смисъл на Писанието. Специален интерес за него представлявали посланията на апостол Павел. Участвал в кръга на т.н. Оксфордски реформатори (Оксфордска група) където намирал своите съмишленици за които “единственият авторитет е Библията”.

1.3.3. Делото на Еразъм Ротердамски (1466-1536)

Еразъм се смята за най-голямата фигура между библейските хуманисти. Роден в Холандия в град Гауда прекарал по-голямата част от живота си извън родината – Швейцария, Франция, Англия, Италия.

През 1502 г. издава своето съчинение „Наръчник на християнския воин” (*Enchiridion militis christiani*). Това е нравствено-поучително четиво със силно ударение върху необходимостта от Библията като източник на вдъхновение. В центъра на християнската мисъл трябва да се постави богословието на кръста : според него нормата на вярата е установена в Свещеното Писание с благовестието за разпнатия Христос който е донесъл оправдание на хората и чрез тази вяра ги е освободил от “юдаизма на делата”¹⁷. А Проповедта на планината е връх на Христовото учение. А то е върхът на човешката мъдрост. Същевременно в неговата мисъл могат да се открият и някои идеи на универсалния теизъм. В съзвучие с някои ранни апологети на Църквата, според него Христос е потвърдил това, което класическите гръцки философи са учили.

Пише сатирични съчинения против злоупотребите в Църквата, като “Възхвала на глупостта” и “Разговор между добри приятели”. Изучава новозаветния гръцки език. През 1516 г издава Новия Завет в във близък до оригинала гръцки текст, чрез издателство Фробен. Така той постига по-голям успех от Хименес.

До 1525г Еразъм поддържа приятелски връзки с Лютер. Но когато вижда, че Реформацията води до разцепление на Църквата , скъсва с тези отношения и остава верен на католицизма.

1.3.4. Ренесансът в изобразителното изкуство, архитектурата и музиката

От 14 век в изкуството на Западна Европа, и най-напред в италианските градове настъпват качествени промени. Настъпва времето на Ренесанса (Западно-европейско възраждане), който продължава на няколко етапа до средата на 17-ти век. В историята на изкуството са възприети три етапа, дори четири етапа на Ренесанса, : Предренесанс (14 век), ранен (15 век), зрял (16 век) и късен Ренесанс (17 век).

Наченки на Ренесанса в живописистта (Проторенесанс или *Треченто*) се появяват с проявата на реализма, с най-ярък представител Джото („Целувката на Юда, „Сватбата в Кана Галилейска”, „Оплакването на Христос”). По това време поетите Петрарка (1304-1374) и Джовани Бокачо (1313-1375) поставят във фокуса на вниманието си античната култура и човека с неговия бит, светски интереси и страсти. Бокачо пише сборник от новели „Декамерон” , който е остра сатира на живота на духовенството.

¹⁷ Ришар СТОФЕР, Реформацията, , Враца, и.к. “Одри”, 2000, с.5 (прев. от R . Stauffer, La Reforme,col. Que sais-je ? Paris, PUF, 1998).

Ранният Ренесанс, известно още като *Кватроченто* (хиляда и четиристотинте години на 15 век) се развива в градове като Флоренция и Тоскана с художници, скулптори и архитекти като Брунелески, Алберти, Донатело, Мазачо, Андреа Мантенья.

Зрелият Ренесанс (в Италия - Квинтеценто – хиляда и петстотинте години на 16 век) се слави с имената на Браманте, Тициан, Якопо Сансовино, Рафаело, Джовани Белини. В този период Леонардо да Винчи създава известните на всички „Джокондата“ „Тайната вечеря“, „Мадоната при скалите“. В творчеството си той търси да изрази дълбоки хуманистични идеи, както и да изрази математическите закони, които управляват Творението. С „Явяването на Христос“ той се надява да внуши надеждата в раждането на един нов свят. В този период Микеланджело изписва Сикстинската капела и участва като архитект в изграждането на катедралата Свети Петър в Рим. И двамата приемат, че Бог е първодвигател, творец и художник. Но Леонардо да Винчи има по пантеистична представа, докато за Микеланджело Бог е нравствена сила. „В Неговото творчество има разумност, има цел, има нравствен смисъл“¹⁸. Той участва в идейния кръг на интелектуалци, повлияни от идеите на Бернардо Окино. Окино стига по самостоятелен път до разбирането че човек се спасява единствено чрез вяра¹⁹.

Това е времето на възникването на Реформацията, което дава силен отпечатък на изкуството в по-северните страни. В Германия, Албрехт Дюрер илюстрира Библията с прочутите си гравюри, изпълнени със светлина. Той рисува с голяма прецизност и сюжети от природата – животни и растения, със съзнанието, че са Божие творение. Лукас Кранах (1472-1553), работи във Виена, а по-късно и във Витенберг, където става приятел на Мартин Лютер. От него са останали най-значимите портрети на Лютер, на неговия баща- миньор, както и на редица други реформатори и хуманисти. Картините му с религиозна тематика са повлияни чувствително от духа на Реформацията.

Късният Ренесанс (до около 1650 година на 17 век) се определя от редица изкуствоведи като по-самостоятелен и по- диверсифициран етап в европейското изкуство, който в Италия се определя като Барок, във Франция – като време на еkleктизъм и преход към класицизъм, във Испания и Холандия – като Златен век, във Великобритания – революционен век. Във страните засегнати от разрастването на Реформацията, наред с библейската тематика, се развиват най-вече портретната живопис, натюрморта и платна с исторически сюжети. На юг, в католическите страни, с политиката на Контра-реформацията се забелязва връщане към религиозните теми в по- експресивни форми. Но и там, тогава, не липсват щедьоври на светското изкуство. Това е времето на Ван Дайк в Англия, на Рембранд („Завръщането на блудния син“) и Ян Брьогел в Холандия, на фламандския художник и дипломат във Франция Пол Рубенс, на Никола Пусен и Шарл Льо Брьон във Франция, Хосе Рибейра и Диего Веласкес във Испания и разбира се на италианци като Караваджо, Гуидо Рени, Лоренцо Бернини.

В областта на архитектурата Ренесансът е известен с това, че сменя посоката на архитектурното членение от вертикално (в Готиката) към хоризонтално направление. Интересът към античността се вдъхновява от образците на гръцката

¹⁸ Пьотр БИЦИЛИИ, цит.съч., с.146.

¹⁹ Виж пак там, с.153

класическа скулптура и архитектура и се претворява в съответни ренесансови интерпретации.

Развива се градоустройството с проектирането и изграждането на големи градски ансамбли. Томас Мор (1478-1535) в Англия и Томазо Кампанела (1568-1639) в Италия разработват теоретично и графически утопични проекти на „идеални градове” на пълното равенство в социален и урбанистичен план.

В музиката ренесансовата промяна се извършва за по-късо време, следвано от появата и разцвета на *музикалния барок* през 17 век. Промяната се състои в по-богатото звучене на хоровата църковна музика така и с развитието на светската музика. Богати италиански семейства наемали композитори, които да организират изискани забавления. Така е поставен първият балет в 1581 година²⁰. По подобен начин възниква и операта със сюжети заети от гръцки драми от античността. Някои композитори започнали да пишат танцови пиеси като *куранти*, *павани* и *алеманди*. Изкуствоведите посочват като много важни фактори за развитието на музиката в този период - откриването на книгопечатането, което улеснява разпространението на нотни текстови и възникването на Реформацията, която увлича цялото църковно общество към прослава на Бога. Някои от най-известните имена на композитори свързани с Ренесанса са на Жоскен Дьо Пре (1450-1521 г.), Орландо ди Ласо (1532-1594), Джовани Габриели (1557-1612 г.) и Джовани Палестрина (1514-1594). Някои от тях съчетават в творчеството си влиянията на различни школи от Италия и Франция до Германия и Холандия. Клаудио Монтеверди (1567-1643) във Венеция и Хайнрих Шюц в Дрезден се считат за водещи имена на две музикални епохи – Ренесанс и Барок. Джироламо Фрескобалди, (1583-1643), композитор и органист на катедралата „Свети Петър” от същия период оказал силно влияние на Йохан Себастиан Бах.

Интересно е да се отбележи, че английската кралица Елизабет I (1533-1603) е композирала химни и песни, някои от които, върху текстове на принцеса Маргарита Наварска²¹ повлияни от духа на Реформацията.

Въпроси:

1. Какъв е основният проблем на доктрината на римо-католическата църква, който довежда до драматични последици в развитието на западно-европейското християнство?
2. Каква промяна в мисленето довежда ренесансовият хуманизъм?
3. Посочете трима представители на средновековния мистицизъм у които може да се открият наклонности на реформаторски възгледи.
4. Какъв подход на благовестие въвежда Пиер Валдо?
5. Посочете някои от общите черти във възгледите на Ян Хус и на Уиклиф.
6. Какъв тип управление въвежда Савонарола в града-република във Флоренция?
7. Посочете три имена на философи от Ренесанса.
8. Посочете три имена с принос към превеждането и изучаването на Библията.
9. С какво се характеризира Ренесансът в областта на изобразителното изкуство, архитектурата и музиката?
10. Какви нови сюжети и стил развиват ренесансовите поети и писатели?

²⁰ Ан Грей, *Пътеводител в класическата музика*, (прев. от англ.). София, изд. Валент, 1994г, с.32

²¹ Виж пак там, с.187

УРОК 2

2. РЕФОРМАЦИЯТА В ГЕРМАНИЯ

Когато протестантите казват „Реформация“, те си спомнят най-напред името на Мартин Лютер и неговото дело в Германия, което постепенно се разпространява в останалата част на Европа. Всъщност, исторически и богословски погледнато, не може да се говори за „една“ Реформация а за няколко прояви на реформация на Църквата със своя специфика и дори с известно противопоставяне. Би трябвало да различаваме поне пет реформационни движения в Европа: лютеранско, англиканско, „реформаторско“- под влиянието на Цвингли и Калвин, радикална реформация и католическа реформация известна още като контра-реформация. Но както и да се погледне на този въпрос, очевидно Бог е използвал Мартин Лютер за да предизвика началото на едно радикално обновление на Христовата църква с трайни последици.

2.1. MARTIN LUTHER, ЧОВЕКЪТ И РЕФОРМАТОРЪТ

2.1.1. Години на осмисляне на вярата. Публикуването на 95 тезиси.

Мартин Лютер (Martin Luther) е роден на 10 ноември 1483г в Айслебен. Баща му потомък на освободени селяни станал миньор и след известен период от време се сдобил с малки акционерни права в шест мини и топилни за метал. Това позволило на семейството да осигури известни средства за образованието на Мартин. Учи в латински училище в Мансфелд, в училището на “Братята на обикновения живот”, на 14 години учи в Магдебург, а от 15-та си годишнина, в периода 1498-1501, в Айзенах. През 1501 се записва като студент в университета на Ерфурт. През 1505 г той получава магистърска степен по хуманитарни науки, а през 1512 г защитава и докторска степен. Редовната му преподавателска дейност във Витенберг.

Витенберг по онова време е малък град в княжество Саксония, управлявано от амбициозния принц Фридрих Саксонски, наречен Мъдри. Той искал да развие този град като културен и политически център с по-широко влияние. Една от първите му инициативи за осъществяването на своя план е създаването на университет. Принцът привлича талантиливи преподаватели и студенти за развитието на такъв учебен център. Един от тях е августинския монах Мартин Лютер. Той бил препоръчан от ръководителя на августинския орден, професор по богословие и личен духовен наставник Йохан фон Щаупиц. Лютер започнал да преподава симестриален курс по богословие във Витенберг през зимата на 1508 г, а като редовен преподавател – през 1511 година. Едва ли някой тогава е подозирал колко съдбоносна за историята на Германия и цялата Църква, ще се окаже тази стъпка.

Още през 1505 г. Мартин Лютер постъпва в августинския орден, като монах, а през 1507 година е ръкоположен като свещеник в Ерфурт. Преминал през известни мистични опитности, практикува суров аскетичен начин на живот и самобичуване. Въпреки това чувството му за недостойнство пред Бога не го напуска. През 1510-11 година посещава Рим, с известни очаквания там да намери повече светлина относно множеството въпроси, които го тревожат, но без особен успех. Йохан фон Щаупиц се

опитва да го насърчи с мисълта, че Исус Христос е не само съдия но и изкупител. Изучава творбите на Августин. Прочита „Немското богословие” на Йохан Таулер. Изучава философия с преподаватели, повлияни от номинализма на Уилям Окам²². “Така обучението по философия в Ерфурт кара Лютер да осъзнае нуждата от божествена намеса, за да познае човек духовната истина и да бъде спасен.”²³

В периода 1515-16 Лютер подготвя и преподава лекции върху Посланието към Римляните. Тогава вероятно преживява това, което е известно в неговата биография като „опитността в кулата” – в неговия кабинет. Веднаж когато препрочита стиха „Праведният чрез вяра ще живее” (Рим1:17, Ав 2:4) душата му е разтърсена по особен начин и той променя радикално начина си на мислене.

По същото време, през 1517 година, в околностите на Витемберг се появява доминиканският монах Йохан Тетцел, назначен като пратеник на архиепископ Албер, с пълномощия да продава индулгенции и да събира финансови средства за издръжката на висшето духовенство. Методите му за убеждение са брутално манипулативни. Междувременно бил обвинен в прелюбодеяние и император Максимилиан наредил да бъде вързан в чувал и хвърлен в река. Но Фридрих Саксонски се застъпва за него и бил помилван. Урокът който получава никак не го смирява. Организира публични церемонии под издигнато знаме с червен кръст и папските символи. Разпалва страха от Божия съд, от който човек може да се откупи единствено като плати подобаваща сума в неговата каса. Тетцел имал наглостта да заявява, че кръста под който проповядва е по-ценен от Христовия кръст, че индулгенциите са най-ценния подарък за Бога, че той самият е спасил с тях повече души от колкото Свети Петър с неговите проповеди. Индулгенциите имали силата да опрощават греховете на живи и на мъртви. „В момента, в който вашата монета дрънне на дъното на касата”- казвал Тетцел – „душата на покойника се измъква от Чистилището и полетява свободно към Небето”.²⁴

Лютер е възмутен дълбоко и предизвикан да реагира с присъщата му решителност. За него дейността на Тетцел е само поводът, който придава последния тласък за да изложи публично издодите и решенията до които е стигнал след няколко годишни проучвания на Писанието и размисъл с молитва.

През месец октомври 1517 година Лютер организира във Витембергския университет дебат върху законността и валидността на индулгенциите. За тази цел той подготвя изложение с *Деветдесет и пет тезиси*, които представя на богословите от града и изпраща писма с тях и на други университети и епископи. С това той настоява, че Евангелието поставя ударение върху Спасението, даром, по благодат чрез вяра и е противно на продажбата на индулгенции. На 31 октомври 1517 година той заковава

²² Уилям Окам. Английски схоластик (ок.1280 – ок.1349). Преподавател в Сорбоната в Париж. Окам разграничава два пътя на познание – този на разума и опита във философията и този на Божието откровение и вярата, във богословието. Той поддържа, че унисвсалиите (идеите и общите понятия) не съществуват обективно отделени от нещата, а са средства на мисълта за определяне на различия и сходства в тях. Със своите възгледи той се дистанцира от Тома Аквински и водещото в католицизма философско течение.

²³ Кернс, с.303

²⁴ Merle D'AUBIGNE, History of the Great Reformation of the Sixteen century in Germany, Switzerland, & c. New York, Robert carter, 1846,c.105.

входната врата на дворецовата църква във Витенберг 95-те тезиса, така че цялото население на града да разбере какво трябва да бъде правилното разбиране за Спасението. Идеите на Лютер се разпространяват бързо из германските територии. Той е почти сигурен, че е убедил достатъчно хора с тях, за да настъпят промени в практиката и богословието на Църквата.

Отрицателната реакция на висшето духовенство и на представителите на папската институция обаче не закъснява. Въпреки признанието, което някои от тях правят, че Тетцел е прекалил с формите на убеждение, те настояват същевременно, че един монах като Лютер, дори и доктор по богословие не може да си позволи да се противопоставя на решенията на папата, а им дължи покорство.

Лютер не се примирява с позицията на Рим и предизвиква дискуссионен събор в Лайпциг през 1519 година. Основният му опонент е Йохан Ек, който успява да убеди участниците в събора, че изказаните мнения на него не могат да се считат за достатъчно меродавни, че Лютер на практика отрича авторитета на папата (който все още е валиден за мнозинството) и че Лютер поддържа идеи на еретици, като Ян Хус, които са осъдени от Църквата.

През 1520 година Лютер публикува три трактата. В първия, под заглавие *Обръщението към германските благородници* Реформаторът оборва претенциите за непогрешимост на папата, че заявява, че такава притежава само Свещеното Писание. Призовава кралете да се намесят в живота на Църквата и да я реформират с дадената им от Бога власт на териториите, които управляват (схващане противно на по-късния протестантизъм). Същата година публикува *Вавилонският плен*, където излага убеждението, че само Кръщението и Господната трапеза са единствените тайнства (а не седем), заповядани от Господ Исус, които трябва да се отслужват в Църквата като такива. Във третия трактат – Свободата на християнина – се оборва още по-цялостното богословие на римо-католицизма. Защиства идеята, че всички вярващи са царско свещенство и че имат право сами да избират своите пастири.

2.1.2..Законодателното събрание във Вормс 1521 година

През м. юни 1520 година папа Лъв X нарежда съчиненията на Лютер, „този див глиган промъкнал се в Божието лозе“, да бъдат изгорени публично на клада. В отговор Лютер изгаря по публично папският указ с тази заповед. Император по това време е Карл V²⁵. Той свиква имперско Законодателно събрание или т.н. Диета във град Вормс през пролетта на 1521 година. На него присъстват императорът, неговият брат архидукът Фердинанд, други архидукове, тридесет архиепископи, седем посланика включително тези на Франция и Англия, депутати от десет свободни града, принцове, херцози, барони, папският нунций, или общо около 200 души. Някои от принцовете открито го подкрепят, но все пак болшинството от присъстващите е все още подчинено

²⁵ **Карл V** (1500 –1558) е император на Свещената Римска империя от 1519 до неговата абдикация през 1556. Той управлява като **Карлос I Испански** от 1516 до 1556. Като наследник на една от четирите водещи династии в Европа, обединява в лична уния обширни владения, включително Свещената Римска империя, Арагон, Кастилия, Неапол, Сицилия, Бургундска Нидерландия и испанските колонии в Америка. При своето оттегляне той разделя владенията си между своя син Филип II и своя брат Фердинанд.

на официалната политика на Рим. Лютер е призван да отговаря официално на обвиненията на църковната йерархия. Там той произнася знаменитата си реч, в която заявява: *"Аз не мога да подчиня моята вяра нито на папата, нито на Събора, защото е ясно като в светъл ден, че те често изпадат в грешка, ... Ако не бъда убеден от доказателство от Свещеното Писание или от здравия разум... аз нито мога, нито искам да се откажа от нищо, защото не е право един християнин да говори против съвестта си"* Накрая добява *„Аз стоя тук и не мога да кажа нищо повече. Бог да ми е на помощ. Амин"*.

На 19 април 1521 година император Карл V издава собственоръчен указ, в който обвинява „този прост монах“ в ерес срещу християнската вяра, забранява му да причинява такова смущение между народа, обещава, че ще вземе всички мерки срещу тези които го подкрепят и настоява за неговото изключване от Църквата. Но императорът не си дава сметка, че поведението на Лютер е спечелило още повече симпатизанти между немската аристокрация, което разделя присъстващите на Събора относно строгостта на мерките предложени срещу човекът, който си спечелва авторитета на Мъж на Германия. Особено остро се възразява срещу предложението да бъде екзекутиран като Ян Хус. Негови приятели, приближени на Фридрих Саксонски, го отвеждат във замъка Вартбург, където го скриват от преследване. Лютер прекарва във Вартбург периода от май 1521 до м.март 1522 година.

Дори в това доброволно заточение той не бездейства. С помощта на издадения от Еразъм Ротердамски Нов Завет на гръцки, той прави превод на Нов Завет на говорим немски език. А цялата Библия, заедно с неканоничните книги е преведена на немски до 1534 година. Лютеровият превод на Библията доставя не само на всички немци Божието Слово на разбираем език но изиграва ролята на стандарт на право-говора и литературата на немски език. Същевременно Лютер загубва приятелството си с Еразъм, който държи да бъде лоялен към папата.

2.1.3.. Лютер за брака

Лютер пише и творбата си *За монашеските обети*, в които убеждава монасите и монахините да напуснат манастирите, да се задомят, да създадат благочестиво потомство и така да служат за разпространението на Евангелието. По този въпрос сам той претърпява една доста мъчителна еволюция в мисленето. През 1518 година той се освобождава от монашеските си обети, но живее още няколко години без никакви отношения с жена. В едно писмо до своя приятел Спалатин през есента на 1524 година пише : *„Чувствам, разбира се плътта си и пола си, защото не съм нито дърво, нито камък; но моят дух е чужд на съпружеския живот, защото чакам всеки ден смъртта и изтезанията, които се полагат на един еретик"*.²⁶ Много скоро, обаче, близки негови приятели забелязват склонност към промяна на неговата позиция и насочват вниманието му към една избягала от манастир девойка – Катерина фон Бора. На 13 юни 1525 година Лютер повиква в домашна обстановка пастир Йоханес Бугенхаген, професор Юст Йонас и юриста Йохан Хапел като свидетели на размяната на брачни обещания с Катерина, което е съпроводено с молитва. Две седмици след това той организира сватбено тържество, финансирано от представители на Витембергския университет, с църковна служба и обилно сватбено угощение на които са поканени

²⁶ Albert GREINER, *Dans l'intimité de Martin Luther*. Théologie évangélique, vol. 4, N°1, 2005. Vaux-sur-Seine, FLTE, c.31-45.

много от неговите приятели и сподвижници. В свои по-късни записки той изразява убеждението, че така е изпълнил акт на послушание към Бога, който е пожелал мъжът и жената да бъдат една плът.

2.2.РАЗВИТИЕ НА РЕФОРМАЦИЯТА В ГЕРМАНИЯ СЛЕД ПРЕСТОЯ ВЪВ ВАРТБУРГ

По време на своят престой във Вартбург, Лютер научава, че в средите на неговите привърженици се е появило движението на т.н. „Пророци от Цвикау”, като Николас Щорх и Марк Щобнер, които предсказват настъпването на Божието Царство в много кратък срок, до броени месеци или години. За това, който иска да участва в него, трябва да се вдигне на въоръжена борба срещу върховните власти. Те споделят и идеите на анабаптизма. С риск за живота си Лютер напуска убежището си във Вартбург и се връща във Витемберг за да сложи ред в нещата. За тази цел той произнася една поредица от проповеди, в които подчертава необходимостта от постепенна промяна в Църквата по мирен начин, основана разбира се на авторитета на Божието слово. От този момент се обособява самостоятелното течение на *радикалната реформация*, което тръгва по свой собствен път (виж и т. 2.3).

Лютер, поддържа становището, че Църква и светска власт трябва да работят съвместно за Божието царство. В периода 1524 -25 на негова страна открито застават свободните градове Страсбург, Нюрнберг, Улм, Магдебург, Бремен, княжествата и херцогствата на Саксония, Тюрингия, Прусия, Тирол, както и тези на Моравия, Холандия, Унгария и Литва. Малко по-късно лютеранството става официалното изповедание в Дания, Швеция, Норвегия. Така се оформя концепцията за националните църкви. Но по това време на протестантството в Германия все още предстоят поредица от битки с външни противници.

2.2.1.Законодателно събрание в Шпеер 1526 година

Императорът Карл V свиква Законодателно събрание на 25 юни 1526 година в Шпеер. По време на неговите сесии се напомня решението от Вормс от 1521 година и се призовава към строги санкции срещу тези, които не го спазват. Но вместо това да уплаши протестантските принцове те заздравяват заедно позициите си с подкрепата на своите пастири. Първата стъпка, която правят в тази посока е да изискат самостоятелно място за богослужение докато трае Законодателното събрание. Епископът на Шпеер им отказва. Тогава те организират богослужения в собствените си резиденции. Към щитовете с родовите им гербове окачени на фасадите на тези сгради били добавени инициалите на израза „Словото на Господа трае до века”. Огромни тълпи от града и околностите се присъединяват към тях. Мнозина от тях прикачват на десните си ръкави панделки със същите инициали.

В създалата се обстановка на нарастващо влияние на реформатоското движение привържениците на папата приемат редица компромисни решения. Най-важното от тях е, че във времето между общите събори владетелят на всяка държава е свободен да се придържа към онази вяра, която смята за права. Установява се принципът „*Cuius regnū- ejus religio*” („Комуто властта – негова и религията”) засягащ цялото население на съответното княжество. Това означава, че цялото население на едно княжество или графство следва религията на своя владетел.

Приема се Причастието и Кръщението да се изпълняват било на латински, било на немски език. Проповядването трябва да се основава на учението на Църквата (това било наложено от римо-католиците), но обяснението на Свещеното Писание да става само въз основа на Свещеното Писание (наложено от протестантите).

През 1526 година, Лютер публикува правилник за богослуженията и реда в църквата наречен „Германска меса”. В нея той определя критериите за членство. За него истинското евангелско събрание (църква) не се състои от сбирщина от какви да е хора, а от сериозни християни, които изповядват Евангелието с думи и дела. Църквата трябва да е в състояние да прилага дисциплина съгласно заповедите на Христос Исус.

2.2.2. Второ законодателно събрание в Шпеер

Три години, след първото законодателно събрание в Шпеер, се свиква второ такова през 1529 година пак там. Поддръжниците на папата този път имат временно надмощие. Решенията от предишното събрание са отхвърлени. Тогава група князе и представители на свободни градове поддържащи реформационните принципи излагат декларация известна като „Протест”. Тъй като думата протест произлиза от латинска дума за заявление, декларация, тя трябва да се възприема не само като възражение на наложените ограничения, а по-скоро като декларация с изложение на убежденията въз основа на които се прави и това възражение. Така или иначе тази декларация прочетена на 19 април 1529 година поставя началото на термина протестантизъм, протестанти. В нея между другото се казва:

„...уважаеми повелители, чичовци, братовчеди и приятели, ние ви умоляваме искрено да претеглите внимателно нашите оплаквания и мотиви. Ако не се съгласите с нашите искания, ние заявяваме (protest), въз основа на тези доказателства, пред Бога, нашият единствен Създател, Покровител, Изкупител и Спасител, Който един ден ще бъде и нашият Съдия, така също пред всички човеци и всички творения, че ние, за нас и за нашия народ, нито ще приемем нито ще се присъединим по какъвто и да е начин към предложения указ, в нищо, което противоречи на Бога, на Неговото свято Слово, на нашите съвести, на спасението на нашите души и на последния указ от Шпеер.

В същото време ние се надяваме, че Негово имперско величество ще се отнесе към нас като християнски владетел, който обича Бога над всички неща; така ние заявяваме, че сме готови да му отдадем, както и на вас, милостиви господари, цялата си привързаност и подчинение, които са наше праведно и законно задължение”²⁷

Тази декларация прави силно впечатление на всички присъстващи на събора. Тя насочва мисленето към два принципа : над светската власт стои властта на съвестта и над авторитета на видимата църква стои авторитетът на Божието слово. Обаче привържениците на папската институция и представителят на имперската власт, Фердинанд, брат на Карл V, се отнасят враждебно към нея. Стига се до разцеплението на делегатите на две партии. Последното заседание на събора се провежда на 24 април 1529 година, без да донесе примирие. Тогава на следващият ден, неделя, 25 април, представителите на протестантското крило се събират и съставят документ, който има

²⁷ Merle D'AUBIGNE, History of the Great Reformation of the Sixteen century in Germany, Switzerland, & c. New York, Robert carter, 1846,c.652.

характер на първи договор за съюз между протестантските владетели. Той се сключва от владетелите на Саксония, Люненбург, Анхалт, Хесе, и управителите (маркграфовете) на Страсбург, Нюрнберг, Улм, Констанс, Линдау, Мемнинген, Кемптен, Нордлинген, Хеилброн, Ройтлинген, Исни, Санкт Гален, Вайсенбург и Виндсхайм.

И така, ако Лютер бил сам, когато казал във Вормс, през пролетта на 1521 г., че подчинява себе си първо на Божието слово и отхвърля папските укази, сега вече една значителна група от благородници и градски управители правят подобно нещо, през 1529 година във Шпееер.

2.2.3. Срещата в Марбург

Наред с опитите за създаване на политически съюз между протестантските територии, през 1529 година се прави важен опит за уеднаквяване на богословските позиции между водачите на Реформацията в Германия и в немскоговорящите провинции. От 2 до 4 октомври същата година, в град Марбург, под домакинството на курфюрстът Филип от Хесе, се срещат Лютер и Цвингли заедно с придружаващите ги помощници и теолози. Срещата се провежда в един от старите дворци в града, с прекрасна гледка, където на гостите е оказана изключителна почит и внимание. Първите срещи не минават гладко и са съпроводени от доста остри нападки и реплики от двете страни. Най-продължителните разговори се водят около темата за Причастието, неговата природа и по какъв начин Христос присъства при неговото обслужване. Цвингли поддържа становището за духовното присъствие на Христос, а Лютер поддържа становището за телесното Му присъствие. Същевременно позицията на Лютер е различна от доктрината за трансубстанцията (преовеществяването) на римокатолическата църква. Цвингли от своя страна отхвърля становището на някои рационалисти, че става въпрос само за възпоменание на смъртта на Исус. (По-късно Калвин ще даде определение, което приближава повече двете позиции – виж 5.4.).

Срещата завършва с подписването на декларация от 15 точки. Те включват най-напред приемането на основните положения на Никео-Константинополската изповед на вяра относно абсолютния суверенитет и триединството на Бога и относно божествената и човешката природа на Исус Христос. По нататък и двете страни се обединяват около критиката на „грешките на папистите“, както несъгласието си с ученията на радикалните „ентузиастки“ реформатори (като пророците от Цвикау). Те са единодушни за това, че Месата не е средство, чрез което християните могат да добият спасение за други хора, живи или мъртви.

Последната точка засяга въпроса за Причастието. Лютер предлага редакция, която се приема с удовлетворение от швейцарците. В нея се казва :

- *Ние се съгласяваме, съгласно Словото, че то (Причастието) е заповядано от Всемогъщия Бог, с цел слабата съвест да бъде подбудена от Святия Дух към вяра и любов. (...) И макар, че за сега не сме на едно мнение дали същинското тяло и кръв на Христос са телесно представени в хляба и виното, все пак двете страни ще споделят все повече и повече истинска християнска любов едни към други до колкото съвестта*

позволява; ние искрено умоляваме Господа да благоволи чрез Неговия Дух да ни утвърди в здравето учение.²⁸

Декларацията била прочетена и подписана на тържествено събрание. От страна на Цвингли поставили подписите си той, Буцер и Хедио, а от другата страна: Лютер, Меланхтон, Йонас, Осиандер, Бренц и Агрикола. Така бил установен още един принцип, като следствие на Реформацията : *единство в различията*. Въпреки тази декларация, църквите водени от Лютер, от една страна, и църквите водени от Цвингли (и Калвин), от друга, останали разединени векове наред поради възникнали отново различия²⁹.

2.2.4. Законодателно събрание в Аугсбург и първо изложение на Аугсбургската изповед на вяра.

През 1530 година император Карл V свиква отново законодателно събрание, този път в Аугсбург, в Бавария. Лютер изпраща Филип Меланхтон да изрази протестантската позиция. Меланхтон подготвя, от своя страна, двама представители на саксонският курфюрст Йохан – секретарите (канцлери) Баяер и Брук да представят тази позиция писмено на латински и на немски. На 25 юни Карл V сам открива събора. Когато настава време протестантите да прочетат своето изложение, императорът пожелава да го чуе на латински, но принц Йохан възразява срещу това с основание, че съборът се провежда на немска земя и че то трябва да се изкаже на немски. Макар и с не голяма охота Карл V разрешава това. Секретарят Байер започва да чете ясно и високо основните клаузи на това в което протестантите вярват. В началото са изложени общовалидните положения на вярата в Триединния Бог, двете природи на Исус Христос и необходимостта от прощение на греховете съгласно Никео-Константинополската изповед на вяра. Непосредствено, след това обаче, събранието чува специфичните реформационни принципи (виж 7.1.) за оправдание само по благодат, чрез вяра, поради единствените заслуги на Христос и за ролята на добрите дела. Свещеното Писание е върховен авторитет по всички въпроси на вярата. Църквата е събрание на всички истински вярващи. Напомня се, че протестантите признават две тайнства, като не приемат церемонии установени от хората. По-нататък Байер изтъква грешките на папата. Ако епископите учат нещо в противоречие със Евангелието тогава църквата има заповед от Бога да не им се подчинява. В заключение протестантите казват : *„Не от омраза говорим и не за да поругаем някого, но ние обяснихме учението, което поддържахме като съществено, за да стане ясно, че не приемаме никаква догма, нито церемония, която е в противоречие с Светото Писание и с установеното от Вселенската Църква“*.

²⁸ Merle D'AUBIGNE, History of the Great Reformation of the Sixteen century in Germany, Switzerland, & c. New York, Robert carter, 1846,с.669

²⁹ На 16 март 1973 година представители на множество европейски лютерански и реформирани църкви сключват т.н. Лоенбергско съглашение (Leuenberg Agreement) на общение и взаимно признаване на служенията в техните църкви, пастирския сан и валидността на отслужването на Причастието. В клаузите на съглашението относно Причастието между другото се казва : „Ние признаваме присъствието на Господа сред нас... Не можем да отделим общението с Исус Христос в Неговото тяло и кръв от акта на яденето и пиенето“. В съглашението изрично се отбелязва, че тези, които се присъединяват към него се отказват от взаимните нападки, които представителите на двете страни са си разменяли преди това.

Този текст прави силно впечатление на болшинството от принцовете и делегатите на събора в Аугсбург. Сега те можели да схванат какво представлява протестантското учение в систематичен вид. Императорът заявил на курфюрстът на Саксония и неговите протестантски поддръжници, че е чул с благодарност тяхната изповед, приема нейния писмен вид, но за такива неща от изключителна важност му е необходимо време за да ги оцени и да се изкаже по тях.

Карл V изпраща преводи на изложението на протестантите на съответните езици до владетелите на Франция, Италия, Испания и Португалия за да чуе и тяхното мнение. Без да го желае, той способства по този начин идеите на Реформацията да проникнат в по-голямата част от Западна Европа. Но реакцията на католическите богослови не закъснява. Създава се комисия под ръководството на Провост Фабер и богословът Ек. Тя съставя документ, който не с доводи от Писанието, но с доводи избирателно и манипулативно взети от учението на Отците на църквата оборва протестантската позиция. Освен това привържениците на папата дават на императора да разбере, че ако поддържа протестантите, той ще си загуби реално властта. Пред тази опасност императорът застава на страната на Рим и се опитва отново да застави протестантските принцове и благородници да „се върнат в лоното на Универсалната църква”. Но и този опит е неуспешен.

Аугсбургската протестантска декларация добива статут и наименование „*Аугсбургска изповед на вяра*” като официален документ на Лютеранската църква.

2.3. БОГОСЛОВИЕТО НА ЛЮТЕР И НЕГОВИЯТ ПРИНОС ЗА РАЗВИТИЕТО НА РЕФОРМАЦИЯТА.

2.3.1. Священото Писание. За Лютер правилно е това, което не противоречи на Священото Писание (sola scriptura). „В Църквата *първата и последната дума* не принадлежат нито на църковните служители, нито на богословите, нито на вътрешни просветления и лични свидетелства от Духа; тази чест принадлежи на Писанието – на Писанието единствено”³⁰. За Лютер Священото Писание е Божие дело, дар на Църквата. То притежава достатъчна яснота по въпросите, които ни поставя. Писанието е единствено способно да обнови Църквата в една непрекъсната битка срещу всички външни гласове, дори те да произтичат от най-почтената традиция. Разбира се той развива собствен начин да използва Писанието в различни спорове. Когато спори със Цвингли относно Причастието, Лютер се опира на буквалния прочит. Когато спори със католическите богослови – им посочва, че те използват Закона не в посока към Христос, а срещу Христос. Когато спори с хуманистите относно *свободната воля*, той противопоставя многобройни библейски текстове срещу тяхното учение за Бога „горделиво основано от човешки ум, използващ Библията само като проста (каменна-б.м.) кариера, откъдето се търси материал за издигане на предпазна стена около една кауза, която произтича и се намира извън Писанието”³¹

³⁰ Bernhard ROTHEN, Die Klarheit der Schrift – 1. Teil: *Martin Luther, die wiederentdeckten Grundlagen*. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1990, с. 10.

³¹ Пак там, с. 125

2.3.2. Спасение и оправдание чрез вяра. Централната идея, която Лютер залага в Реформацията е че, човекът се спасява само чрез вяра (sola fide). Вярата е това, човекът да се предаде изцяло на Божиата милост и благодат, която ни е изявена чрез Исус Христос. Вярата идва от слушането на проповеди основани на Божието слово. Както се знае, големият прелом и пренасочване на неговите убеждения се дължи на задълбоченото изследване на посланието на апостол Павел към Римляните и други павлови послания. Но Лютер нееднократно подчертава, че много преди него хора като Свети Августин са достигнали до същите изводи, въз основа на Писанието. Но трябва да съобразим, че ако Свети Августин е трябвало да воюва по тези въпроси с пелагианите, (като същевременно да се пази от обвинения в прикрито манихейство), то Лютер разравя жаравата на стария спор в една нова среда, в която полу-пелагианско богословие е облечено с властта на средновековната папска институция. Той доразвива августиновите прозрения и позиции в по-ярко подчертан личен и социален план.

Християнинът поставен в света води битка срещу силите на Сатана за да устои във вярата и да остане в благодатта. Той трябва да изпълнява със смирение задълженията си към Бога като призвание. Докато Августин, заедно с редица други Отци на Църквата издига ролята на безбрачието като най-висша форма на благочестие, то монахът Лютер решително се противопоставя на това разбиране и скъсва решително с него. Аскетизмът и откъсването от света (монашеството) са осъдителни. Благословението е в семейството и в труда. Човек трябва да се радва на материалните благословения дадени от Бога и да се весели чрез тях.

2.3.3. Вяра и разум. Самият Лютер, повлиян от хуманизма, уважава ролята на разума, но го поставя на много точно място в отношението му към Писанието и вярата. Той разграничава ролята на плътският ум от тази на просветленото от Словото съзнание. Плътският ум, поразен от греха, допуска три основни грешки: на първо място той има прекалено високо мнение за себе си, на второ – едно твърде ограничено схващане за Бога и на трето – едно твърде ограничено разбиране за човека в неговото телесно съществуване. Именно плътският ум страда от предрасъдка, че Бог изисква от човека „религиозни” усилия, които надхвърлят нормалното. От друга страна разумът има определена роля по въпросите на вярата. „Когато разумът се предаде пред Евангелието което е твърде мощно спрямо него...тогава той получава един нов живот и здраве. Без да може да каже *дали това е верно*, той може да бъде убеден от вътрешното единство и точността на библейските твърдения, той става способен да разбира тяхното съдържание и смисъл. По такъв начин осветлен човешкият ум при все че съзнава своите граници, става способен да развива по нов начин всякакъв вид културна, социална и богословска дейност.”³²

2.3.4. Робство и свобода на човешката воля. Разумът е свързан с волята. Когато човекът е воден от плътския си ум, той няма свободна воля да пожелае това, което е свято и угодно на Бога. Този основен проблем в християнското богословие е развит в най-значителното произведение на Лютер „*Робството на волята*”.³³ То е представено в

³² Виж Bernhard ROTHEN, Die Klarheit der Schrift – 1. Teil: *Martin Luther*...с.142, 177,179, 203

³³ Виж Мартин ЛЮТЕР, *Робството на волята*. Историческо и теологично въведение, IV, с.XIV. Бургас, CMN, 2003.)

осем глави, шест от които представляват директен отговор на богословските разбирания на Еразъм Ротердамски изложени в кореспонденцията му с Лютер и в съчинението „Беседа или сборник, относно свободната воля”. Докато за Еразъм този въпрос е по-маловажен, то за Лютер цялото благовестие на Божията благодат е свързано с него. Еразъм разглежда християнството предимно като морално учение, докато за Лютер то е преди всичко въпрос на доктрина, въпрос на вяра, а вярата е свързана с истината³⁴. Човек по природа е напълно неспособен както да познае Бога, така и да угоди на Бога. Еразъм използва понятието „свободна воля”, което възприема от трудовете на някои гръцки езически философи, от някои Отци на Църквата и отговаря на неговите хуманистични нагласи, но отсъства от библейския текст. Според Еразъм тя е „сила...чрез която човек може да се заеме с онези неща, които водят до вечно спасение...”³⁵. За Лютер такава свобода на волята не съществува поради пълната поквара на грешния човек. Неговото спасение може да дойде единствено от свободата, която настъпва в Него от действието на Божията благодат.

2.3.5. Господната трапеза. Относно Евхаристията, Лютер остава все още доста близък до католическата т.н. „сакраменталистка” интерпретация. В спора за преовеществяването (трансубстанцията) на елементите на Причастието и за тяхното ефективно действие той заема междинна позиция между тази на католицизма и тази на Цвингли (и Калвин). Счита, че тайнствата допринасят за спасението, тъй като ни предават Божия благодат. Те са средство, чрез които Божиите благословения достигат до верните и ги засягат. В Малкия катехизис се казва: „В Кръщението Бог ни дарява опрощение на греховете (чл272а),... спасение от силата на смъртта и дявола (чл27б)...в Кръщението Бог ни дарява с вечно спасение (чл 272 в)...моего кръщение ми доставя огромна утеха, защото ме уверява, се съм роден отново като оправдано чедо на Бога и наследник на вечния живот(чл 274)³⁶... По аналогичен начин той учи, че: „Като ни дава тялото и кръвта си на Светото Причастие, Исус ни дарява опрощение на греховете (чл.291 а)... На Светото Причастие Исус ни дава още и живот и спасение (чл. 291 б)... Светото Причастие е голяма утеха за мен, защото в него Исус непрестанно лично ме уверява в опрощението, живота и спасението”³⁷

Същевременно трябва да забелязваме разликата спрямо католическото учение. Тайнството не действа от само себе си, а Божието слово съединено с жива вяра действа чрез него: „Разбира се, не водата е тази, която извършва тези велики неща. Извършва ги Божието слово, което е с и във водата, и вярата, която се уповава на словото, когато то се използва едновременно с водата.”³⁸ „Разбира се, не яденето и пиенето вършат тези велики неща, а изразите „за вас се дава” и „за вас се пролива за опрощение на греховете”³⁹ Бог дава тайнството на вярващия, а не вярващия поднася тайнството на Бога. Бог действа, човекът приема. Според Аугсбургската изповед на вяра Причастието не е жертвоприношение. На друго място Лютер подчертава :” Да

³⁴ Пак там, Историческо и теологично въведение, I.c. liii.

³⁵ Пак там.

³⁶ Дейвид КЪСКИ, *Катехизис на Лутер. Малък катехизис на Лутер*. София, Уелкъм, 2000 г, с. 244 -246

³⁷ Пак там, с. 262-264

³⁸ Дейвид КЪСКИ, *Катехизис на Лутер...*, с. 247

³⁹ Пак там, с. 265

бъдеш кръстен, не значи да бъдеш кръстен от човеци, но от Бога самият. Макар, че кръщението се отслужва от хора, то е Божие дело”⁴⁰.

Тук интерпретираме една схема в съвременното издание на Малкия катехизис, който представя разбирането на лютеранската църква относно същността на Причастието:

Господната трапеза е тайнство, в което
по естествен начин получаваме хляба и виното,
а по чудотворен начин получаваме тялото и кръвта Му.⁴¹

2.3.6.Традицията в догматите и управлението на Църквата. Лютер отхвърля католическата йерархия; решенията на събори, които не се отнасят до фундамента на християнската вяра; учението за Чистилището; римо-католическата доктрина за 7-те тайнства и постановката, че само свещениците могат да ги отслужват. Отхвърля поклонението на светии, реликви и техните образи. Приема ролята на образите само като образователно и илюстративно помагало при проповядването. Той не отхвърля, както Цвингли, месата, но сменя от нея „антихристиянския блясък”. Премества фокуса на богослужението от Евхаристията към проповядването на Божието слово.

Във взаимоотношението **Църква-светска власт** Лютер толерира известна форма на цезаро-папизъм. Канцеларията на монарха, с нейния канцлер отговаря за опазването на реда в църквата. В негова помощ и със силен авторитет е Консистория (Църковен съвет). Лютер се опитва да разграничи понятието държава от понятието на т.н. „власти”, защото Бог ги е поставил, поради действието на греха. Те трябва да осигуряват сигурността и реда в Църквата. В началото той смятал, че всяка общинска власт може да играе такава роля, но скоро се убедил, че хората не са подготвени за това. Той изисквал имотите на Църквата да се прехвърлят в ръцете на принцове, от което те се обогатили твърде много.

Съден като еретик, сам той поставя критерии за обвинение в ерес, което трябва да се наказва със смърт. Това се отнася за всеки, който отхвърля учението за Триединството на Бога и за божествеността на Христос, (които са постановени от първите Вселенски събори).

Немската Реформация дава тласък за развитието на **светското право**, като измества каноничното право. Но органите на Закона трябва да съблюдават библейските морални принципи като обществена норма.

2.3.7.Ролята на просветата и на изкуствата. Още от времето на Лютер, Реформацията дава огромен принос за развитието на образованието и ограмотяването на населението с изискването да се изучава Библията от всеки възрастен. Това допринася и за развитието на книгопечатането.

Критиците на Реформацията започната от Лютер, посочват като неин недостатък по-слабото развитие на изкуствата на териториите, в които взима надмощие. Това може да се обясни като естествено състояние на една зараждаща се нова култура, в

⁴⁰ André GOUNELLE, *Protestantisme*. Paris, ed.Publisud, 1992, с.106

⁴¹ Дейвид КЪСКИ, *Катехизис на Лютер*...с.260

суровите условия на борба, както и с пуританския дух който я предвожда. И все пак Реформацията дава храна и вдъхновение на такива художници като Дюрер, Ханс Холбайн и Лукас Кранах. Музиката има особено място в приноса на Реформацията. Самият Лютер казал: „След богословието, аз поставям на най-високо място Музиката и ѝ оказвам висока почит”. За него тя е дело на вяра, плод на евангелската свобода, както и превъзходно средство за изразяване на Словото в чийто център е посланието за Оправданието чрез вяра. Сам той е автор на *Немска меса* (1526 г.) и на тридесет и шест химна. Реформацията развива всеобщото богослужебно пеене вдъхновено от библейски текстове, а по-късно вдъхновява колоси на музиката като Бах, Хендел, Менделсон и други. В най-прочутите кантати и меси на Бах се откриват разработки върху лютеровите химни.

Лютер умира през 1546 година След неговата смърт и след Аугсбургския мир в редиците на лютеранската църква се проявяват с по-голяма сила някои от противоречията, които били в зародиш преди. Според Лютер Десетте божии заповеди и Законът трябва да се проповядват едновременно с Евангелието, за да се доведат хората до съзнание за грях и до покаяние. Хора като Меланхтон предпочитали по оптимистичната проповед, в която трябва да се проповядва само Евангелието. По-голям проблем възникнал обаче, когато Георг Майор се опитал по нов начин да реабилитира роля на делата като започнал да проповядва, че те са важна част от спасението, независимо, че човек се спасява само чрез вяра. За да се преодолеят тези различия група лютерански богослови работят по документ, който е известен като „Формула на съгласието”, публикуван през 1580 година. А малко по-късно е издадено, също през 1580 година и систематично изложение на лютеранското богословие под заглавие „Книга на съгласието”. Тя включва три изповеди на вяра от времето на Вселенските събори до V век и различните лютерански формулировки, съставени в периода 1529-1580 година.⁴²

2.4. РАДИКАЛНА РЕФОРМАЦИЯ В ГЕРМАНИЯ. ВОЙНИ И ВЪЗСТАНИЯ

2.4.1. Пророците от Цвикау и Томас Мюнцер

За успеха на Реформацията в германските територии не можем да не открием, за съжаление, ролята на политическите процеси по това време. От една страна тя давала основание на немската аристокрация да намери солидни морални аргументи за откъсването си от властта на императора и на местните епископи. Но от друга трябва да се погледне на настроенятия на обикновеното население, което страдало още по-силно от икономическия гнет на властите. Появата на „Пророци от Цвикау” е една от проявите на тези настроения облечени в религиозен ентусиазъм и илюминизъм. Те предсказват непосредственото настъпване на Божието Царство въз основа на техни видения и пророчества. Използвайки някои изказвания на Исус превратно те проповядват, че който иска да участва в него, трябва да се вдигне на въоръжена борба срещу върховните власти.

⁴² Виж Ърл КЕРНС, *Християнството през вековете. История на църквата*. София, Нов човек, 1998 г., с.313

Най-виден представител на такива радикални възгледи се явява Томас Мюнцер (~1490-1525). Роден е в провинция Шварцвалд, при изворите на река Дунав. Получава университетско образование във Франкфурт на Одер и в Лайпциг. Интересувал се особено много от трудовете на Василий Велики, Августин и на немския мистик Йохан Таулер (виж 1.2.1). В първите години от дейността на Лютер става негов сътрудник, но скоро проявява болезнени лидерски амбиции, недоволен като пастир на малка общност в Алтщад, в Тюрингия. Лютер го изпраща в Цвикау за да подпомага друг деятел на Реформацията – Егранус. Там обаче среща последователи на „Пророците от Цвикау”, всред които намира прекрасна среда за изява. Много скоро се противопоставя открито на Лютер като казва: *„Лютер освободи човешката съвест от папското иго но остави хората в плътска свобода и не ги поведе в дух за Бога”*⁴³. Започва да твърди, че е призван от Бога да лекува това зло. Проповедите му първоначално звучат много убедително и изпълнени с евангелска ревност. *„За да получим Духа трябва да умъртвим плътта, да пренебрегнем тялото, да ходим с тъжно изражение, да пазим мълчание, да се откажем от обичайните си срещи с хора, и да умоляваме Бог да ни даде увереност в Неговото благоразположение. Така Бог ще дойде към нас, ще говори с нас, така както го е правил с Авраам, Исаак и Яков.”*⁴⁴ Същевременно Мюнцер започва да проповядва неподчинение на властта, като казва, че който служи на принципите, той иска да служи едновременно на Бога и на Ваал. Тъй като неговото оставане в Цвикау станало невъзможно Мюнцер започнал да обикаля други германски области и такива в Швейцария и Моравия без да престава да проповядва своите идеи.

2.3.2 Селско въстание 1524-1525 година и въстанието в Мюнстер

Идеите на *радикални реформатори* като Томас Мюнцер съвпадат с нарастване на социалното напрежение. През лятото на 1524 година в Шварцвалд избухва селско въстание. То се разпростира бързо и към рейнските провинции, към Франкония, Тюрингия и Саксония. Мюнцер застанал начело на някои от отрядите на бунтовниците. Самите бунтовници търсели подкрепа или отговор от Писанието като призовали Лютер да се произнесе. От една страна Лютер и Меланхтон разглеждали този бунт като криминално деяние. Но Лютер разбирал по-дълбоко проблема и съчувствал на своите сънародници, които живеят в дълбока мизерия. За това първо се обърнал към представителите на аристокрацията, като им посочил, че те са виновни за подтисничеството на „бедните от стадото”, че не те са въстанали срещу тях, а сам Бог се е обърнал срещу тях, а бунтовниците са само инструмент в Неговата ръка, за да бъдат смирени и да не бъдат наказани от Неговия гняв. Призовал ги към разумни стъпки за омиротворяване.

След това се обърнал и към бунтовниците, като им напомнил, че на христовите последователи е дадено да страдат, не да се бият, конфликтите между християни не трябва да се решават с меч, а с устояване и с кръст.

Тези призови на Лютер, обаче, имали твърде слаб ефект. Бунтовниците се отдали на грабежи и на жестоки екзекуции на някои членове от семействата на

43 Merle D'AUBIGNE, цит.съч., с. 474

44 Пак там, с. 475

благородници. Същевременно и някои от благородниците, от страх да не пострадат, се присъединили към бунта. Това накарало Лютер да се обърне изцяло и гневно срещу тях и да ги обвини като престъпници не само пред властта но и против Бога, така че, който пострада от борбата за защита на реда ще се представи като истински мъченик за правдата. Това, съответно, накърнило неговия авторитет всред народа и голяма част от селяните, особено от южните райони се върнали към католицизма, други приели анабаптистките идеи, а други калвинизма.

През 1525 година силите на въстаниците се изчерпват и в битката при Франкхаузен са окончателно разгромени от имперската армия. Томас Мюнцер е пленен, изтезаван и обезглавен. Около 100 000 бунтовници са избити.

Десет години по-късно избухва въстание на жителите на град Мюнстер. Идеен водач е пекарят Ян Матис. Той пророкува за незабавното настъпване на хилядагодишното царство, което трябва да се наложи меч и огън, в буквалния смисъл, според представите на този тип радикални реформатори. Възприема се възгледа на анабаптистите за невалидността на детското кръщение. Освен това в града се налага режим на християнска комуна. Имуществото се продава и средствата се споделят с бедните. Всичко е общо. Оправдава се многоженството. На жителите на Мюнстер се внушава, че техният град е определен да стане Новият Ерусалим. По аналогичен начин жителите на Страсбург, манипулирани от Мелхиор Хофман, очакват това да се случи с техния град.

Мюнстер е нападат от армия организирана от местния епископ и удавен в кръв. Комуналният модел се възприема и в Моравия, всред моравските братя с водач Якоб Хутер (починал 1536 г.⁴⁵)

2.4.4. Протестантски радикален спиритуализъм

Радиалната реформация в Германия добива особена форма с идеите на Каспар фон Осиг Швенкфелд (1489-1561). Развива кариера на богослов и дипломат. Доста от рано се запознава с идеите на Томас Мюнцер. Но строгата църковна дисциплина, войнстващата риторика и аскетичния начин на живот не са по вкуса му. Той се интересува преди всичко от личните преживявания и личното ръководство на Святия Дух. През 1540 година публикува книга под заглавие *Голямата изповед*. В нея може да се открие влиянието на Атанасий Александрийски с доктрината за обожението (теосис). Същевременно се отдалечава от ортодоксалното разбиране⁴⁶ за двете природи на Христос, Който според него не е имал съвсем същата природа като нас. Според него аргумент за такова разбиране е фактът, че в Евангелието на Йоан 1:14 е записано „И Словото *стана* плът”, а не „Словото *създаде* плът”(както е записано в книгата Битие). Създава църква наречена *Изповедници на Христовата* слава с влияние най-вече в Силезия, Швабия и Прусия.

С това влиза в остър конфликт както с лютераните така и с калвинистите.

⁴⁵ В наше време потомци на т.н. хутерити имат свои общности в Южна Дакота, САЩ и в Канада.

⁴⁶ Според изповедта на вяра установена на IV Вселенски събор в Халкедон през 451 година.

ВЪПРОСИ:

1. Кой библейски стихове предизвикват Лютер към промяна на мисленето?
2. Какво предприема най-напред Лютер като противодействие срещу продажбата на индулгенции?
3. Каква е основната идея на Лютер в „Обръщение към германските благородници“?
4. Кое е първото публично изпитание на Лютер в защита на убежденията си? Какви са крайните последици за него?
5. Какъв е резултатът от Законодателното събрание в Шпееер през 1526 година?
6. От кой момент и защо последователите на Реформацията са наричани „протестанти“?
7. Каква е целта на срещата в Марбург? Какъв е крайният резултат? (с 1-2 изречения)
8. Избройте пет основни теми в богословието на Лютер
9. В какво се състои критиката на Томас Мюнцер срещу Лютер ?
10. С какво се свързва името на Каспар фон Швенфелд?

УРОК 3

3. ОТКЪСВАНЕ НА ЦЪРКВАТА В АНГЛИЯ ОТ РИМ И СЪЗДАВАНЕ НА АНГЛИКАНСКАТА ЦЪРКВА

3.1. ЧАСТНИЯТ ЖИВОТ НА ХЕНРИ VIII И ДУХОВНАТА СРЕДА В НАЧАЛОТО НА XVI ВЕК КАТО ФАКТОРИ ЗА СЪЗДАВАНЕТО НА АНГЛИКАНСКАТА ЦЪРКВА

Реформацията в Англия започва и се развива в своето начало като среден път между политически интереси и религиозни настроения, колебае се между католицизъм и протестантство.

Всичко като че ли започва от една брачна история. Крал Хенри VIII, който царува от 1509 до 1547 година иска от папата разрешение да анулира първия му брак с Катерина Арагонска⁴⁷, за да може да се ожени легално за Анн Болейн. Последната е негова метреса, но той не се задолелява с това, защото се надява след брака тя да роди наследник от мъжки пол, нещо с което Катерина не го е надарила. Това положение го измъчва твърде много. Папата отказва да му даде такова разрешение, може би не само от принципни доктринални позиции, но и поради факта, че император Карл V е вуйчо на Катерина. Хенри VIII не се примирява с отказа на папата и скъсва връзките си с Рим. Това не означава, че с това иска да се съюзи с лютеранската или с калвинистките църкви. Нещо повече, десетина години преди това, по времето на Събора във Вормс през 1521 г. пише трактат срещу учението на Лютер, заради който папа Лъв X му присъжда званието *“Defensor fidei”* (*Защитник на вярата*). Хенри няма намерение да създава ново вероизповедание, но да осигури пълен суверенитет на своите решения и действия от частен и от обществен характер.

Хенри VIII пристъпва към отдалечаване и скъсване на подчинението на Рим изведнъж, но прогресивно, в продължение на 3-4 години, в периода от 1531 до 1534 година. Неговият първи министър Томас Кромвел го съветва най-напред да направи допитване до Университетите в Европа дали бракът на Хенри с Катерина Арагонска е законен, имайки пред вид, че тя е била съпруга на покойния му брат. След известно време и субсидиране на анкетата с солидни суми, повечето от университетските катедри по канонично право се произнасят, че този брак е нелегитимен.⁴⁸ Това укрепва мотивите на Хенри VIII за развод с Катерина, но не убеждава папата да отстъпи и да даде такова разрешение.

Тогава кралят пристъпва към решителен политически ход. През 1531 година повиква на ауденция папския легат кардинал Уолси заедно с група епископи и

⁴⁷ Катерина Арагонска (1485 - 1536) е испанска принцеса. През 1501 г. Катерина е омъжена в Англия за по-големия син на крал Хенри VII — Артър, но шест месеца по-късно Артър умира. След неговата смърт се урежда брак между Катерина и следващият наследник на трона, по-малкия син, Хенри VIII. Разрешение за такъв брак зависи от благоволенieto на папата, тъй като според църквата Катерина и Хенри са в близки роднински отношения. Папата му дава позволение. Катерина Арагонска сключва брак с Хенри VIII на 11 юни 1509 г. и е коронована за кралица на Англия на 24 юни 1509 г. Тя ражда на краля шест деца, които, с изключение на дъщеря им Мери Тюдор, умират при раждането или малко след това. (виж Уикипедия)

⁴⁸ T.M.LINDSAY, *The Reformation*. Edinburg, T&T Clark, 1923, с.135. Виж по-ново издание от библиографията по справка от Гугъл.

свещеници. Кралят ги посреща със сурови обвинения в нарушения на техните задължения и неподчинение на кралската власт. За наказание той нарежда да се изземат всички имоти принадлежащи на църквата. Чувствайки се застрашени, представителите на клира събират и поднасят на краля дарение от 118 000 паунда. Те бързо се съгласяват да го признаят за „единствен пазител и върховен глава на Църквата и на свещенството до толкова до колкото това е позволено от Христовия закон”.⁴⁹ Кралят не се задоволява с тази декларация и изисква тя да бъде оформена като документ от три члена, съответно подписан от представителите на духовенството така поставено под негова зависимост. Първият член гласи, че не може да има църковен закон или ординация на църковна длъжност без съгласието на краля. На второ място се назначава комитет от 32 души, които трябва да ревизират каноничното право на Църквата, с цел да се изхвърлят всички клаузи подронващи авторитета на краля. На трето място се заявява, че църковният канон ще бъде одобрен, едва тогава, когато бъде ратифициран от краля. Така предложения документ се подлага на разглеждане от Генералната асамблея на Църквата на Англия през 1532 година и след известни колебания е приет от духовенството. Този акт на Събора е наречен *Подчинение на духовенството*. На практика по този начин, по заповед на краля, Църквата на Англия се отказва от своята зависимост и вярност към Рим. Този и други документи се подлагат след това на утвърждаване от парламента.

Хенри VIII решава, независимо от Рим, да узакони своята връзка с Ан Болейн и да се освободи от брака си с Катерина Арагонска. През 1533 година той обявява брака си с Ан Болейн официално.

Това се съпровожда със издаването на седем указа на английския парламент през 1533- 34 година. Най-напред излиза указ с който се забранява на свещениците да плащат т.н. *анат* – (на латински *annatae*) – такса за приходи при встъпване в свещеническа длъжност през първата година, изисквана от папската курия. По време на същата сесия със указ за *Ограничаване на жалбите*. Парламентът забранява на английските граждани да обжалват решения на английския съд пред коя да е институция извън кралството - нещо което визира пряко Рим. Всички спорове и жалби възникнали в лоното на църквата трябва да се решават от *Църковния съд*, в рамките на кралството. Който го прави се излага на санкциите на документа назован *Proemunire*, който има същия мотив. Издава се указ за *Подчинение на духовенството* (вече приет от Генералната асамблея на англиканската църква), според който всяко назначение на свещеник трябва да намери одобрението от краля. Папата вече няма право да се намесва в избора на епископи. Относно *еретиците* парламентът е не по-малко строг от Инквизицията - те трябва да се изгарят на клада. Парламентът приема *Акт на приемственост*, с който принцеса Мария, дъщеря на Катерина Арагонска се обявява за нелегитимна, т.е, лишава се от претенции за наследиане на трона, а това право се предават на Елизабет, дъщеря на Ан Болейн (по-късно тези права са отнети). Последният от указите на сесията на парламента през 1533-34 година е *Актът за предателство*, който изрично предвижда смъртно наказание на всеки, който се противопостави на посочените актове.

⁴⁹ Виж пак там, с.136

Така крал Хенри VIII умело постига своите цели, като комбинира политическия диктат с парламентарни средства. Английският парламент, отговаря на очакванията на краля не само поради неговото авторитарно поведение, но и поради това, че болшинството от неговите членове искрено подкрепят неговата политика за откъсване от Рим.

По иронията на Божия промисъл Ан Болейн ражда дъщеря, но не и очакваният от краля син като престолонаследник. Обвинена в прелюбодеяство, Ан е арестувана, затворена в крепостта Тауър и обезглавена. Едва третата съпруга на Хенри VIII ражда син – Едуард, (Едуард VI), който наследява трона още докато е на 9 години, тъй като баща му умира през 1547 година.

3.2 . ПРЕВРАТНОСТИ В ПОЛИТИЧЕСКИЯ ЖИВОТ И ТЯХНОТО ОТРАЖЕНИЕ ВЪРХУ СЪДБАТА НА ЦЪРКВАТА

Това, което трябва да се подчерта е, че действията на Хенри VIII за създаването на национална църква, независима от Рим не означава още, че тя автоматично става протестантска. Както казва историкът Линдси „във всички укази на този парламент и във всички решения на подчинения Събор, няма нищо, което да не е чисто политическо. Англия не става протестантска или лютеранска и никой не би могъл да говори за реформирана църква на Англия. Това, което се случва е, че Англия задружно скъсва за напред с конфедерацията, управлявана от императора и папата, нещо което е средновековния идеал на светското и църковното управление”⁵⁰

Скъсването с Рим има не само политически но и икономически последствия. Това развързва ръцете на краля и на неговите министри да съберат значителни средства от конфискацията на манастирски имоти. Много свещеници се надявали, че като няма да плащат таксата за встъпване в длъжност на папата, тя ще остане като техен собствен приход. Но се излъгали, защото краля наредил същата такса да се събира в полза на държавната хазна.

3.2.1. Отражение на ренесансовия дух, издаване на Библията на английски език и първи мъченици.

Не трябва да се забравя, че всички лични интриги и политически ходове на Хенри VIII се извършват в обществена среда, в която от половин век действат, макар и нелегално, групите на „долардите” вдъхновявани от позициите на Уиклиф. Същевременно духът на Ренесанса насочва мнозина да изследват библейските корени на християнската идентичност. Джон Колет (1466-1519) образува група за изучаване на Новия Завет, на оригинален гръцки език, издаден от Еразъм Ротердамски, което неминуемо дава нов поглед за вярата и християнския живот (виж 1.3.2.).

Уилям Тиндейл (William Tyndale 1494-1536) прави превод на Новия Завет на английски от гръцки, като ползва изданието на Еразъм. По „ирония на съдбата” то е отпечатано във Вормс през 1525 година, само четири години след осъждането на Лютер в този град. Това е първото печатно издание на Новия Завет на английски език, нещо което било забранено от папската институция. За да избегне неприятности Тиндейл заминава за Антверпен в днешна Холандия, където има английска колония от търговци,

⁵⁰ T.M.LINDSAY, *The Reformation...c.138-139*

но е предаден от свой приятел, хвърлен в затвора Вилворд, осъден от Инквизицията и изгорен на клада.

През 1536 година, в същата година когато Тиндейл е екзекутиран, крал Хенри VIII прави една парадоксална на пръв поглед стъпка. Въпреки, че е враждебно настроен към протестантизма, той се вслушва в съвета на канцлера Томас Кромвел и на кентърберийския архиепископ Томас Кранмър (1489-1556) да се разреши издаването на Свещеното Писание на английски език. Започва усилена работа по превода на цялата Библия. През 1535 година, десет години, след трагичната кончина на Тиндейл, Майлс Къвърдейл, член на Оксфордската група, публикува първото печатно издание на английски превод на цялата Библия. Три години по-късно, през 1539 година, преводите на Тиндейл и Къвърдейл са ревизирани и публикувани във формата на така наречената *Голяма Библия*. Крал Хенри VIII разпорежда това издание, придружено от т.н. Десет клаузи, да се разпространи във всяка енорийска църква и относително достъпна за всеки, който иска да я чете. Но се издава забрана: „Светото Писание да (не) се дава на жени, вестникари и на хора от долен произход”.

Същевременно католиците, които не приемат политиката на Хенри VIII дават жертви. Най-видната от тях е лорд-канцлерът Томас Мор (виж 1.3.1), като защитник на доктрината за божествения произход на върховенството на папата в Църквата, като противник на разрива с Рим и на развода на краля с Катерина Арагонска. Въпреки приятелство си с краля, той решава да остане верен на своите убеждения и отказва да узакони брака с Ан Болейн, за което е осъден на смърт и екзекутиран на 15 юли 1535 година. Научавайки за това Еразъм Ротердамски, който приключва по това време книгата си „За чистотата на Църквата” отбелязва за Мор, че „неговата душа е по-чиста от сняг”.

3.2.2. Управлението на Едуард VI и на Мария I Тюдор

След смъртта на Хенри VIII през 1547 година, по негова воля се създава Регентски съвет съставен от 16 благородници които да управляват кралството докато престолонаследникът навърши 18 години. Те от своя страна избират Едуард Сеймур, вуйчо на младия крал, да застане начело на съвета като Лорд протектор с титлата Дук на Съмърсет. Независимо от това, че редица историци посочват неговия авторитарен начин на управление вътрешното положение и независимостта на кралството от Рим и от императора се стабилизира. В дейността си той е подкрепен от някои членове на Регентския съвет, които имат протестантска ориентация и от Томас Кромвел. Последният предлага да се изиска нова акредитация (лиценз) на всички епископи с която да се потвърди върховният суверенитет на краля.

Освен това, за да се неутрализира влиянието на Рим и за да се ограничи властта на епископите, се назначава така наречената *Кралска визитация* като на територията на кралството се обособяват шест инспекционни маршрута по които избрани комисари да обикалят и да контролират правилното извършване на богослуженията. В подкрепа на тази дейност, архиепископ Кранмър, „който винаги е бил лютеран по душа”⁵¹ редактира Книга с проповеди (*Book of Homilies*) и Молитвеник (*Book of Common*

⁵¹ T.M.LINDSAY, The Reformation...c.145

Prayer), които се въвеждат задължително във всички енории за употреба в богослуженията. Тези мерки не се приемат без съпротива. Начело на група епископи, които се опитват да противодействат застава Гардинър, епископ на Уинчестър. Но докато Едуард VI е на трона, с подкрепата на Дука на Съмърсет всички опити за обрат в тази политика претърпяват неуспех.

Главните промени, които настъпват в църквата са незабавното въвеждане на богослуженията на английски език; забранява се плащането на меса за душата на някого – жив или мъртъв; разрешава се бракът на свещениците; причастieto се приема от всички – свещеници и миряни - с хляб и вино.

За съжаление здравето на младия крал се влошава и той умира на 16 годишна възраст в началото на 1553 година. Преди да почине той определя за наследник на трона лейди своята братовчедка Джейн Грей, като пренебрегва правата на полусестрите си Мария и Елизабет. Но това не се одобрява от народа и от голяма част от аристокрацията.

С помощта на епископ Гардинър, Мария, дъщеря на Хенри VIII и първата му жена Катерина Арагонска успява да възстанови правата си за наследство на трона и го завзема. Мария I Тюдор, е ревностна католичка. Смята искрено, че Реформацията е бунт срещу Бога. Предприема последователно мерки за възстановяване на позициите на католицизма в Англия, включително с репресии и екзекуции на видни протестантски водачи. Позициите ѝ за такава политика се засилват от брака с Филип II Испански⁵². Историята на гоненията при царуването ѝ е описана от Джон Нокс в „Книга на мъчениците“⁵³. Жертви на нейните преследвания и изгорени на клада са епископ Хю Латимър, Никълъс Ридли-епископ на Лондон, епископ Джон Хупър и самият кентърберийски архиепископ Томас Кранмър. Тя екзекутира и множество членове на аристокрацията, замесени в опити за преврати. Това ѝ спечелва прозвището Кървавата Мери (Блъди Мери) и на практика настройва населението срещу католицизма. Мнозина последователи на протестантството бягат в Женева и в протестантските княжества на Германия. Месата по католически образец е възстановена. Забранява се ползването на Молитвеника въведен по времето на крал Едуард.

В личния си живот Мария Тюдор има твърде тъжна съдба. Нейното детство и ранна младост преминават в сянката на обявено от Парламента извънбрачно дете. Страда от хронични заболявания. Интересът към нея на по-младия , с 11 години, и твърде често отсъстващ крал Филип е твърде слаб. След две мними бременности, които се оказват всъщност тежко коремно заболяване, умира на 17 ноември 1558 година.

Престолът се заема от нейната полу-сестра, Елизабет I.

3.2.3. Политическата и религиозна обстановка по времето на кралица Елизабет I

⁵² Фелипе II Испански е крал на Испания (1556–1598), крал на Неапол и Сицилия и крал на Португалия. Той е единственият оцелял законен син на император Карл V и кралица Изабела Португалска. Филип II е самообявилният се водач на католическата Контрареформация в Европа. На 25 юли 1554 След като сключва брак с английската кралица Мария I Тюдор е обявен и за крал на Англия.

⁵³ Виж С.М. ХОТЪН, *Щрихи от църковната история. 20 века разпространение на християнството по света*. София, мисия „Възможност“, (прев. от S.M.Houghton, *Sketches from Church History*), с.107-108.

Елизабет I е родена в 1533 г. в Гринидж, Англия от брака на Хенри VIII с Ан Болейн, втора жена на Хенри. След екзекуцията на Ан Болейн с Елизабет се случва същото както и с полу-сестра ѝ Мария Тюдор - парламентът обявява Елизабет, тогава тригодишна, за незаконородено дете. Въпреки това Елизабет е отгледана в дворцова обстановка и получава високо образование. Докато Мария Тюдор е на власт животът на Елизабет е в опасност, защото винаги може да бъде обвинена в съучастие в заговор. За известно време е поставена под стража. Но когато Мери умира (1558) Елизабет се оказва единствено законна наследница на трона. Мечтата на Хенри VIII за мъж, който да управлява кралството отново не се изпълнява.

Парламентът възобновява правата на Елизабет. Но младата кралица се сблъсква прогресивно с враждебното отношение на Франция и Шотландия и много скоро и на Испания. При нейното възкачване на трона бившият съпруг на Мария Тюдор, Филип II ѝ предлага брак. Тя разбира много скоро, че това може да стане само ако се подчини на папските разпореждания и власт, което е недопустимо за нея. (Папата и английските католици ще поддържат и разпространяват постоянно твърдението, че тя е незаконно дете, защото смятат развода на Хенри с първата му жена Катерина за незаконен).

Една година след поемането на трона, през 1559 г. Парламентът, в който мнозинството е представено от протестанти, издава „Указ за върховенството“, според който кралицата е „единственият върховен управител в това кралство“ ("Supreme Governor") както по светските въпроси така и по църковните. Но все пак в него се избягва формулировката „Върховен глава на Църквата“, въведен Хенри VIII и приписан също на Едуард VI. Много членове на парламента искат тази промяна в титулуването главно поради това, че кралят е жена. Тя самата обаче, приема тази промяна главно защото заявявала, че „тази чест се полага само на Христос и не може да се даде на кое да е човешко същество“.

Участието в неделното богослужение става задължително за всички граждани. Отсъствието от църква се глобява с 1 шилинг. Всяко встъпване в обществена длъжност трябвало да се съпроводи с декларация за признаване на англиканското вероизповедание съгласно Тридесет и деветте клаузи (виж т.3.3).

В 1570 г. папа Пий V издава була с която отлъчва от църквата и освобождава нейните поданици от верност към нея. Това до някъде отрезвява Елизабет в нейните колебания за да застане по твърдо зад каузата на протестантството. В Англия започват да проникват йезуити, които да работят за свалянето ѝ от власт или убийство. Елизабет, която по принцип предпочита мирните средства, се вижда принудена да арестува и да екзекутира 125 йезуити.

Във външната си политика Елизабет I показва твърдост, висок патриотизъм, когато трябва - голяма гъвкавост, но понякога и прекомерна самоувереност.

Когато Мария Стюарт⁵⁴, предявява претенции за трона както на Шотландия така и на Англия, Франция решава да я подкрепи. Без да чака това да се изрази във нахлуване на френски войски на Острова, Елизабет изпраща свои армейски части в Шотландия. Това

⁵⁴ През 1561 г. Мария, дъщеря на краля на Шотландия Джеймс V поема управлението на страната. Като вдовица от първия си брак с френския крал Франсоа II, тя се омъжва за своя братовчед Хенри Стюарт, лорд Дарнли. През следващата година се ражда единственият им син. На 10 февруари 1567 г. лорд Дарнли е убит. Протестантските лордове въстават срещу Мария. През юни е пленена и впоследствие принудена да абдикира в полза на сина си Джеймс VI, бяга от Шотландия, но е пленена в Англия и затворена в продължение на 18 години.

принуждава французите да седнат на масата на преговорите, което довежда до подписването на Единбургския мир от 1560 година и отказа (временен) от претенциите на Мария Стюарт.

През 1579 г. в Ирландия започва въстание, подпомогнато от армия, финансирана от папа Григорий XIII. При продължилата до 1583 г. военна кампания бунтът е потушен, като значителна част от населението на графство Дезмънд е унищожена.

През 1586 г. испанският посланик е изгонен от Англия, обвинен в заговор за убийството на кралицата. През 1587 г. по подобни обвинения, Елизабет I издава заповед, макар и с големи угризения на съвестта, за екзекуцията на Мери Стюарт.

Папата решава да използва претенциите на крал Филип II към английския престол и го насърчава да започне война с Англия. Филип II е мотивиран допълнително от факта, че Елизабет подкрепя движението за независимост в Холандия. През 1588 година една значителна флотилия известна като Испанската армада се насочва към бреговете на английското кралство. Избухналата голяма морска битка, завършва с пълното поражение на испанците. Различни източници обясняват неуспеха на тази акция с различни причини, главно със тактическото превъзходство на англичаните. Но тук се споменава и неочакваната буря, която изважда от строя голяма част от испанските кораби, нещо което англичаните приемат за сигурен Божий знак на Неговата благосклонност към тях.

Отношенията с Франция се подобряват по-късно, дотолкова, че в един момент Елизабет предлага последователно, от политически съображения, брак на Дука на Алансон, а след това и на Дука на Анжу. Това изостря критиките на членовете на Парламента и браковете се провалят.

Управлението на Елизабет може да бъде оценено в няколко отношения. Изисква подчинение но се съобразява и с парламента и с доминиращите тенденции в обществото. Така тя ръководи Англия през втория етап от Реформацията, без да се стигне до сериозни кръвопролития. Не търси военна слава, нито се стреми да изгради голяма империя. Но оставя на Англия най-силната флота в света и полага основите на бъдещата огромна Британска империя. Четирийсет и пет годишното ѝ управление се счита за Златен век в историята на Англия.

Елизабет остава неомъжена и заявява официално, че като девица е омъжена за кралството и за народа си. Доживява до седемдесет години.

На смъртното си ложе определя за свой приемник шотландския крал Джеймс VI, сина на Мери Стюарт. Този избор създава по-късно сериозни проблеми, макар че на първо време обединява под една корона Англия и Шотландия.

3.3. ФОРМИРАНЕ НА АНГЛИКАНСКОТО БОГОСЛОВИЕ

Първоначално идеите на протестантството навлизат в Англия от Германия в тяхната лютеранска интерпретация. Те се сблъскват с утвърдената римо-католическа традиция. Постепенно, обаче, с обособяването на самостоятелна национална църква англиканското богословие се развива и добива самостоятелен характер. Можем да посочим два ранни етапа на това развитие – от времето на Хенри VIII до Едуард VI и по времето на кралица Елизабет I.

Ключова фигура в първия етап се оказва Томас Кранмър, като кентърберийски архиепископ. Самият той еволюира значително в своите схващания и политика. Най-напред той насърчава Хенри да се обяви за глава на църквата в Англия и така да се освободи от папската зависимост. Но за разлика от краля Кранмър тайно симпатизира на идеите на Лютер и на Цвингли. За това той предлага на краля да обособи и оглави

една протестантска конфедерация, която да се изправи срещу силите на император Карл V. Разбира се, че това можело да стане, ако Църквата на Англия влезе в съгласие и хармония с Лютеранската църква и с Реформиранията църква в Швейцария. Кралят решително отхвърля тази идея. Но се съгласява да се състави кратка Декларация на вяра с 10 точки, която добива известност като Десетте клаузи (Ten Articles). Те са публикувани през 1536 година.

Десетте клаузи утвърждават авторитета на Свещеното Писание и основните положения на изповедите на вяра съставени от първите четири Вселенски събори през IV и V век. Но като че ли съгласието с Реформацията спира до тук. Десетте клаузи все още стоят твърде близо до католическото богословие. Така например в тях се утвърждава, че кръщението е необходимо за спасението, че Христовото тяло и кръв са субстанциално, реално и телесно присъстващи в хляба и виното на Причастието, че оправданието става чрез вяра с участието на милосърдие и послушание, че образите могат да се използват в църквите, че Дева Мария и светците трябва да се почитат, че има чистилище и че трябва да се молим за душите на мъртвите. Издаването на Десетте клаузи е последвано от създаването на колективен труд на комитет от 46 богослови наречен *Институцията на човека християнин (The Institution of the Christian Man.)* или още *Епископска книга (Bishop's Book.)* през 1537 година. Томас Кранмър е отново в основата на това съчинение и оглавява авторския комитет. Главната цел на книгата е политическа, с което да се аргументира ясно създаването на самостоятелна английска църква (*Ecclesia Anglicana*) и откъсването ѝ от Рим. За времето си тя е изиграла известна реформираща роля.

С възкачването на Едуард VI на трона Реформацията в Англия променя своя характер от църковно-политически в духовно-богословски. Самият крал Едуард (1538-1553), се проявява като много буден младеж. По време на неговото управление с помощта на съветниците, които доминират в Регентския съвет настъпат благоприятни условия за разпространение на протестанството. Особена заслуга за това имат отново архиепископ Томас Кранмър както и Дукът на Съмърсет - Едуард Сеймур. И все пак промените не стават изведнаж.

През 1549 година Едуард VI одобрява издаването на богослужебен сборник, *Всеобщ молитвеник (Book of Common Prayer)*. Макар и нов по замисъл и цели, той все още носи „родилните петна” на подобни сборници от католическата традиция. Макар да се смята, че е дело на Томас Кранмър, в него, все още, се откриват елементи на т.н. Sarum Rite, требник използван в Англия от XIII век и на ревизираният Бревиар от испанския кардинал Киньонес. Все пак тук се чувства и влиянието на един друг богослужебен сборник с много по-изявен реформаторски дух, Simplex ac pia deliberatio, издаден от Херман фон Вид, архиепископ на Кьолн. Това е сборник с обяснения и наредби относно Божието слово, християнската доктрина, отслужването на тайнствата, обредите, душегрижието и пастирското служение. Счита се, че това фактически е труд на Буцер, и Меланхтон, публикуван за пръв път на немски език през 1543 и преведен на английски през 1548 година.

Всеобщият (първи) молитвеник се използва до 1552 година, когато е заменен с *Втори молитвеник (Second Prayer-Books)*, който добива „по-протестантски” характер.

Във Втория молитвеник са направени редица промени. В изданието от 1552 година, може да се открие по-силното влияние калвинизма поради участието на

шотландския реформатор Джон Нокс. Той започва с въведение, поучение, изповядване и опрощение за сутрешната и за вечерната молитва. В него се вписва текстът на Декалога, нова молитва за посвещение, нов ред на богослужение. Отслужването на причастието е съкратено. В отслужването на водното кръщение са премахнати екзорцистката молитва, миропомазването и тройното потапяне. Погребалната служба е съкратена, в нея вече не се прилага причастие и молитва за мъртвите.

През 1552 година Томас Кранмър редактира и *Декларация на вярата с 42 клаузи*, (42 Articles) с който иска да изясни по-прецизно прилагането на реформите в Англиканската църква, с особено ударение върху Причастието.

Кранмър подновява своето предложение за създаване на съюз между Англиканската църква и другите протестантски църкви в Европа. Прави опит да организира Протестантски събор, чиято цел е да редактира общо протестантско кредо. В това начинание той не успява но привлича богослови като Мартин Буцер и Пол Фагиус от Страсбург да преподават в Кеймбридж богословие и Стар Завет. А Питър Мартир от Флоренция⁵⁵ и Бернардо Очино от Сиена са назначени за същата цел в Оксфорд. Тези богослови обучават много студенти и така подготвят ново поколение от учители на бъдещата Англиканска църква. Тъй като тези преподаватели клонят повече към калвинисткото, от колкото към лютеранското богословие, постепенно Англиканската църква започва да се преориентира към калвинисткото обяснение на християнската вяра.

Със смъртта на Едуард VI този процес е спрял поради католическата ориентация на неговата наследница Мария Тюдор.

Приносът на Елизабет I за възстановяването на реформаторските процеси в Англия, след нейното възцаряване се оценява различно от изследователите. Този проблем се дължи на напрежението, което се чувства между привързаността ѝ към устойчивите традиции и сантиментални пристрастия от една страна, но и достатъчно благоразумие и богата култура, от друга, за да схване превеса на духовните и политически сили на протестантството в нейното кралство, което счита, че е призвана да управлява в мир и единство. В кралството, което до скоро е било част от римо-католическия свят навлизат идеите на лютеранството и все по-мощно радикалните идеи на калвинизма. Може да се приеме с известни уговорки, че „съблазнена и от калвинистката строгост и от католическото великолепие (Елизабет I) ще установи англиканско протестантство, което ще се стреми да свърже умерените привърженици и от двата лагера”.⁵⁶ По нейно време англиканската църква все още ще върви по лъкатушещи пътища и дълго ще търси компромисни решения в богословието, и в управлението на Църквата. Изследователи на биографията ѝ считат, че тя не е била „това което се нарича добър протестант”⁵⁷. Но определено не е била и добър католик. Тя отстоява решително новото статукво на самостоятелна национална църква. Ревниво защитава позициите си на авторитет в управлението на тази църква. Възстановява

⁵⁵ Peter Martyr Vermigli (Pietro Martire Vermigli, 1499 – 1562), е италиански теолог от времето на Реформацията, емигрира от Италия поради преследванията на Инквизицията. (виж 7.2.2.)

⁵⁶ Жак БОБЕРО, История на протестантството. (Прев.от фр. поредица „Знаем ли...?”№27).Изд. КАМА, 2004, с.38.

⁵⁷ T.M.LINDSAY, *The Reformation...c.157*

практиките на богослужение установени от Едуард VI и съответните богослужебни книги. От друга страна споделя симпатии към Римската католическа църква, като счита че има по-подходящ и приложим в целия свят образ на здраво авторитарно църковно управление.

Елизабет чете с голям интерес гръцките Отци на Църквата, което до голяма степен задържа нейните възгледи в рамките на „Свещеното предание”. Въпреки, че харесва строгия стил и систематичния подход на Калвин, никак не споделя по-радикалните доктринални позиции, които неговите последователи като Джон Нокс и новото поколение богослови от Кеймбридж и Оксфорд проповядват. Тя не приема реформираното учение за предопределението, духовното свещенство на всички вярващи, демократичния принцип на презвитерианството и женевския ред на богослуженията. Тази нейна позиция създава проблеми на комисията по редакцията на новото англиканско кредо и създава прогресивно напрежение между нея и оформящата се пуританска партия в Парламента. През 1564 година то прераства в открит конфликт

С неголямо желание кралицата допуска издаването на ревизирана декларация на вяра, по подобие на тази от времето на крал Едуард VI, с 39 члена. Този документ, известен вече, като *Тридесет и девет клаузи (39 Articles)* става кредо на Англиканската църква.. Комисия от богослови е назначена да ревизира и издадения през 1552 година *Молитвеник*. Новото му издание се въвежда с закон като единствено ръководство за изпълнение на публични молитви.

Ако се направи по подробен анализ на 39-те клаузи става по-ясно в какво отношение се намират спрямо другите протестантски изповеди. Като цяло 39 Клаузи отхвърлят учения и практики на католицизма, които не са в съответствие с общите принципи на Реформацията. Така например се отхвърля ролята на личните заслуги за Спасението (чл. 14), трансубстанцията на елементите в Причастието (чл.28), Месата като жертвоприношение (чл. 31), доктрината за Чистилището, непогрешимостта на Дева Мария (чл.15).

Тридесетте и девет клаузи са в съгласие с другите реформатори от „континента” относно:

- Свещеното Писание като единствен авторитет относно Спасението (чл.6)
- Грехопадението на Адам компрометирало човешката свобода (чл 10)
- Необходимостта хлябът и виното в Причастието да бъдат достъпни за всички участници в Господната трапеза
- Възможността свещениците да сключват брак.

Влиянието на лутеранската Аугсбургска изповед на вяра се забелязва в определенията за Триединството на Бога (чл.1) и Църквата (чл 19). В обяснението на Тайнствата може да се открие опит за съвместяване на лутеранско и реформирано богословие. *Кръщението* е знак на новорождение, а чрез *Причастието* тялото на Христос е дадено, взето, ядено, само по духовен и по небесен начин.⁵⁸

Член 27 относно *Предопределението* и избора е много близък до реформираната позиция относно избора, но както и при лутераните е безмълвен

⁵⁸ The Body of Christ is given, taken, and eaten, in the Supper, only after an heavenly and spiritual manner. And the mean whereby the Body of Christ is received and eaten in the Supper, is Faith.

относно въпроса за отхвърлянето и осъждането. Така той притъпява по-радикалното изложение в 42-те клаузи от 1553 г.

В 39-те Клаузи са изложени текстове, специфични за Англиканската църква, но и доста близки до лутеранската позиция относно ролята на светската власт в управлението на Църквата. Така членове 6 и 20 позволяват на монарха да се намесва в управлението на Църквата. Но не му позволява да отслужва тайнства и да проповядва.

Относно авторитета на Писанието може да се открие лутерански нюанс с твърдението, че то е „крайната и последна дума” по религиозните въпроси, а не както е при Цвингли „единствена дума”. Относно традициите, те трябва да се спазват, но не в противоречие със Божието слово⁵⁹.

ВЪПРОСИ:

1. Кои са основните решения в акта „Подчинение на духовенството” взети от Генералната асамблея на църквата в Англия през 1532 година под натиск на крал Хенри VIII ?
2. Какви са основните политически средства за действие на крал Хенри VIII ?
3. Кой е Уилям Тиндейл ? (с 2 изречения)
4. Кои са двете важни издания на Англиканската църква по времето на Хенри VIII.
5. Кой е Томас Мор ? (с 2 изречения)
6. Кой е главният съветник по религиозните въпроси на Хенри VIII и Едуард VI?
7. Кои са основните богослужебни и вероизповедни издания по времето на крал Едуард VI?
8. Кой документ урежда положението на кралица Елизабет I в Англиканската църква?
9. Кое е основното доктринално издание по времето на Елизабет I. Как се отнася тя към него? (2-3 изречения)
10. Кои са доктриналните положения в посочения в 9-ти въпрос документ, който съответства на основните насоки на реформационните принципи които се утвърждават в континентална Европа?

⁵⁹ по Mark Noll, Evangelique Dictionary и др. източници

УРОК 4.

4. РЕФОРМАЦИЯТА В СЕВЕРНИТЕ КАНТОНИ НА ШВЕЙЦАРИЯ

4.1. УЛРИХ ЦВИНГЛИ (1484-1531)

Развитието на реформация във Франция и Швейцария сочи едно по-силно сближаване на позициите на нейните водач. Църквите, които се създават под тяхното влияние в двете страни се обособяват в едно крило на протестантството наречено „реформирани църкви”. По този начин, исторически, те започват да се разграничат от „лютеранските”. Затова някои наричат това развитие „реформирана реформация”⁶⁰ Тя започва в годините 1519-1520 в Швейцария, под водачеството на един католически свещеник – Улрих Цвингли.

4.1.1. Жизнен път на обучение и борба за утвърждаването на Реформацията.

Улрих Цвингли е роден на 1 януари 1484 година. Бащата на Улрих му бил фермер, но заемал и административна длъжност като магистрат в малко планинско селище Вилдхаус. Последният искал синът му да получи добро образование. Най-напред го изпраща на училище в Базел и Берн, а след това в прочутия университет на Виена. Там той се запознава с идеите на Еразъм Ротердамски и други хуманизма и сам започва да нарича себе си *хуманист*.⁶¹ Започва да изучава посланията на ап. Павел и Проповедта на Планината, но – подобно на Еразъм - от хуманистична и неоплатонистична позиция. Запознава се и с писанията на Уиклиф и Ян Хус. От Виена се връща в Базел, където учи богословие при Томас Витенбах. Витенбах критикувал практиката на индулгенциите, като настоявал, че със Своята смърт Христос е платил откупа за греховете на всички хора.

През 1506 г. Цвингли получава степен магистър на хуманитарните науки и скоро е назначен като свещеник в Гларус, в съседен кантон на Цюрих. Там служи в продължение на 10 години. През 1516 година се премества да служи в Айнзиделн (Einsiedeln), където се намира манастир с параклис, със статуята на т.н. примигваща Мадона, която се счита за чудотворна. Хората идват на тълпи на поклонение, което възмущава дълбоко Цвингли виждайки в това поредната проява на идолопоклонство. Започва да проповядва на поклонниците, че поклонението на образи и светци е грях. Тези проповеди предизвикват голямо вълнение, за поведението на Цвингли се докладва в Рим и римският легат се разпорежда да се запуши устата на Цвингли, като му се предложи повишение в длъжност. Той обаче отказва. Но когато в края на 1518 година получава покана от градския съвет на Цюрих да започне пастирска работа там, приема това предложение с радост. Цвингли пристига в града на 27 декември 1518 година и веднага е приет от катедралния съвет с подобаващо уважение. След като приема условията на служението, което му се предлага, той излага пред съвета своите намерения да проповядва цялото Евангелие. Казал : *„Историята на Исус е била толкова дълго скрита от погледа на хората. Моята цел е да излагам цялото Евангелие ... като прониквам в цялата му дълбочина, сравнявайки текст с текст и издигам искрена и нарастваща молитва да ми бъде позволено да открия какъв е умът на Святия Дух. Това е за слава на Бога, за възхвала на Неговия единствен Син, за спасение*

⁶⁰ André GOUNELLE, *Protestantisme*. Paris, Publisud, 1992, c.12

⁶¹ T.M.LINDSAY, *The Reformation...c.157*

на душата и за тяхното наставяне в истинската вяра на което искам да посветя моето служение.”⁶² . Езикът с който Цвингли си служи е толкова нов и свеж и прави дълбоко впечатление на съвета. Но не всички го възприемат с одобрение. Чуват се гласове, че този метод на проповядване е прекалено нов и може да доведе до поредица от неконтролируеми други нововъведения. На това Цвингли възразява като напомня, че този начин на проповядване е бил присъщ на свети Йоан Златоуст с неговите проповеди върху Евангелието на Матей и на Свети Августин – върху Евангелието на Йоан. В края на краищата, след известни прения, съветът назначава Цвингли на длъжността за която бил поканен. В събота на 1 януари 1519 година Цвингли застава на амвона на една от църквите в Цюрих. Първото нещо, което казва на многобройното събрание е „*Към Христос – към Него искам да ви вода, към Христос – истинският извор на спасение...*” Веднага в следващия неделния ден той отваря Библията, която години наред е била заключена и започва да чете от Евангелието на Матей. Наред с изложението на основните истина за идването на Божия Син като Спасител, той призовава слушателите към покаяние и отхвърляне на всички прегрешения. Същевременно в проповедта си вмъква определени социални и политически елементи като изобличава влечението към лукс, екстравагантното обличане, несправедливото отношение към бедните, безделието и наемническата служба в армията. Но винаги фокуса на проповедта му е в пълното упование на Бога. Слушателите усещали че той самият черпи своята сила и радост в Бога. Според спомените на Освалд Микониус никога хората в Цюрих не били слушали някой да говори така убедително и с такъв авторитет.⁶³

Цвингли организира и група за изучаване на Библията. Това отваря очите на участниците в тази група за някои неподкрепени от Писанието доктрини на католичеството: безбрачието на свещениците, трансубстанцията, великите пости. В проповедите си продължава да развива своите реформаторски възгледи. Влиянието му нараства в града и селищата на цюрихския кантон.

По това време в Цюрих пристига продавач на индулгенции (подобен на Тетцел във Витенберг) на име Бернхард Самсон. Цвингли започва енергично да проповядва против тази търговия с вярата на хората и успява да убеди градската администрация да прокуди Самсон извън пределите на кантона.

Цвингли се намесва и във политическите отношения на Цюрих с Рим. По стар договор градската управа се задължава да изпраща периодично групи от пехотинци, които да осигуряват охраната и дори някои военни акции на папството. Под влиянието на новия пастир администрацията на кантона отказва да изпълнява по нататък тези своите договорни задължения. Това може би предизвиква много по-остра реакция на католическите епископи от колкото реформаторските проповеди. Тогава епископът на Констанц поставя искане пред градския съвет за да осъди и санкционира Цвингли. В отговор той убеждава кметът и членовете на градския съвет да организират публичен диспут. Датата на диспута е определена за 23 януари 1523 година. За да изложи ясно своите виждания Цвингли съставя списък от 67 тезиси.

На уречената дата диспутът се провежда в присъствието на огромно множество хора. Цвингли води полемиката със завладяваща убедителност основана на библейските текстове. Подобни диспути се уреждат още два пъти след това, което спечелва окончателно преобладаващия състав на градския съвет в Цюрих. Съветът му дават право да разпространява идеите си свободно в и около града. Освен това се отменя католическата меса, премахват се изображенията обект на поклонение, погребенията и кръщенията станават безплатни.

⁶² Merle D'AUBIGNE, цит.съч., с. 340, цит. спомени на Бюлингер.

⁶³ Виж пак там

Реформите засягат дълбоко и икономическите интереси на католическото духовенство. По съвета на Цвингли градската управа задължава манастирите да предоставят по-голямата част от приходите си за нуждите на образованието и издръжката на учители и професори. Тези решения и промени са приети почти веднага в Базел, в Берн, и други немско-говорещи кантони.

Базел, е прочут университетски град, който по това време седалището на Еразъм Ротердамски и където се намира печатницата на Фробен. Там пребивава художникът Холбайн и редица богослови, които възприемат реформаторските идеи като Капито, Полиистор, Еколампат, Ройхлин и Гийом Фарел. Гийом Фарел е французин, който разпространява същите идеи във френско-говорещите кантони Во, Нюшател, Женева и в град Момбелиар. По-късно той изиграва решаваща роля за трайното установяване на Калвин в Женева.

Берн е най-богатия от малките кантони в Швейцария. Градският съвет назначава Колб, Халер и Себастиан Майер, да „проповядват само чистото Евангелие”.

Тъжната и неприемлива за нас страна в кариерата на Цвингли е начина по който реагира към възникналото движение, също в Цюрих, на анабаптистите. Той насърчава градската управа да ги осъди на смърт. Мнозина от тях са екзекутирани по особено жесток начин, чрез удавяне.

Изплашени от нарастващото разпространение на реформаторското влияние градските управи на някои от кантоните, които остават верни на Рим подготвят военни действия за противодействие. За известно време такива не се развиват реално и дори се подписва така наречения Мирен договор от Капел през 1529 година. В него се заявява че Божието Слово и вярата не могат да бъдат повод за насилие и че всяка от двете страни трябва да бъде свободна да спазва религиозните си убеждения така както счита за правилно и всяка автономна територия трябва да приеме начина на служене според убежденията на мнозинството на нейното население. Но напрежението между враждуващите страни нараства и военният сблъсък става неизбежен. Цюрих бил нападат внезапно от про-католическите сили наброяващи около 8 000 души и превзет. В отговор реформаторските сили събират малка армия от 2700 души за да отговорят на това поражение. Цвингли участва в тези действия като капелан и пада убит през 1531 година именно край град Капел. Противниците пленяват тялото му, разчекват го, според законите на империята срещу еретиците, смесват го с оборска тор и така го изгарят, а прахът му бил разпръснат на четири посоки. Когато Лютер научил за това бил дълбоко покрусен, но дал обяснение, че по този начин Бог е показал неодобрение към употребата на оръжие за защита на вярата⁶⁴.

Победата над протестантите не довежда до коренна промяна в териториалното разположението на привържениците на Реформацията и тези – на Рим. Подписва се Втори мирен договор в Капел, който на практика утвърждава установения вече принцип от първия договор.

Един от сътрудниците на Цюрих Йохан Хайнрих Булингер свиква събор на всички реформирани кантони в Швейцария и тогава се приема Първата Швейцарска (Хелветска) изповед на вяра (виж 7.1.2.)

4.1.2. Доктриналните позиции на Цвингли изложени в 67-те тезиси

Основните си идеи и доктринални позиции Цвингли развива, по подобие на Лютер, в 67 тезиси или члена, които не само излага на диспута на през 1523 година, но и върху които проповядва последователно в серия от проповеди. В първите 16 члена от тях той разглежда авторитета на Свещеното Писание, което произлиза от абсолютния

⁶⁴ С.М. ХОТЪН, *Щрихи от църковната история*,... с. 94

авторитет на Исус Христос в Църквата. На първо място, тук се оказва отпор на твърдението, че църковната институция е решаващата инстанция, която санкционира Свещеното писание. Такава претенция се окачествява като грях. *Всеки, който твърди, че Евангелието е невалидно без потвърждението на Църквата съгрешава и се противопоставя на Бога. Есенцията на Евангелието е, че нашият Господ Исус Христос, истинския Божий Син ни е дал да познаем волята на Небесния Отец и е осъществил в Своята невинност, чрез смъртта, нашето примирение с Бога. Христос е единственият път за спасение на всеки, който някога е съществувал, съществува или ще съществува. Всеки, който търси или сочи друга врата съгрешава, той е убиец на души и крадец. Следователно, всеки, който приема друго учение като равностойно или по-висше от това на Евангелието съгрешава и не разбира какво Евангелието е в своята същност. Защото Исус Христос е водач и началник, в Когото са изпълнени обещанията на Бога за всяко човешко същество. Той е вечно спасение и глава на всички вярващи, които са Негово тяло и се могат да вършат нищо без Него. Всички, които пребъдват в Него са Божии чада и това е Църквата или общението на светиите, Невестата Христова, Ecclesia catholica (истинската католическа църква). Където се слуша и изучава ясно Божията воля и където човекът е привлечен чрез Неговия дух и променен в Него. Следователно целият християнски народ трябва да влага голямо усърдие така че Христовото Евангелие да бъде проповядвано по този начин навсякъде. Да се проповядва, че нашето спасение почива във вярата и в неверието е нашето осъждение, че цялата истина е открита в Него. От Евангелието разбираме, че човешките учения и декрети не помагат за Спасението.*

Следват критиките към онези положения в учението на римо-католическата църква, които според Цвингли, не присъстват в Писанието и са прибавени по-късно в църковната традиция. Критиката му се насочва конкретно срещу претенциите на папата за върховенство в Църквата, смисъла на богослужението, молитвата към светиите и др. Езикът на тези критики е ясен и красноречив:

Относно папата (чл. 17) :

Христос е единственият вечен върховен свещеник от което следва, че онзи, който нарича себе си върховен свещеник се противопоставя на честта и властта на Христос, „да, такъв да се изгони!“

Относно месата (чл 18 и 19) :

Поради това, че Христос се е пожертвал веднаж завинаги, Той е вечната и сигурна и достоверна жертва за греховете на всички вярващи от което следва, че месата не е жертвоприношение, но е възпоменание на жертвата и увереност в спасението, което Христос ни даде. Христос е единственият посредник между Бога и нас.

Относно молитвата към светиите (чл.20 и 21) :

Бог желае да ни даде всички блага в Негово име, от където следва, че нямаме нужда от посредник, с изключение на Него. Когато се молим един за друг на земята вие вярваме, че всички неща са ни дадени само чрез Христос.

Относно добрите дела (чл.22) :

Христос е нашето оправдание, от което следва, че нашите дела са дотолкова добри, доколкото са извършени в Христос. Но до колкото те са наши дела, те са нито праведни, нито добри.

От 24 до 27 член Цвингли засяга въпроси относно забраната на видове храни, църковните празници, специалното облекло на монасите и съществуването на многобройни религиозни ордени. Той определено е настроен срещу демонстративното

обособяване на религиозните ордени, което споед него нарушава единството на Църквата.

Цвингли трудно понася безбрачието и просветлен по този въпрос побързва да напише и цяла статия в полза на брака на свещениците. Сам той сключва брак с Ана Райнхард. Този въпрос „**Относно брака на свещениците и обетите за безбрачие**” е отразен и в неговите тезиси (чл. 28-30):

Всичко, което Бог позволява или не забранява е праведно, следователно бракът е позволен на всички човешки същества. Онзи, който е обещал девство (безбрачие) върши голяма глупост и детинщина спрямо себе си, от което следва, че онзи, който прави такъв обет прави грешка относно благочестието.

Той отделя специално внимание на актуалния въпрос „**Относно отлъчването**” който тегне над всички протестанти по това време и особено над протестантските водачи За това заявява (чл 31 и 32) :

Няма такъв човек, който може да наложи сам отлъчване (екскомуникация). Това може да направи само църквата , в целия си състав като конгрегация, със своя водач, т.е. пастир, на която принадлежи този, който ще бъде поставен под запрещение.

Очевидно това твърдение е насочено, на първо място, срещу практиката папата да издава укази за отлъчване от Църквата. Същевременно по поставя на здрави основи въпроса за отговорността на цялата църква в църковната дисциплина.

След като в 33 чл, отхвърля възможността нелегитимно придобити имоти да се даряват на църквата Цвингли отделя девет пункта в които разглежда отношението между светската и църковната власт, и по-специално между църковното и светското право.

Относно правото (чл. 34 -43) :

Така наречената духовна власт с нейната помпозност няма място в учението на Христос. Но има потвърждение относно светската власт в Неговото учение. Всичко, което така наречената духовна държава претендира относно властта и сигурността принадлежи на мирянството, ако то желае да бъде християнско. На тази власт всички християни дължат подчинение без изключение, при условие че светската власт не нарежда неща в противоречие с Бога. Следователно всички нейни закони трябва да бъдат в хармония с божествената воля, така че те да защитават подложените на насилие, дори ако те не се оплачат. Те само могат да осъдят на смърт този, който публично оскърбява („ако не оскърбява Бога, нека друго наказание му бъде наложено”). Накратко този, който управлява в Божието име неговото управление е най-добро и най-устойчиво, а този, който управлява според собствената си воля, неговото управление е най-лошо и най-неустойчиво.

С други думи Цвингли отрича правото на свещениците да упражняват светска власт и отрича върховенството на папата над светските владетели. Църквата е само източник на духовен авторитет, въз основа на Писанието и с действието на Святия Дух. Цвингли вярва, че съдиите, които са християни са в състояние сами да установят стандартите на правосъдие в съответствие с Божествената правда. Той вярва във възможността да съществува независимо от църквата християнско светско правосъдие. Или по-точно разграничава категорично духовната функция на църквата от видимата църква. Идентифицира видимата църква с християнския народ , което напомня на определението за *Christianitas* онаследено от средновековната епоха (виж 1.1). Същевременно той променя тази представа за християнска съобщност, защото вярва, че тя може да достигне до такива стандарти, не поради намесата на Църквата в светските дейности, но поради правилното проповядване на Словото, което трябва да достигне, обхване и променя цялото общество. Може да се твърди, че Цвингли преследва

теократичен модел, но в по-широк смисъл от този, в който духовенството има върховна административна власт. Неговото виждане за обществото и неговите цели представляват особена версия на теократичния идеал, който доминира в политическото мислене през 16 век⁶⁵.

Относно молитвата (44 до 46 чл.) :

Истинският молител призовава Бога в дух и истина, без да се изтъква пред хората. Лицемерите вършат своите дела така, че хората да ги забележат и да получат тяхната почит в този живот.

Още един от характерните приноси на всички реформатори, включително и Цвингли е отхвърляне правото на свещенослужителите да обявяват прощението на греховете като посредници и упълномощени за това от Църквата:

Относно прощението на греховете (от 50 до 56 чл.):

Само Бог единствен прощава грехове чрез Исус Христос, Неговия Син, единствен наш Господ. Христос се натовари с всички наши страдания и трудове. Който назначава дела на покаяние, нещо което принадлежи на Христос се отклонява и клевети Бога. Изповед дадена пред свещеник или ближен не може да опрощава грехове. Който претендира че опрощава грехове не е викарий на Бога, нито на Свети Петър, но на дявола. Който прощава грехове заради пари е другар на Симон и на Валаам и действителен посланик на дявола.

Относно Чистилицето (от 57 до 60 чл.):

Истинското божествено Писание не говори нищо за чистилице след този живот. Смъртният указ се знае от Бога само. Не е осъдително човек да иска от Бога милост относно смъртта, но да се определя период от време за престой в чистилицето е дяволско внушение.

Относно свещенослужителите (от 61 до 63 чл.) :

Писанието припознава като свещенослужител само този, който проповядва Божието Слово. На него трябва да се отдава почит, т.е. да бъде снабдяван с храна за телото му.

В последните три члена Цвингли говори за някои специфични злоупотреби в практиката на римо-католическото духовенство.

Цвингли е най-изявеният хуманист между първите реформатори. Той вярва, че Платон, Сократ, Катон, Сенека „трябва да са на небето” поради техният монотеизъм и техната етика.⁶⁶ Същевременно поддържа непреклонно учението за Библията като единствен авторитет. Поддържа учението за предопределението, като смята, че тези които са предопределени за погибел могат да бъдат разпознати по това, че като слушат Благовестието, го отхвърлят.

4.2.РАЗЛИЧИЯТА МЕЖДУ ЦВИНГЛИ И ЛЮТЕР

От 2 до 4 октомври 1529 година година, в град Марбург, курфюрстът Филип от Хесе, организира среща на немските и швейцарски реформатори (виж 2.1.3.). Лютер и Цвингли присъстват заедно с придружаващите ги помощници и теолози. На тази среща изпъкват не само доктриналните различия по въпроса за Причастието, но и тези

⁶⁵ WALTON Robert, *Zwingli's Theocracy*. University of Toronto Press, 1967, с.226. Разбирането на Цвингли за църквата е различно от това на Калвин. Калвин възприема еклесиология, която прави църква достатъчно здрава и гъвкава, за да се приспособява към различни условия и да устоява (ако се налага-б.м.) на опозицията на светското управление (виж пак там)

⁶⁶ Ърл КЕРНС, цит. съч., с.320

относно разбирането за управлението на Църквата. Със сигурност и двамата реформатори са търсили библейско становище по този въпрос, но не може да не се забележи и отражението на личностното израстване и на конкретната историческа обстановка.

За Лютер монархичният модел е по-подходящ. Някои смятат, че това се дължи до някъде на неговото дългогодишно пребиваване в монашеско подчинение и влиянието на Отците на Църквата, които той е изучавал⁶⁷. Освен това трябва да търсим връзка и с конкретната политическа обстановка в Германия. В северните и източните територии на Германия, в които Реформацията надделява именно управляващата аристокрация става носител на реформаторските идеи, докато „народът чужд на всякаква политическа свобода трябвало само да се подчинява”⁶⁸. По подобен начин той очаквал народът да следва своите пастири и началници в Църквата. В Швейцария, както и в някои юго-западни територии на Германия, по поречието на река Рейн се развили независими градове, в които се установили много по-демократични и републикански обществени отношения. Това се отразило и на идеите на Цвингли за управление на Църквата. За него Църквата трябва да израства чрез постигане на общо съгласие под ръководството на нейните водачи, нещо което ще се утвърди и във френско-говорещите кантони (*презвитериански модел*).

4.3. АНАБАПТИЗМЪТ В ШВЕЙЦАРИЯ

Анабаптизмът е едно от крилата на т.н. Радикална реформация, която възниква най-напред в Германия и в някои швейцарски кантони и после се разпространява и в други западноевропейски територии. За неговата поява трябва да се търсят както богословски така и социалното недоволство, особено в селските райони. Средновековна Европа познава доста селски бунтове, но не такива като през годините 1524-1525⁶⁹, особено в Германия и Швейцария. Без идеите и емоционалния заряд предизвикани от Реформацията, те много по-бързо биха угаснали в забравата на историята. Историците спорят до колко тази връзка е определяща. По онова време католиците обвинявали Лютер, въпреки че той се противопоставя на селските бунтове, за техен пръв вдъхновител. Самият Лютер, в определени моменти, не правел голяма разлика между Томас Мюнцер, Калшадт и Цвингли, наричайки ги с общото название Schwärmer (ентусиасти), което е близко до характера на анабаптисткото движение. По-късните историци менонити пледират за ясно разграничение между швейцарския анабаптизъм и идеите на Мюнцер⁷⁰.

4.3.1. Ролята на Конрад Гребел за появата на анабаптизма в Швейцария.

За „баща на анабаптизма” в Швейцария се счита Конрад Гребел. Той е роден, вероятно в Грюнинген, в кантона на Цюрих, около 1498 година. Неговият баща се премества със семейството си в кантоналния център. Там Конрад учи шест години в

⁶⁷ Merle D'AUBIGNE, цит.съч., с. 807

⁶⁸ Пак там.

⁶⁹ Neal BLOUGH, *La Réforme, un regard nouveau : Villes, paysans et anabaptistes*. Théologie évangélique, vol 1, n°1, 2002, FLTE Vaux sur Seine, с.51

⁷⁰ Neal BLOUGH, *La Réforme, un regard nouveau : Villes, paysans et anabaptistes...*

Латинското училище към катедралата. По-късно учи в Университета на Базел и се запознава с идеите на ренесансовия хуманизъм. Амбициозният му баща издейства стипендия от император Максимилиан да продължи обучението си във Виена, а по-късно и стипендия от френския крал за да учи в Сорбоната, в Париж. В Париж, обаче, Конрад се увлякъл в компанията на буйнстващи студенти и се замесил в публични сбивания, заради което загубил веднага стипендията. В краен резултат, въпреки че преминал през три университета, той не защитил никаква университетска диплома.

Когато се връща в Цюрих Конрад Гребел бързо се приобщава към групата на Цвингли, където се изучават библейските текстове на техните оригинални езици. Там се запознава и свързва близко приятелство с друг по-късен водач на анабаптизма – Феликс Манц. Гребел участва заедно с Цвингли в диспутите през 1523 година с които убеждават градската управа да отмени католическата меса. Но в последствие се разочарова от недостатъчната решителност на Цвингли да наложи веднага това на практика, тъй като Цвингли от своя страна искал да постига резултати по пътя на убеждението, а не със налагана на авторитета си и дори продължава известно време да отслужва месата по католически образец.

Основното различие, което противопоставя Гребел на Цвингли, е разбирането за детското кръщение. През 1525 година градският съвет организира диспут по този въпрос на който Цвингли се изправя със своите аргументи на защита за детското кръщение срещу Гребел, Феликс Манц и Георг Блаурок. Съветът застава на страната на Цвингли, забранява на неговите опоненти да проповядват своето учение и издава заповед всяко бебе да бъде кръстено до осмия си ден от раждането.

В резултат на това малка група около Гребел се събират нелегално в дома на Феликс Манц и приемат повторно водно кръщение един от друг със съзнанието, че от тук нататък ще трябва да живеят изолирано от обществото, което за тях представлява светът извън истинската църква. Много скоро тази група добива известност като „прекръстителни“ или „анабаптисти“.

Гребел напуска Цюрих и започва да разпространява идеите си в околните на града и съседни територии като Сен Гал. Арестуван и затворен през 1525 година той успява да избяга с помощта на приятели през 1526 година. Последните месеци на своя живот той прекарва в кантона на Грисон, където умира.

Много други негови последователи са преследвани, съдени и подложени на мъчителни екзекуции като изгаряне на клада и удавяне. „*Чрез вода съгрешиха, чрез вода ще бъдат осъдени*“ бил аргументът на техните съдии.

4.3.2. Балтазар Хюбмайер

Друг водач на анабаптисткото движение в Швейцария, Австрия и Моравия е Балтазар Хюбмайер. Той е роден в Бавария, около 1480 година. Учи в Латинско училище в Аугсбург, а по-късно постъпва в Университета на Фрайбург. Там успява да защити бакалавърска и магистърска степен, а през 1512 година защитава и докторска степен в Университета на Инголщад, където преподава главният опонент на Лютер – Йохан Ек.

Но в растояние на десетина години, повлиян от срещи с различни представители на хуманизма и на Реформацията се приобщава към нейните позиции.

През 1523 година го откриваме вече в Цюрих, като участник в диспута, на страната на Цвингли. Много скоро след това, обаче, възприема позициите на анабаптизма, които смята за единствено библейски подкрепени.

Този нов елемент във възгледите му е свързан с известен период на пребиваване в селището *Валдсхуд* (по това време на австрийска територия) и сближаването му с Вилхелм Ройблин. Там през април 1525 година Ройблин пре-кръщава Хюбмайер и 60 други последователи на новото учение. В последствие Хюбмайер дава богословските насоки за развитие на ново църковно общество, чрез които прави своеобразен синтез на Цвинглианската реформа, анабаптисткото учение и специфични форми на комунален живот, вече установен в някои предимно селски райони. Валдсхуд става „анабаптистки” град, където общинските власти налагат кръщение само след лична изповед на вяра.⁷¹ Но много скоро части на австрийската армия завладяват града и премахват новите порядки. Цвингли бяга в Цюрих. Но там е арестуван и хвърлен в затвор. От затвора Хюбмайер предизвиква Цвингли на диспут. Предизвикателството е прието и диспутът се организира. Хюбмайер обвинява много остро водача на цюрихската реформация, че е изоставил авторитета на Библията и се е огънал под натиска на католицизма. Цвингли го упреква, съответно, в недостатъчно познание на Библията. Изтезаван и доведен до състояние на временно отричане от възгледите си, Хюбмайер е изгонен от Цюрих. От там той се отправя към *Николсбург* в Моравия. Там пише няколко съчинения с богословски характер, както и ръководство за богослужения свързани с кръщение, причастие и църковна дисциплина. Ако неговото разбиране за кръщението е в разрез с това на Цвингли, то по отношение на Причастието и двамата отхвърлят и католическото и лютеранското учение, като и двамата поставят голямо ударение ролята на Причастието като тайнство, което споява отношенията в църквата. Чрез участието си в него, вярващите се задължават да променят поведението си, да се обичат взаимно, да обичат дори и врага. Както Христос е дал своята кръв и за нас, християнинът се задължава да „даде своята плът и пролее своята кръв за ближния”.

В Моравия неговите проповеди привличат нови последователи в крилото на анабаптистите. Но полицията на крал Фердинанд го арестува, осъжда и екзекутира на клада, в обвинения като еретик. Неговата съпруга, съответно, е удавена в река Дунав, с привързан камък на шията.

4.3.3. За някои богословски и социални позиции в швейцарската радикална реформация

В средите на радикалните реформатори могат да се забележат разлики не само с основните течения на Реформацията, но и такива по между им. Така например Ханс Денк и Леонард Шиймер отричат доктрината за триединството на Бога или избягват да я подчертават (както Мено Симонс в Холандия). Някой си Ханс Хут стига до там да твърди че Христос е само „велик пророк”. За разлика от тях Хюбмайер поддържа доктрината за триединството и категорично се противопоставя на Ханс Хут.

Някои от тях стигат до крайности в тълкуването на Христовите думи, че трябва да станем като децата. За да покажат това нагледно играят демонстративно на кукли

⁷¹ Виж Neal BLOUGH, *La Réforme, un regard nouveau : Villes, paysans et anabaptistes...* с. 52-53

по градските улици. Много бързо между тях се развиват и харизматични учения, принизяват ролята на Библията за сметка на личното водителство на сърцето и съвестта. А като библейски аргумент в полза на това посочват определението, че всички вярващи са свещеници на Бога.

В средите на анабаптистите се разпространява схващането, че душите на умрелите, както и телата, спират да съществуват след смъртта и ще бъдат възкресени за живот едва при Всеобщото възкресение⁷².

Анабаптистите не се съгласяват с разграничаването на понятията за видимата и невидимата църква. Лютер, Цвингли и Калвин приемат, че видимата църква трябва да обхваща целия „християнски народ“ и че във видимата църква е възможно да има и не-новородени хора. Анабаптистите, напротив, считат, че истинската църква винаги е в позиция на малцинство и съставена от истински християни, с лична духовна опитност на покаяние и лична изповед на вяра. Това е свързано със тяхната позиция относно водното кръщение. Тази позиция не е само резултат на определен начин на тълкуване на Писанието но е повлияна от идеята, че кръщението е вид клетва подобна на тази, която полагали членове на селски отряди, които обричали себе си, по този начин, на верност до смърт към своите другари в тяхната борба и бунтове.

С малки изключения, анабаптистите в Швейцария са настроени много по-миролюбиво. Все пак и между тях се наблюдава разделение на две групи относно схващанията за употребата на оръжие. Едните са пълни пацифисти, които се обявяват категорично против употребата на насилие за налагане или за защита на вярата и за каквато и да е друга кауза. Други, като Хюбмайер, приемат, че на светската власт е дадено от Бога да „носи меч“ (Рим 13:4) за да защитава реда, правосъдието и социално слабите, както и да участва във военни действия, когато са в интерес на някаква справедлива кауза. Според него християните трябва да плащат своевременно данъците дължими на светската власт.

Като първа систематизирана декларация на вяра редактирана от анабаптистки позиции се счита *Шлайтхаймската изповед на вяра* съставена на среща на видни представители на това течение в Шлайтхайм през 1527 година под председателството на Михаел Сатлер. Тя съдържа седем члена:

1. Относно кръщението. То се дава само на съзнателно покаяли се и приемащи Христовата жертва лично за техните грехове. Деца не се допускат до кръщение.
2. Дисциплина. Християните трябва да ходят в пътя на праведност. Този, който се отклони или падне в този път трябва да бъде изобличен до два пъти при запазване на тайната. При трето нарушение неговият грях се излага публично в събранието на вярващите и изключен като крайна мярка.
3. Относно Причастието. В Господната трапеза могат да участват само кръстени. Участието в нея представлява възпоменание на Христовото тяло и кръв, телото и кръвта на Христос не присъстват реално в тайнството.
4. Отделяне от Злото. Общността на християните не може да се сдружава с този, който е непокорен и се бунтува срещу Бога. Не може да участва в делата на покварения свят, не може да участва в дела, църковни служби, срещи и светски дейности, които са в противоречие с Божиите заповеди. На злото трябва да се окаже съпротива, но без оръжие.

⁷² На това учение се противопоставя още с първите си публикации Жан Калвин, преди още идването му в Швейцария.

5. Пастирите в Църквата трябва да бъдат хора с добро име. Трябва да поучават, да дисциплинират, да водят в молитва и в тайнствата. Трябва да бъдат подкрепяни от Църквата, но също и дисциплинирани от нея, ако съгрешат.

6. Относно меча. Светската власт и мечът са установени от Бога със заповед за въвеждане на ред и за наказание на злите. Но той е извън Христовите съвършенства. Християнинът не може да упражнява насилие при каквито и да са обстоятелства. Ненасилието е поведение онаследено от примера на Христос. Не е присъщо на християнина да служи в светската власт, която се ръководи от човешки правила а не от небесните правила. Оръжията на християнина са духовни.

7. Относно клетвата. Не трябва да се полага клетва, защото Исус забранява да се кълнем. Свидетелстването е нещо различно.

ВЪПРОСИ:

1. Каква е първата цел на проповядване, която Цвингли представя пред градския съвет в Цюрих?
2. Какъв организационен подход използва Цвингли за да изгражда църквата в Цюрих?
3. Кой момент от биографията на Цвингли напомня тази на Лютер?
4. Коя е първата тема на 67-те тезиси на Цвингли?
5. Срещу кого и какво е насочена критиката на Цвингли?(2-3 изречения)
6. Как Цвингли вижда ролята на християните в правосъдието?
7. Как политическият контекст влияе върху различните схващания на Цвингли и Лютер относно управлението на Църквата?
8. Кой се счита за „баща” на анабаптиското движение в Швейцария?
9. Кое противопоставя и кое сближава позициите на Балтазар Хюбмайер и Цвингли?
10. Посочете три характерни принципа в учението на анабаптистите.

УРОК 5

5. РЕФОРМАЦИЯТА ВЪВ ФРАНЦИЯ И ЖЕНЕВА

5.1. ПЪРВОНАЧАЛНО РАЗВИТИЕ НА РЕФОРМАЦИЯТА ВЪВ ФРАНЦИЯ

Идеите на Реформацията навлизат във Франция най-напред от лютеранските територии на Германия и от Швейцария около 1520 година, само три години след публикуването на 95-те тезиси на Лютер. До средата на 16 век популярното название на протестантите във Франция е „лютерани“, независимо дали са свързани с лютеранското или с реформираното крило на протестантството. Жан Калвин много често подчертава приноса на Лютер и да изразява своето възхищение от него.

Не трябва да се пропуска, обаче, и ролята на личности и движения, които са подготвили по един или по друг начин Реформацията във Франция. Някои изследователи се опитват да потърсят нейните корени в движението на катарите и албигойците, които от своя страна са повлияни от българските богомили. Като имаме пред вид, обаче, че тяхното учение се основава на един вид късен манихеизъм и дуализъм относно началата на Доброто и Злото, такова внушение за приемственост е абсолютно неуместно. Това, което може да се търси като общо между тях е сходната народо-психологическа и първична духовна нагласа за отхвърляне на сковаващата йерархия, формализма и претрупаната церемониалност в традиционната църква, използването на символи, тенденциите на идолопоклонство към образи, места и предмети. Като много по-съществен фактор за масовото разпространение на протестантството във Франция, особено в южната ѝ част, може да се приеме почвата подготвена от обществото на валдензите основано от Пиер Валдо от Лион (виж 1.2.2) за разпространение и усвояване на библейските принципи на живот.

В тази връзка трябва да се изтъкне и приносът на група френски библейски хуманисти или т.н. група от град Мо⁷³, между които изпъква най-вече името на Жак Льофевр д'Етапл. (виж 1.3.2.) Между сподвижниците му и учениците му са Гийом Бюд, Гийом Брисоне, Франсоа Ватабъл, Жерар Русел, Люи дьо Беркен, Гийом Фарел и сестрата на крал Франсоа I Маргарита, кралица на Навара. Със своя коментар върху книгата Псалми, издаден през 1509 година, Льофевр д'Етапл поставя на нова основа принципите на екзегетиката и херменевтиката. С това той събаря алегоричните или твърде субективните похвати на тълкуване на Свещеното писание широко разпространени през Средновековието. През 1523 година издава превод на Новия Завет, а през 1530 – превод на цялата Библия като ползва предимно латинската Вулгата, но също така и гръцкия текст на Евангелието. По-късно сподвижниците на Льофевр д'Етапл се разделят на принципна основа. Той и някои от тях остават привързани към Римо-католическата църква. Дори един Гийом Брисоне, като епископ на Мо, издава два синодални указа с които осъжда учението на Лютер⁷⁴. От друга страна Луи дьо Беркен, въпреки че е член на кралския съвет, е осъден на смърт чрез изгаряне заради радикалната му и публична критика на католическата доктрина. Гийом Фарел, заминава за Швейцария и става един от най-ревностните дейци за утвърждаване на Реформацията във френски говорещите кантони.

През 1525 година Гийом Фарел издава на френски език, в Базел, своето съчинение *„Сборник и кратка Декларация с догматични глави крайно необходими на всеки един християнин за да възложи упованието си на Бога и да помогне на ближния*

⁷³ Ърл КЕРНС, *Християнството през вековете ...* с.333

⁷⁴ Виж Уилистън УОЛКЪР, *Жан Калвин- реформаторът. Биография*. София, Нов човек, 2009, с. 13-14

си”⁷⁵. Този сборник съдържа вече основните идеи на Реформацията но не развити достатъчно систематично. През 1531 година кралица Маргарита Наварска, сестра на крал Франсоа I издава поемата *Огледалото на грешната душа* ⁷⁶ със очевиден стремеж духовните терзания и копнежи да бъдат обвързани с библейски текстове. Нейният интерес към античните извори на европейската култура я водят и до извора на християнството в Свещеното писание. Това постепенно развива у нея „съвсем истински, макар и неогласявани пред широката публика симпатии към протестантството”⁷⁷.

През 1536 година Гийом Фарел организира събор в Шанфоран (*synode de Chanforan*) заедно с представители на валдензите, където се взима решение за отпечатване на Библията на разбираем френски език. Много скоро интересът към духовна литература в протестантски дух нараства по забележителен начин. През 1555 година възникват първите организирани църкви управлявани от консисторий. През 1561 година техният брой е 670. През 1559 година в Париж се организира първия национален събор (синод) на реформираните църкви. На него се приемат два важни документа : *Изповед на вяра* въз основа на калвинисткото богословие и *Църковна дисциплина*. Във втория документ се заявява, че Църквата се организира „по страсбургски и женеВСКИ образец”. Местните църкви поемат своята отговорност за управление. Всяка година се предвижда провеждането на областни събори, както и на общи национални събори. „*На пастиря се поверява задължението да проповядва, да отслужва двете евангелски тайнства – кръщение и Господна трапеза и да представлява църквата си в съборите. Той трябва да бъде избран, т.е. да е приет от събранието на верните, които могат да го освободят в някои случаи*”. През 1571 година е приета Изповед на вяра, редактирана от Жан Калвин, но ревизирана от синодална комисия, която става известна като *Изповед от Ла Рошел* (*Confession de La Rochelle*)..

До 1534 година крал Франсоа I, като последовател на ренесансовия хуманизъм показва също интерес към реформаторските идеи. Той търси контакти с немските принцове, които подкрепят Реформацията. По поръчка на френския посланик във Швейцария Цвингли редактира специално за него „Кратко и ясно изложение на вярата”. Но през 1534 година в Париж избухва скандал познат като „*аферата с афишите*”. През нощта на 17 август в двореца на краля се появяват афиши, които с много агресивен тон се обявяват срещу практикуването на католическата меса. Техен автор е пастир Маркур от Нюшател. Кралят се изплашва от такава дързостна изява и осъжда на смърт разпространителите на този призив. Същевременно за да се оправдае пред немските благородници – протестанти, френският крал подписва декрет в който обвинява осъдените в ярост и безрасъдно бунтарство сходно до поведението на анабаптистите, които немските принцове също осъждат. В тези условия откритото проповядване на Евангелието в реформаторска светлина става много трудно. Протестантите търсят нови начини за работа : нелегално разпространение на Библията и на духовна литература, индивидуално свидетелство, нелегални събрания по домове или в изолирани места в природата.

⁷⁵ С оригинално заглавие *Sommaire et brève Déclaration d'aucuns lieux fort nécessaires à un chacun chrétien pour mettre sa confiance en Dieu et aider son prochain*.

⁷⁶ Поемата е преведена много скоро след това на английски, с подкрепата на Ан Болейн, върху чийто стихове дъщеря ѝ, кралица Елизабет, пише музика.

⁷⁷ Уилисън УОЛКЪР, Жан Калвин- реформаторът. Биография. София, Нов човек, 2009, с11.

5.2. ЖИЗНЕНИЙТ ПЪТ НА ЖАН КАЛВИН

През месец март 1536 година, пет години след смъртта на Цвингли, в Базел, от издателството на Платер и Лазиус излиза от печат една книга, на латински, под заглавие *Institutio Religionis Christianae*, автор на която е малко известен до тогава 27 годишен мъж на име Жан Калвин, родом от Франция. Половин година преди това, Калвин пише прочутото си *Послание до твърде християнския крал* (крал Франсоа I), с което иска да защити появата на реформаторските идеи и да предпази протестантите от преследвания във родината си. Когато излиза и *Институцията*, Посланието към краля се прибавя към нея като крайно необходим увод. Много скоро след това същата книга е преведена на френски под заглавие *Institution de la religion chrestienne*⁷⁸. С нея и с нейните неколнократни по-късни редакции на латински и френски език Калвин създава своеобразен „свод“ (сума) на реформаторската мисъл. Така Калвин надгражда и развива най-цялостно това, което са поставили като основа първото поколение реформатори като Лютер и Цвингли, независимо от известни различия с тях.⁷⁹ Първото издание на Институцията следва структурното разпределение на темите в съответствие с *Малкия катехизъм* на Лютер от 1529 година⁸⁰.

Жан Калвин (Жан Ковен) е роден в малкото градче Ноайон, в областта Пикардия, във Франция, като втори син на Жерар Ковен и Жана Льофранк на 10 юли 1509 година. Баща му, произхожда от скромно семейство, но зареден с амбиции и енергия се издига до поста общински архивар, адвокат към църковния съд, секретар на епископа и нотариус към *катедралния капитул*. Майка му е дъщеря на заможен хотелиер. Семейството има възможности да осигури добри условия на живот и за образованието на децата. Калвин учи най-напред в родния си град, но след като изявява интелектуалните си качества е изпратен от баща си във Париж за да получи по-добро образование. Записват го в Колеж дьо ла Марш, не много реномирано учебно заведение, но отворено за идеите на Реформацията. Особена роля в неговата подготовка, макар и за кратко, изиграва прочут по това време преподавател по латински *Матюрен Кордие*, който се счита и за един от основателите на модерната педагогика.⁸¹ Вероятно под влияние на духовници от Ноайон Жан се премества в Колеж Монтегю, в който се преподава по методите на средновековната схоластика и се поддържа аскетична дисциплина. Там Жан продължава усъвършенстването на латински език и се запознава по-задълбочено с съчиненията на Отците на Църквата като Киприян, Йоан Златоуст, Августин и със тези на големите имена на схоластиката като Тома от Аквино. Тук го обучават как да противодейства на „еретици“ като Ян Хус, Уиклиф и как да се предпазва от „либерали“ като Льофевр д'Етапл. Така всъщност младият пикардиец се запознава с техните идеи, но все още, както сам признава със

⁷⁸ В по-новите издания на френски се издава под заглавие *Institution chrétienne*. У нас съчинението е известно като „*Основи на християнството*“ „или с названието „*Институцията*“.

⁷⁹ Данаил ИГНАТОВ, „*Мистикът*“ Калвин и *източната доктрина за обожението*. Сборник статии Реформацията - история и съвременни измерения от Международна научна конференция на НБУ, ВЕБИ, и ОЕЦ, 2005. София, НБУ, 2007, с. 159.

⁸⁰ Jean-Marc BERTHOUD, *Calvin et la France. Genève et le déploiement de la Réforme au XVIe siècle*. Coll. Messages. Lausanne, L'Age d'homme, 1999, с. 36

⁸¹ Daniel BERGESE, *Jean Calvin (1509-1564)* in *L'actualité de Jean Calvin*. Coll. Message sous dir. par Jean-Marc BERTHOUD. Lausanne, L'Age d'Homme, 2009, с.

съжаление по-късно, не ги приема. През 1528 Жан става магистър по изкуствата, което му позволява да продължи образованието си. Баща му го праща да учи право в Орлеан, а една година след това се продължава следването си в Бурж. И в двете места той намира една съвсем нова атмосфера на ренесансово по дух образование, съчетано с усвояването на логическа строгост и усет към пледоарията, което се усеща в по-късните му съчинения.

След смъртта на баща си през 1531 година Жан получава и психологическа и известна финасова свобода (поради получен наследствен дял) да продължи да учи където сам реши. Връща се в Париж и там вече записва класическа литература в новосъздаден колеж „на кралските лектори” (днешния Колеж дьо Франс), субсидиран от крал Франсоа I, в който цари ренесансов хуманистичен дух в противоборство с консерватизма на Сорбоната. Тук той подготвя и своята първа публикация – Коментар върху трудът *De Clementia* на римския философ и моралист Сенека.

Годишите 1532-34 се считат за повратни в миросгледа на Калвин⁸². В свои биографични бележки той споменава за „внезапно приемане на новата вяра” без да посочва точна дата или година. Какъвто и да е бил характерът на преживяното от него в определен момент, става очевидно, че той е бил подготвян от Божия промисъл чрез няколко фактора. Това включва насочване и сближаване с хора, които вече са приели реформаторските идеи, достъп до съответна литература, конкретни събития в семейството му и не на последно място все по-мощно просветление на ума, чрез изследване на Писанието. Негов роднина и приятел Пиер Робер Оливетан запалва у него желанието да чете и изследва Библията. Все повече създава връзки с библейските хуманисти и представителите на реформаторското движение като Мелхиор Волмар от Бурж и Мартин Бюсер от Страсбург. Сприятелява се с Никола Коп, който става ректор на университета в Париж. Когато Калвин споменава за своето „внезапно приемането на новата вяра”, той не скрива подобни факти. Но както сам той разбира, решителната промяна у него е преди всичко „плод на пряката преобразуваща Божия намеса... Това преобразяване в основополагащите навици на ума му, станало благодарение на сила извън него... Тази промяна във възгледите е точно толкова нетърсена колкото и свръхестествена като източник”⁸³ Тук не става само въпрос за правилно разбиране на християнската доктрина. Подобно на Августин и на Лютер, Калвин преживява особен драматичен момент, в който Божият дух му дава радостна увереност в оправданието само чрез вяра и го освобождаването от съзнанието на виновност и от духовната неудовлетвореност.

Никола Коп представя академична реч, т.н. „Обръщение” при откриването на учебната година през 1533 година. Речта е издържана в библейски хуманистичен дух, където проличават реформаторски тенденции. В нея се призовава връщане към Евангелието като единствена норма на богословието и на благочестието, заявява се, че Христос е единствен посредник между Бога и човека, което обезсмисля молитвите към светиите и към Богородица. Това предизвиква скандал всред консервативно

⁸² Някои негови биографи като Беза и Коладон смятат, че като начало на този период трябва да се посочи 1528 година, „под въздействието на своя роднина Пиер Робер Оливетан... когато започва да следва право в Орлеан” (У.УОЛКЪР, цит. съч. с.61)

⁸³ Уилистън УОКЪР, цит. съч. с. 59

настроените академични среди. Има спор дали Калвин е сътрудничил при написването на „Обръщението”, но при всички случаи го е подкрепил енергично, така че двамата приятели са обвинени в ерес и срещу тях се подготвя наказателно дело. Коп и Калвин трябва да напуснат бързо Париж. Започва един период на полу-нелегален живот, в който Калвин трябва често да сменя местопребиванията си. Въпреки това, той сътрудничи на Оливетан, за издаването през 1535 година на първия френски превод на Библията изцяло въз основа на оригиналните текстове на еврейски и старогръцки.

Заминава за Базел където редактира и издава *Основите на християнската религия*. Този труд ще претърпи няколко редакции направени от него до 1560 година. През същата година Калвин възнамерявал да се засели в Страсбург, но поради ред обстоятелства, трябвало да предприеме обходния път през Женева. Наложило му се да преспи в една страноприемница за да продължи пътуването. Но Гийом Фарел го намерил и го заставил с остри предизвикателни думи, да изостави идеите за спокоен живот и да се включи в борбата за утвърждаването на Реформацията този град.

След известно колебание Калвин приема предизвикателството. Назначен е за проповедник в църквата „Свети Петър” в Женева. Двата съчиняват много бързо документ с *четири клаузи* –изисквания към градския съвет:

- Въвеждане на вероучение (катехизъм) и задължаване на всеки гражданин да се подпише под една нова Изповед на вяра
- Да се премина от тримесечно към ежемесечно отслужване на Господната трапеза, с право на пастирите да дисциплинират с недопускане до нея на провинили се в явни грехове. (Скоро тази санкция се налага и върху тези, които не подписват Изповедта на вяра.)
- Хваление само с Псалми
- Ревизия на семейното право.

Калвин редактира и публикува учебник по вероучение през 1537 година с 27 члена. Тези изисквания се посрещат със съпротива от две страни – от тези, които не искат да подпишат Изповедта на вяра и от членовете на градския съвет, които виждат, че техните права да управляват обществения живот се ограничават. Напрежението нараства. Поради отказа на градския съвет да изисква толкова строги дисциплинарни мерки, Фарел и Калвин отказват да отслужат Господната трапеза на Възкресение. В отговор градският съвет на Женева им нарежда да напуснат града в срок от три дни.

Калвин заминава за Страсбург и служи във френски говорещите църкви в този град. Там започва да сътрудничи на Мартин Бюсер. Този период се счита за особено плодотворен за изграждането на неговата концепция за църквата. Калвин стига до идеята за два вида църкви : новосъздаващи се, „посадени” църкви (*églises plantées*), които функционират по-скоро като неформални групи за изучаване на библията с молитвено общение и „издигнати” църкви (*églises dressées*) организирани според предписанията на Новия Завет⁸⁴. В сътрудничество с Мартин Бюсер той развива принципите за устройството на църквата с четири служения: пастири, учители (доктори) , дякони и старейшини, които упражняват дисциплината като църковен съд.

⁸⁴ Jean- Marc BERTHOUD, *Calvin et la France. Genève et le déploiement de la Réforme au XVIe siècle*. Lausanne, L'Age d'Homme, 1999, с.42

Калвин дава приоритет на вътрешната мисия за реформиране на църквите в Европа преди това те да разпространяват Благовестието по целия свят.

5.3. РЕФОРМАЦИЯТА В ЖЕНЕВА ПОД РЪКОВОДСТВОТО НА ЖАН КАЛВИН СЛЕД НЕГОВОТО ЗАВРЪЩАНЕ.

През 1541 година Калвин е помолен настоятелно от градската управа на Женева да се завърне. След известни колебания приема молбата при условие, че му се осигури свободата да организира църквата според установените от него принципи. Въвежда в действие Пастирска колегия (*Compagnie des Pasteurs*), която представлява върховният авторитет в Църквата. Тя е призвана да служи за духовното, доктриналното и морално изграждане на пастирите и като изпитна комисия за приемане на кандидат-пастири. Пастирите трябва да се събират всеки петък. От тях се изисква, по установен ред, да коментират даден текст от Писанието, след което се прави обсъждане. Той използва тези обсъждания като форма на обучение на пастирите от града и околните селища. Комисия на Пастирската колегия и на група юристи изработва проект за *правилник*, който се одобрява от общо събрание на всички граждани на Женева на 20 ноември 1541 година. В него са включени и *четири*те клаузи съставени по време на първото пребиваване на Калвин в града. В този правилник – „*Ordonnances*” - се определя реда по който Градът и Църквата трябва да изявяват „*духовното управление, такова, каквото нашият Господ го изисква и установява чрез Своего Слово*”⁸⁵. Между другите правила се въвеждат и принципите на устройството на Църквата с четири служения (*ministères*) разработени с Мартин Бюсер:

- Пастири, натоварени да проповядват Словото и да отслужват тайнствата;
- Учители (*docteurs*), които трябва да обучават верните във здравето учение;
- Старейшини, които се грижат за дисциплината в състава на т.н. *Консисторий*;
- Дякони, които трябва да се грижат за бедните и за болните.

Консистоият измества ролята на градския съвет да дисциплинира и отлъчва от Църквата провинени граждани, в морално и доктринално отношение. Той се състои от старейшини - членове на Пастирската колегия и от 12 старейшини-миряни в църквата.

След известни колебания и по настояване на колеги Калвин сключва брак с Иделет⁸⁶ вдовица на негов покоен приятел. Настанява се с нея в къща близо до катедралата Сен Пиер.

Калвин води изтощителна за здравето си всестранна дейност. Като пастир посещава болни и нуждаещи се от съвет по различни въпроси, проповядва два пъти в месеца на сутрешните неделни богослужения. Преподава богословие всеки петък и ръководи дискусии със студенти. Три пъти през седмицата води библийско изучаване. Участва в работата на Консистория. Води обемиста кореспонденция с много реформатори от други градове и страни. Не престава да пише богословски съчинения.

⁸⁵ Daniel BERGESE, *Jean Calvin (1509-1564) in L'actualité de Jean Calvin. ...c.25*

⁸⁶ Иделет дьо Бюр произхожда от богато семейство на анабаптисти, от Лиеж. Сключва брак с Жан Стордер. Семейството се премества в Женева, където свързва дълбоко приятелство с Калвин. Но Жан Стордер умира. След известно време, Калвин е посъветван да я приеме за съпруга. От техният брак се раждат три деца, но и трите умират в ранна възраст. Калвин определя Иделет като „помощник, който му прилича”. Иделет води катехизма на малки момичета и се справя умело с домакинството в дом, който винаги е пълен с гости и преживява постоянно с дългове. Умира на 29 март 1549 година.

До края на живота си ревизира и преиздава на няколко пъти „Основите на християнството”. Пише многобройни коментари върху Библията и учебни пособия като *Женевски катехизъм*. През 1558 година основава *Академията*, която се превръща в главното богословско огнище на френскоезичното протестанство. Една година по-късно основава и *Колежът*, който осигурява няколко години по-късно здраво средно образование на около 2000 ученика. През 1559 година редактира изповед на вяра за протестантите във Франция, която предизвиква напрежение всред членовете на синодална комисия, с радикалните си изявления. Синодът на Реформираната църква във Франция през 1571 година в Ла Рошел я приема с поправки от където носи и името си *Изповед на вяра от Ла Рошел*. Поправките дават на изповедта една по-омекотена и приемлива за всички форма.

Калвин води многобройни битки с противници на неговото богословие и на неговите дисциплинарни изисквания, които Консисторият се стреми да прилага. Неговите членове се събират всеки четвъртък и обсъждат обвинения срещу граждани, които „са казали или направили нещо против почитта дължима на Бога или против изповедта на вяра”. Провинените се извикват, предупреждават и наставят с аргументите на Божието слово. В случаите когато някои от тях проявяват упорство и не се съобразяват с пастирските наставления, на тях им се отнема правото да участват в Господната трапеза. Но Консисторият, за разлика от Инквизицията, се опитва винаги да спечели хората за истината с любов и доброта. Но не винаги успява.

Т.н. либертинци (или „*перинисти*”), които все още имат силни позиции в Съвета, говорят, че Калвин и неговите поддръжници се намесват твърде много в личните дела на хората. Възниква, например, спор за имената, които се дават на новородени бебета. Пастирската колегия в Консистория иска да премахне някои от традиционните имена, които са свързани с тези на светци или са небиблейски като Клод, Мартин, Гаспар, Мелхиор, Балтазар. Голямо напрежение възниква между Консистория и градския Съвет когато Консисторият отлъчва някой си Филибер Бертлйе, син на женевски герой за независимост - за богохулство и публично неморално поведение. Калвин е подложен на голямо душевно напрежение и когато в Женева пристига избягалият от Инквизицията еретик Мигуел Сервет. Първоначално градският съвет възнамерява да го използва като инструмент в богословски дебати срещу Калвин. Сервет го нарича публично „неграмотен, отцепник, ученик на Симон Магьосника, лъжец, клеветник, смешен плъх, дявол”,⁸⁷ и т.н. Но градският съвет много скоро си дава сметка, че със своята подкрепа за един явен еретик – унитариянец ще си навлече повсеместния укор от много страни и променя рязко отношението си към него. Сервет е осъден на смърт с изгаряне на клада, „на бавен огън”. Присъдата е изпълнена въпреки настояването на пастирите и на самия Калвин за по-милостиво наказание.

Членовете на Градския съвет на Женева не предават лесно функциите си на Консистория. Но се изправя пред предизвикателства, които трудно може да съди: случаи на содомия, пьянство съпътствано от богохулство и др. А през 1555 година, на общинските избори, либертинците изгубват мнозинството в градския съвет. В отговор те предизвикат размирици, бунтове и умишлени палежи, които довеждат до арестуване

⁸⁷ Jean-Marc BERTHOUD, *Calvin et la France. Genève et le déploiement de la Réforme...*, c.58

на техните водачи и смъртни присъди. С това тяхното влияние в Женева окончателно се стопява. В живота на града се вливат свежи сили на протестанти – бегълци от репресии във Франция и верни поддръжници на Калвин.

Калвин умира на 27 май 1564 година. Съгласно изискванията на градския правилник е погребан с много скромна церемония и днес дори не се знае къде е гробът му както и този на жена му.

5.4. БОГОСЛОВИЕТО НА КАЛВИН

5.4.1. Божият суверенитет.

Първата особеност в богословието на Калвин е неговата Богоцентричност, издигането на първо място на Божият суверенитет и слава, което той нарича основен камък на християнското богословие. Първата грижа на християнина не е спасението на собствената му душа, а Божията слава. Без да умаловажава важността на проблема с греха, оправданието чрез вяра и увереността в спасението, той набляга на това, че Божията слава е далеч по-високо от индивида и се отнася към всички аспекти на Творението. Бог е създал света като театър на Своята слава и въпреки, че човекът е поставен на върха на Творението, то не той конституира в себе си цялото Творение⁸⁸. Според него римокатолическото учение както и анабаптизмът демонстрират по този въпрос едно и също отклонение. И едните и другите поставят твърде много ударение върху човека и неговите способности, в ущърб на суверенното действие на Бога. Неговата христология е в пълна хармония с този основен принцип. Именно в Христос, Който е Бог принизил се до човешкия начин на живот ни е открит обхвата на Божия суверенитет и слава. В същата посока е и неговото разбиране за Святия Дух без Когото не можем да бъдем просветлени за да видим Божията слава в Христа⁸⁹.

Същевременно Бог като **Бог на Завета на благодатта към човешкия род** не се удовлетва в мизерията (падението) на хората...Когато е строг към тях, това е Негово волево действие защото е праведен съдия, но той не прави това *екс corde* – от съще...⁹⁰

5.4.2. Значението на Библията.

В *Основи на християнството* заявява, че библейското познание не трябва да служи само за интелектуално и доктринално изясняване и за личното благочестие, но на една по-общирна цел: напредъка на Божието Царство. В това той прави една стъпка по-напред от Лютер, като се интересува не само от „общението” с духовните блага, но и от внедряването им в обществото като социално благо. Избраните трябва да работят за изграждането на Царството, действащи като завоевателна армия в ход, напредвайки в света, изхождайки от примера установен в Женева⁹¹.

От тук следва и систематичното развитие на производните теми за Божието провидение, спасението по благодат чрез вяра, Божият избор и предопределението. Трябва да се отбележи, че тези теми се доразвиват в течението на няколко

⁸⁸ Виж Susan SCHREINER, *The Theater of His Glory. Nature and the Natural Order in the Thought of John Calvin*. Durham, The Labirint Press, 1991, с.119-120. (цит. в Jean-Marc BERTHOUD, *Humanité de Jean Calvin in L'actualité de Jean Calvin*. ... с. 32)

⁸⁹ Виж Daniel BERGESE, *Jean Calvin (1509-1564) in L'actualité de Jean Calvin...*, с.20

⁹⁰ Auguste LECERF, *Etudes calvinistes...* с.30, цит. Ж.КАЛВИН, *Проповед върху Плач Йеремиев III,33*.

⁹¹ Виж E. Harris HARBISSON, *The Christian Scholar in the Age of the Reformation*, Grand Rapids, Eerdmans, 1956, с.160-161.

последователни издания на *Институцията* от 1536 до 1559 година в търсенето на най-уравновесеното и същевременно най-ясно обяснение на Писанието.

5.4.3. Христос като посредник, единство с Христос. В т.н. Цюрихско съглашение, *Consensus tigurinus*, от 1549 г. между реформаторите от Женева и Цюрих, в параграф 3 може да се прочете следното: „Христос, бидейки [...] със същата същност и същата слава като Отец, облече нашата плът, та да ни придаде, по право на осиновяване, това, което по природа е негова принадлежност, а именно това, че ние ставаме Синове Божии. По този начин, внедрени в Тялото Христово чрез вяра, и това благодарение на енергията (*virtus*) на Светия Дух, ние сме счестени, най-напред за праведни чрез безплатното вменяване на правдата, и след това възродени за нов живот, та реконституирани по образа на Бога, да отхвърлим стария човек”⁹².

5.4.4. Предопределението е очевидно темата, която някои погрешно смятат, че е най-съществената част от неговото богословие и с която си е навлекъл най-много противници от различни религиозни хоризонти, включително и евангелски. Наистина едва ли някой преди него я е представил така пълно и безкомпромисно, но той не е първият, който я защитава. Неговата мисъл е ясна и пронизваща като острие на меч. Някои грешници са предопределени да излязат от покварата, в която са потопени и да достигнат до спасение, без никакво предвиждане (както разбират някои „предузнанието”) от Божия страна на техни заслуги. (Ако споменатата дума „предузнание” в Евангелието има такъв смисъл, то твърдението за незаслужената Божия милост отпада.) Следователно, тези, които не са облагодетелствани от такъв избор са предопределени да получат справедливата заплата на техния бунт, това, което заслужават всички потомци на Адам⁹³. Основанията на учението за безвъзмезден избор по благодат се намират най-ясно в първа глава от Посланието до Ефесяните и деветата глава от Посланието към Римляните. Но не само там, а и в много други текстове от Стария и Новия Завет. Никъде в Писанието, съответно - никъде у Калвин - няма да се открие твърдение за количествено съотношението между предопределени за спасение и предопределени за вечно наказание. Няма такова твърдение, че предопределените са малцинство или по-малко като число от броя на отхвърлените.

Същевременно Калвин ясно посочва, че човекът остава отговорен за това дали е отговорил на Божия призив за спасение. Калвин не казва, че отхвърлените са осъдени, каквото и да правят. Отхвърлянето е суверен акт на Бога, но присъдата се дължи на тяхното закоравяване. Загубата на свободната воля, поради първородния грях, наистина означава, че човек сам не желае това, което е Божията воля. Но това не означава, че на човека са отнети всички физически и психологически способности да поиска да разбере истината. Не означава, че когато чуе Божия призив не може да му окаже сериозно внимание и да поиска да отговори. Ако хората биха искали да се покаят и да повярват на Евангелието, те биха били спасени:

- *Когато вашият Бог ви учи, когато ви предоставя привилегията на откровението за Своята воля, това означава, че поставя живота във вашите ръце, но вие я отхвърляте и търсите само смъртта... Когато някой се отвръща от Бога ... не*

⁹² Виж Данаил ИГНАТОВ, Мистикът Калвин. Реформацията. Международна научна конференция. София, НБУ, 2005, цит. Carl-A. KELLER. *Calvin Mystique...* с.45

⁹³ Виж Auguste LECERF, *Etudes calvinistes*. Aix-en Provence, Kerygma, 1999, с.25-31

*може да се каже, че не е могъл да направи нещо по-добро; напротив – именно той е причината на всичкото зло и то трябва да му бъде вменено изцяло.*⁹⁴

Предопределението е отдаване на правда в тайната на Бога, което не я прави по-малко справедлива. Бог не престава да бъде праведен, когато ние преставаме да виждаме правдивостта на неговите пътища.

Учението за предопределението (пред-дестинация, пред-направление) е интелектуално предизвикателство към способността ни да различаваме вечност и време. Трябва да приемем тогава, че става въпрос за акт на Божият суверенитет, който е винаги е „сега” по отношение на „преди” и „след това”. Разумът не ни е даден за да подлагаме на критика тайната у Бога и неговия вечен декрет, а за да успеем да съгласуваме нашето поведение с Божията воля дадена в Откровението.

Учението за предопределението има пряко отражение в еклесиологията на Калвин.

5.4.5. Църквата е това, което е предопределено преди всичко. Калвин приема, че Църквата е тялото Христово. Но той различава *видима от невидима* Църква. Съответно тялото Христово е едновременно видимо и невидимо и тези две негови проявления не съвпадат напълно. В перспективата на Завета на благодатта на Бога с Авраам, тялото Христово обхваща в своята цялост родителите и децата. Това означава, че в него може да има в определен момент и духовно мъртви участници, така както основата на лозата държи безплодни и плодни пръчки – едните определени за изгаряне, други – за да дават плод. Видимата църква се определя от видими белези – Слово и Тайнства, както и от показано желание за принадлежност към нейната общност. Но от гледище на вечния избор за Спасение и действителната вяра – Христовото тяло, съответно Църквата е невидима. Всеки вярващ трябва да бъде *уверен, че е избран*. Тази увереност идва от неговото покорства на Божия призив към покаяние и вяра в Исус Христос. Но никой не може да съди другите дали са избрани, дори и когато в определено време има признаци на отклонение и неверие. По-скоро членът на Църквата трябва да „съди” другите от позицията на любовта. Видимата църква е призвана да призовава всички грешници към покаяние и вяра, да предизвиква личната им отговорност, но тя не е в състояние да прекърши закоравяването и да завоюва истинско покорство към Бога

5.4.6. Тайнствата. Учението за **Господната трапеза** става много бързо предмет на различия, спорове, както и опити за сближаване на позициите между първите водачи на Реформацията. Може да се установи, че различни богослови-историци са тълкували различно разбирането на Калвин поради големия брой изказвания по този въпрос, които изглеждат не винаги напълно съвместими. Някои смятат, че той е по-близо до Лютер, (и до католицизма) като „сакраменталист”, а други – по-близо до Цвингли, като „символист”.⁹⁵ Погледнато глобално разбирането на Калвин може да се характеризира с няколко извода: Калвин не придава козативна (причинно-следствена) роля на

⁹⁴ Auguste LECERF, *Etudes calvinistes*. ..., цит. Ж. КАЛВИН, Проповед върху Йов №34, 27.

⁹⁵ Пионер в „сакраменталисткия” прочит на Калвин е американският богослов Джон Уилямсон Невин (1803-1886), който се противопоставя на своето време на авторитета на Чарлз Ходж и Уилям Кънингам, които отстояват класическият „не-сакраменталисткия” прочит. Католическият богослов Killian McDonell показва ясно различието между Калвин и сакраменталистското католическо богословие. (виж три поредни статии по този въпрос: Henri BLOCHER, *Calvin sur la Cène: pour une lecture globale*. Théologie évangélique, vol. 10, N°1,2,3. Vaux-sur Seine, FLTE, 2011). Виж също Е. МИЛАРД, *Християнско богословие*, София, Нов човек, 2000г., с.1081-1082

тайнството като инструмент на благодатта, която означава. Същевременно той възхвалява ролята на тайнството Причастие като „видимо Слово” като подчертава съвместното действие на благодатта с действието на тайнството, ако се приема с вяра. В този смисъл той може да каже, че на Господната трапеза ние ядем плътта на Христос, макар, че тя не е в хляба. Съвпадението на действията между духовна реалност и нейния знак/символ позволява едно много по-интензивно преживяване на благодатта. Христовата слава е субстанцията на тайнството. Така то има роля на печат на чутото и повярвано Слово.

Калвин учи, че макар тялото и кръвта на Христос да остават на небето, те духовно „присъстват” при нас посредством Неговата всеприсъстваща божествена природа. Там където е тя, Христос присъства реално. Когато по време на Господната вечеря се срещаме с Христос ...Той чудодейно ни завежда при човешкото си присъствие, защото божественото е неделимо от човешкото...при Господната вечеря ние получаваме усещане за небето.⁹⁶

5.4.7. Отношението на Калвин към философията, не е отрицателно. Въпреки, че поставя винаги на първо място авторитета на Писанието в определянето на истината, той не отхвърля ролята човешката мъдрост. Според Калвин разумът, дори и у падналия грешник има способности да го подтиква към полезни действия, към социален начин на живот и дори чрез него „може да познае Бога, макар че това познание на Бога от новороден човек може да послужи само за неговото осъждане, докато не се покае от своите грехове и не повярва”⁹⁷.

5.4.8. Отношение към изкуствата. Важно е да се отбележи, че Калвин има ясно изразено отношение към **красивото**, към **естетиката**. И в този случай изходната точка и водещ критерий са Божието Провидение и Божията слава в Творението. Той подчертава, че моделът на красотата е в Творението и че Бог е дал на човека сетива да се наслаждава на нея, а не само да я наблюдава „като пън”. Между изкуствата Калвин отделя специално място на музиката. Това се вижда явно в предговора към неговия „Псалтир”. А в коментара към I Послание към Коринтяните възкликва: „каква огромна заслуга има музиката за да развълнува сетивата на хората!”⁹⁸. Оказва се, че приписваната на него забрана да се пее на четири гласа, не присъства в оригиналните текстове на Институцията. В неговите съчинения може да се открият многократни сравнения с музиката, където говори за мелодия и хармония.

Самият стил на писане у Калвин се отличава с определена красота, динамика, хармония и дори поетично чувство, на който подражават не малко по-късни автори.

Безспорно, както в стила на живот така и в стила на богослуженията, в облика на църкви и жилища и на модната линия в облеклото калвинизмът въвежда очевидна простота, рационалност и „минимализъм”, които по-късно ще станат водещи тенденции в изкуството на редица световни школи до наши дни във всички жанрове.

5.4.9. Правото и политиката са теми, които не само вplита в основната част на богословието, но на които Калвин отделя и специално място.

⁹⁶ Р.Ч. СПРОУЛ, *Основни истини за християнската вяра*. София, Динамик консулт, 1999, с.267.

⁹⁷ Jean-Marc BERTHOUD, *Humanité de Jean Calvin in L'actualité de Jean Calvin*. ... с. 41.

⁹⁸ Пак там, с.35, цит. Léon WENCELIUS, *L'esthétique de Calvin*, Genève, Slatkine Reprints 1979 (1937), с. 13-14

Твърдението, че калвинистката реформа е духовната майка на модерната демокрация, трябва да се приеме с известни условия. Калвин не е бил противник на демокрацията, разбирана като възможен политически режим, в който народът е въввлечен активно в политическия живот. Същевременно Калвин е един от твърдите противници на модерната демокрация, т.е. на политическата доктрина, която обявява народът за единствен и законен титуляр на властта. За Калвин, Бог е единственият Суверен; на Бога само принадлежи властта⁹⁹.

Що се отнася до обвинението, че е прилагал особено деспотичен вид на управление, в Женевската република, трябва да се напомни, че той става гражданин на Женева едва през 1559 година (пет години преди смъртта си) и не е имал до тогава никакви законни права да налага такъв, освен да дава съвети на градската управа. Разбира се, че що се отнася до дисциплината в Църквата той изисква тя да се прилага с принципна строгост. Но съществуват достатъчно свидетелства как и в това отношение е взимал пред вид конкретните случаи за да се произнесе за степента на такава строгост.

Някои изследователи настояват, че Калвин е скъсал с Лютер, освен по въпроса за Причастието, и по въпроса за двете власти. Всъщност това не е съвсем така, но би трябвало да се приеме, че у Калвин има определено надграждане поне на две равнища за да схванем цялостния му възглед. На първото равнище, можем да открием, че той категорично разграничава двете власти изхождайки от различието между телесното и духовното:

- ...духовното Христово царство и цивилния ред са две неща силно отдалечени едно от друго. Съществува една юдейска лудост да се вмъкне царуването на Христос в елементите на този свят; трябва да мислим по-скоро, както Писанието ни предава ясно, че плодът, който ще получим от Христовата благодат е духовен.¹⁰⁰

Тук Калвин вижда ясно и опасността от връщане към някакво подобие на римския цезаро-папизъм. Същевременно той се противопоставя на радикалното противопоставяне на Църква и светска власт, което се проявява у анабаптистите. След 1541 година Калвин започва да обръща по-голямо внимание на подобие то между светската и духовната област. Продължава да ги разграничава, (както и Лютер), но започва да еволюира в посоката на по-ефективна хармонизация¹⁰¹. Като критикува остро тиранията на римската църква, той признава, че все пак тя не е лишена от следите на Благодатта. Църквите, които са под нейната юрисдикция са профанизирани и отслабени, но все пак са *истински църкви*. Критиката на римската църква, в претенции на собственик на истината и от там собственик на човешките съвести не означава, че истинската Църква не трябва да изисква спазването на библейските морални норми и да прилага дисциплина. Напротив, в концепцията на Калвин Женева може и трябва да бъде *Град-Църква* чиято роля е да служи на разпространението на Божието Слово в цяла Европа. Но когато светската власт се противопоставя на Божия Закон, църквата не може да се съюзява и интегрира с нея. Конкретен пример на тази

⁹⁹ Пак там, с.38-39, цит. Marc-Eduard CHENEVIERE, *La pensée politique de Calvin*. Genève, ed. Labor, 1937.

¹⁰⁰ Жан КАЛВИН, *Основи на християнството*, кн. IV, гл. XX. (*L'Institution chrétienne*, IV, XX. Aix-en-Provence, Kerygma, 1995, с. 448.

¹⁰¹ Виж Denis MÜLLER, *Jean Calvin. Puissance de la Loi et limite du Pouvoir*. Paris, ed. Michalon, 2001, с. 46

позиция служи развитието на взаимоотношения между Консисторият и Градският съвет в Женева.

Разграничаването и хармонизирането на двете власти – църковна и светска – означава най-напред поставяне на преграда пред абсолютизирането на политиката и нейното „сакрализиране”, което се наблюдава у някои крайни консервативни кръгове¹⁰². Ролята на светската власт е да осигурява гражданското право и обществения мир. В тази роля християните имат задължение да участват. Ние предвкуσαμε блаженствата на Небесното царство още тук на земята. Тези, които проповядват, че християнинът няма защо да участва в светската власт пренебрегват целостта и предназначението на човешката природа.¹⁰³

Във Франция нямало достатъчно авторитетно учебно заведение където могат да се подготвят пастири, но за това пък Академията в Женева не е далеч и тя става основното огнище на библейска и богословска подготовка на френските протестанти. Жан Калвин насърчавал френските църкви в това отношение като казвал: „Изпратете ни дърво, а ние ще ви изпратим обратно стрели”¹⁰⁴ С това искал да каже, че подготовката, която ще получат ще ги направят достатъчно успешни за да водят духовната война на която са призвани.

5.5. ОТНОШЕНИЯ СЪС ДРУГИТЕ РЕФОРМАТОРСКИ ТЕЧЕНИЯ

За да смекчи противоречията между реформаторите по въпроса за Господната трапеза Калвин пише още в последните месеци от пребиваването си в Страсбург т.н. *Малък трактат*. Вероятно някои от изказванията в това съчинение, които имат за цел единството между реформаторите, се използват като аргумент за тълкуването на неговата позиция като „сакраменталистка”.

5.5.1. Съглашението в Цюрих.

Калвин става един от основните двигатели в установяването на съглашението, наречено *Consensus Tigurinus* подписано в Цюрих през 1549 година, с което на практика реформираните църкви в цяла Швейцария достигат единство по въпроса за естеството на Причастието. (виж повече в т.7.1.2.).

5.5.2. Калвин и анабаптистите.

Калвин влиза в остра полемика с представителите на анабаптизма. Той се противопоставя открито на Шлайтхаймската изповед (виж 4.3.3). В *Малък трактат* излага три основни пункта на несъгласие с тях: за това, че отхвърлят кръщение на деца в несъзнателна възраст, за отказа им да участват в светските власти и от полагане на клетва. Относно последното той изразява мнение, че Исус се е поизнесъл против нейното практикуване поради множество злоупотреби, но не е абсолютизирал това като заповед.

5.5.3. Проникването на калвинизма в Германия

Противопоставянето на Лютер на Селското въстание разклащат позициите на лютеранството, което поддържа властта на аристокрацията. (виж 2.3.2.). Това отваря по-лесно вратите на настъпващото влияние на Реформацията във вида в който тя се

¹⁰² Виж Denis MÜLLER, *Jean Calvin...*, с. 62

¹⁰³ Виж Жан КАЛВИН, *Основи на християнството*, цит.съч, кн. IV, гл. XX, 2.

¹⁰⁴ ХОТЪН, цит.съч., с.135

представя от Цвингли и Калвин. Още по времето на Законодателното събрание в Аугсбург, на делегатите е предложена не само изповедта на вяра редактирана от Лютер и Меланхтон но и т.н. Тетраполитанска изповед, редактирана в Страсбург, която показва известни различия с първата. По-късно кюрфюрстът на Райнланд-Пфалц Фридрих III изцяло възприема богословието на Калвин и презвитерианското църковно управление. На богословите Захарий Урсин и Каспар Оливиан е възложено да съставят катехизис, който следва този тип богословие (Реформирано богословие в калвинистки смисъл). Така се ражда *Хайделбергският катехизис*, който се въвежда през 1563 година в немските *реформираните църкви*. Университетът в Хайделберг става център на калвинизма.¹⁰⁵

Въпроси:

1. Посочете (в едно изречение) три предшестваци духовни движения или общества, които подготвят почвата на Реформацията във Франция.
2. Кога и къде се организира първият национален събор (Синод) на реформираните църкви във Франция?
3. Кое според Жан Калвин го е довело, преди всичко, до решителна промяна в мисленето и в живота му?
4. Къде и кога излиза за пръв път от печат „Институцията” – Основи на християнството?
5. Кои са четирите клаузи, които Калвин и Фарел представят на градския съвет на Женева, като условие за служение?
6. Кои са четирите служения, които Калвин въвежда след неговото връщане в Женева?
7. Какво средно училище и какво богословско учебно заведение открива Калвин в Женева?
8. Коя изповед на вяра на реформираните църкви във Франция е редактирана първоначално от Калвин?
9. Изберете 3 от най-важните, според вас, доктринални въпроса в богословието на Калвин.(в едно изречение)
10. Посочете към кои сфери на обществения живот Калвин проявява силен интерес.

¹⁰⁵ Ърл КЕРНС, цит.съч, с.337

УРОК 6

6. ПОЯВА И РАЗВИТИЕ НА ПУРИТАНСТВОТО В ШОТЛАНДИЯ И АНГЛИЯ .

Кралица Елизабет I допуска издаването на *Тридесет и девет клаузи* с нежелание. Този документ, съдържа макар и в по-омекотена форма редица елементи от калвинисткия възглед. С това става ясно, че в лоното на Англиканската църква и в Парламента зреят процеси на избистряне и поляризация на реформаторските възгледи. През шейсетте години на XVI век в обществения живот на Британските острови се заражда движението на *пуританите* (*puritains*), етимологично – от *pure* (чист, чисто). На практика то възпроизвежда в конкретната епоха една трайна тенденция, „която води хората от всички времена да търсят начин на живот – по-чист, по-прост, по-добър в противоположност на лъжливите съглашения и пороците в този свят”¹⁰⁶. Пуританството е състояние на човешкия дух характеризиращ се с отделяне на чисто от нечисто (святост), живот в простота, независимост в отношенията с църковните или държавните институции. Пуританин е „личност, която изявява скрупулозна морална чистота, строго спазване на принципи, било то религиозни, било то политически”¹⁰⁷. Историкът Самюел Паркър определя четири категории пуритани: пуритани относно вярата и духовността, пуритани относно организацията на Църквата, пуритани в отношенията със светската власт, пуритани в областта на морала. В историята на Църквата се откриват и други религиозни движения, които се основават на стремежа към пречистване, (катари, някои монашески ордени) но пуританството ги превъзхожда и по дълбочина на връзката с Писанието и по-духовна мощ и като движеща сила в разпространението на Реформация.

Във втората половина на 16-ти век в английското общество прогресивно се появяват хора, които твърдят, че в Англиканската църква има все още много „попски дрипи”, от които тя трябва да се очисти. Те се противопоставят на все още тежката церемониалност в богослуженията, честването на дни на светиите, използването на кръстния знак, опрощаването на греховете чрез посредничеството на свещениците. Същевременно настояват да се да се предизвикват хората към лично покаяние за грях, системно изучаване и прилагане на Библията, промяна на стила на живота в стремеж към святост, спазването на неделния ден, борба с пиянството и гуляйджийството. Кеймбриджският университет става център на пуританското богословие с професори и преподаватели като Уилям Еймс (1576-1633), сър Уолтър Мейлдмен, Уилям Пъркинс (1558-1602) и други.

Личното свидетелство за драматично обръщение на Уилям Пъркинс става емблематичен пример във формирането на протестантската духовност и целеустременост в проповядването. В миналото Пъркинс бил известен със своите пиянски и гуляйджийски „подвизи”. Но веднаж чул на улицата някаква жена да плаши и предупреждава детето си „да се пази от пияницата Пъркинс”¹⁰⁸. Той възприел тези думи като изобличение пратено от Бога. След няколко месеца начина на живота му се променил коренно. Пъркинс станал един от най-слушаните проповедници, дори и в

¹⁰⁶ G.NUTTAL, *The Puritain Spirit*. London 1967, с.11

¹⁰⁷ Енциклопедичен речник Robert. Puritanisme.

¹⁰⁸ Виж С.М. ХОТЪН, цит.съч, с.140

академичните среди. Неговото богословие и проповед синтезирали богословското наследство на Августин и идеите на Реформацията. Говорел за Божията благодат, която може да се схване най-добре от личен опит.

6.1. УПРАВЛЕНИЕТО НА КРАЛ ДЖЕЙМЗ I И ЗАСИЛВАНЕ ВЛИЯНИЕТО НА ПУРИТАНИТЕ В АНГЛИЙСКОТО ОБЩЕСТВО.

През 1603 година кралят на Шотландия Джеймз VI се оказва пръв по право да наследи английския трон. Така той става крал на Англия и Шотландия под името Джеймз I. Презвитерианите в Англия се надява, че идвайки от Шотландия той ще подкрепи тяхната кауза. Изпращат му т.н. *Хилядна петиция* с която го молят да промени начина на богослужение и на управление в Англиканската църква. Но са дълбоко разочаровани от отговора му, на организирана от него конференция, който гласи че презвитерианството „съответства на монархията толкова, колкото си подхождат Бог и дявол”¹⁰⁹. Все пак срещата с краля дава и положителен резултат понеже той разрешава да се пристъпи към нов превод на Библията. Група от петдесет и четири богослови се заемат с тази задача и през 1611 година излиза от печат ново оторизирано издание (*The Authorized Version of the Bible* известна повече като *Kings James Bible*), която добива огромен авторитет и се ползва дори до наши дни.

В пуританските среди на Англия нараства прогресивно недоволството от управлението на крал Джеймс I. Още по-малко се приемат неговото тълкуване за божествения произход на кралската власти и опитите му да оправдае независимостта на краля от закона. Конфликтът между Джеймз I и пуританите се задълбочава, не само поради различия във възгледа за управлението на църквата, но и поради редица други правни и икономически въпроси. Без да получи одобрението на Парламента кралят въвежда нови данъци, мита, глоби и продава държавни длъжности, титли и монополни права. Неговите опоненти поставят под въпрос чия е върховната политическа власт- на краля (абсолютна монархия) или на Парламента (парламентарна монархия). Съответно – кой трябва да събира данъците – краля или Парламента? Джеймз не приема да отстъпи на претенциите си на абсолютен морарх, което води до допълнителни поводи за преследване на пуританите.

Джеймз I изразява желанието си да постави под личната си власт шотландското и английското кралство, и да създаде от това една държава и една нация. , с един праламент и едно законодателство. През 1604 той се провъзгласява за крал на Велика Британия. Но това не среща одобрение нито в английския нито в шотландския парламент. Неспособна да управлява финансите на страната кралската институция задължнява с огромни суми. Пуританите в Парламента виждат в това възможност да отслабят неговите имотни права, като изкупят дълговете му срещу предоставяне на десет кралски концесии. Джеймз разпуска Парламента през 1610 година. Подобно събитие се случва през 1614 година. След девет седмични неуспешни преговори с представители на Парламента, той го разпуска отново и започва да управлява като едноличен монарх до 1621 година, с помощта на експерти- бизнесмени.

Джеймз страдал от различни ставни и урологични проблеми. Умира на 27 март 1625 година от остра стомашно-чревна инфекция. Общата оценка за неговото управление, че въпреки авторитарния режим, който налага, Джеймс успява, чрез поредица от дипломатически ходове да осигури мир на страната. Същевременно той

¹⁰⁹ Ъ. КЕРНС, цит. съч., с.360

залага в отношенията с Парламента проблеми, които скоро, след неговата смърт довеждат до Гражданската война.

6.2. РАЗСЛОЕНИЕ НА ПУРИТАНСКОТО ДВИЖЕНИЕ

Още във втората половина на управлението на кралица Елизабет в средите на пуританите се проявява тенденции на разслоение и разцепление. Някои от видните членове на Англиканската църква поддържали пуританските принципи, без да считат за необходимо тя да бъде реструктурирана като начин на управление. Други започнали да настояват, че библиейският модел на църковна организация е не епископалният а *презвитерианският*. Изразител на презвитерианския модел става Томас Картрайт (1535- 1603). Хенри Джейкъб (1563-1624) развива своето разбиране за устройство на църквата на конгрегационален принцип. Предлага Англиканската църква да се обособи като национална църква, съставена от *независими* местни конгрегации (църкви), които поддържат връзка за взаимопомощ по между си. За това, първоначално, местните църкви, които поискали да следват тази идея били наречени „инdependенти” (independents). Появява се и най-радикалното реформаторско крило на *сепаратистите*, чиято основна идея е че Църквата трябва да се отдели напълно от държавата и от всякаво централно духовно управление. Негови първи представители са Хенри Бароу, Джон Грийнуд, Джон Смит и Джон Робинсън. Разслоението на позиции между пуританите относно управлението на Църквата в Англия добива следният схематичен вид:

ПУРИТАНСТВО	ДЪРЖАВНА ЦЪРКВА	Англикански пуритани (Робърт Броуни – в късните си години)
	Национална, но не подчинена на държавата църква.	Презвитериани (Томас Картрайт)
	ЦЪРКВА ОТДЕЛЕНА ОТ ДЪРЖАВАТА	Независими, конгрегационалисти, „полу-сепаратисти” (Хенри Джейкъб)
		Сепаратисти, (Робърт Броуни-в ранните си години, Хенри Бароу, Джон Робинсън)
		Баптисти (Джон Смит, Томас Хелуис)

Томас Картрайт (Thomas Cartwright, 1535- 1603) бил блестящ възпитаник на Университета в Кеймбридж. На 34 години, той става и професор по богословие в един от неговите колежи - *Тринити коледж*. Изучавайки книгата Деяния на Апостолите той достига до извода, че апостолската църква е била много по-децентрализирана, подчинена на управлението на местните старейшини. Същевременно нейното единство

като цяло се поддържало от авторитета на апостолите, съответно на Свещеното Писание. Но на него му прави впечатление, че в никакъв случай това единство не се крепи на държавна намеса. Върховното държавно управление на църквата фактически склерозира нейния живот с формализъм и бюрокрация, дисциплината на енорийско равнище става твърде слаба. В следствие на тези изводи Картрайт предлага национална църква която да замени управлението на епископите с управление на Синод на старейшини - презвитери. А презвитерите да бъдат избирани от местните църкви. Само това, което Писанието учи, само то да се прилага в църквата. А това противоречало, очевидно, на политиката на кралица Елизабет и накърнявало нейните претенции за суверен на държавата и националната църква.

Репресиите срещу Картрайт не закъсняват. Две години след назначаването си като професор той е изгонен от Кеймбридж, издава се заповед за неговото арестуване и той бяга в чужбина. В това време негови приятели, които остават в Англия имат дързостта да съставят петиция до Парламента с която се иска реформиране на църковното управление и дисциплина. С нея се предлага епископалното управление да се замени с презвитерианско. Същевременно възникват първите тайни събрания на презвитериански общества и църкви като тази в Уондсуърт през 1572 година. Картрайт се връща в родината си неколкостранно за да влее силите си в този процес, което води съответно до неколкостранни арести или отново емиграция.

През 1590 година около 500 пастири се събират на конференция за да потвърдят решението си да работят за каузата на презвитерианското управление. Картрайт умира през 1603 година, в годината на смъртта на Елизабет I, без да види цялостното преобразяване на Англиканската църква според неговите виждания. Но след смъртта му презвитерианското движение прераства като партия и засилва позициите си прогресивно във властта и обществото.

Робърт Броуни (Robert Browne, 1550(?) - 1633) се счита за първият, който прави опит да организира независима конгрегация напълно отделена (сепарирана) от държавното управление и съответно от Англиканската църква. Получава образованието си в колежа Корпус Кристи в Кеймбриджския университет. По това време Томас Картрайт преподава там богословие, с което оказва силно влияние върху него. Но той и някои други пуритани, като Ричард Гриинам, не вярват във възможността Англиканската църква да се обнови напълно съгласно евангелските принципи. След кратка служба като англикански свещеник започва да търси възможност и успява да организира напълно независима църква през 1580 година в Норуич. За това мнозина от тези, които следват най-радикалния *сепаратистки* подход стават известни като *броунисти*. Броун е арестуван, но с помощта на приятели успява да излезе на свобода. Тъй като не може да продължи дейността си на родна земя заминава за Миделбург, в Холандия през 1581 година, където организира подобна църковна общност.

Пише няколко съчинения в които развива своята теория за пълна независимост на църквата от държавна намеса. Двама книжари, които ги разпространяват са осъдени и обесени за това. Самият Броуни, обаче, променя своите възгледи след 1585 година и се връща да служи в Англиканската църква. Неговите доскорошни съмишленици като Джон Гриинууд и Хенри Бароу влизат в остър конфликт с него и го обявяват за ренегат. В отговор той пише през 1587 година *Порицание на известни схизматици и тяхното учение относно слушането и проповядването на Божието*

Слово (A Reproofe of certaine schismatical persons and their doctrine touching the hearing and preaching of the word of God), в който излага причините за промяната на възгледите си. Това е вероятно причината неговото име да не се споменава винаги, когато се разглежда началото и развитието на сепаратистското пуританско движение.

Хенри Бароу и Джон Гриинууд, също възпитаници на Кеймбридж, основават сепаратистка църква в Лондон през 1592. Те са арестувани и обесени през 1593 заради тяхната дейност и най-вече заради съчиненията, които издават в защита на своята позиция¹¹⁰.

Джон Робинсън (1576 – 1625) има доста динамична биография свързана със сепартистското и конгрегационалното движение. В периода 1598-99 се дипломира с бакалавърска и магистърска диплома в колежа Корпус Кристи, в Кеймбридж и получава административна длъжност на надзорник в колежа, както и длъжност на преподавател по гръцки език. През 1603 той става помощник пастир в църквата Сейнт Андрюс в Норуич, в Англия. Град Норуич по това време е бързо развиващ се търговски център, в който доминираща роля имат пуританите. Но по това време крал Джеймс I издава указ изискващ от всички църковни служители да се съобразяват с новия официалните богослужебни книги. По тази причина Робинсън напуска поста си в църквата и известно време извършва непозволени богослужения на различни частни места, включително и в дома си.

През 1606 година група сепаратисти от селището *Скруби* създават конгрегация, която бързо нараства. Джон Робинсън се присъединява към тях, отново като помощник пастир на водещият Ричард Клифтън. Те възприемат за себе си названието *пилигрими*, прилагайки библейския израз „странници и пришълци на тази земя”. През 1607 година обществото от Скруби решава да емигрира в Холандия, и по-конкретно, в Амстердам. Две години по-късно Робинсън и неговите съмишленици се преместват в големия университетски град Лайден. Членовете на църквата нараства бързо на няколко стотин души под ръководството на Робинсън. Скоро те закупуват терен на който изграждат жилища и църковна сграда.

Робинсън решава да подобри богословското си образование и се записва на 5 септември 1615 година като студент в Лайденския университет. Там има възможност да слуша лекции при известни професори като Епископиус (арминиянин) и Полиандър (калвинист). По това време възниква големия спор със защитниците на арминиянството. Робинсън изиграва много голяма роля в защита на калвинистката позиция на Холандската реформирана църква. Робинсън проявява своята обществена отговорност като се включва в дежурствата на нощни стражи, в укрепването на диги и други обществени дела.

Животът на пилигримите все повече съответства и в буквалния смисъл на името им. Пред несигурната перспектива за тяхното икономическо оцеляване и като форма на вътрешно управление и като другоезична общност те решават да потърсят по-добро място за живеене в Новия свят- Америка. Но поради технически и финансови проблеми, в крайна сметка заминават само тридесет и пет души от тях с кораба Мейфлауър. На 21 ноември 1620 година, след мъчително пътуване от 65 дни, те пристигат на американския бряг, на територията на днешния щат Масачузетс. Там основават малка колония, която назовават *Плимут*. Първата зима за тях е много тежка и мнозина от тях умират. Но на следващата година, те се радват на много добра реколта, осъзната като белег на Божието благоволение към избраните Си. Събирането на реколтата през есента, ознаменува с установяването на традиционния *Благодарствен ден*. Постепенно и друга част от тяхното общество пристига и се

¹¹⁰ По Уикипедия

присъединява към тях. Губернатор на колонията става Уилям Брадфорд. Пилигримите създават нова форма на обществен живот основан на обществен договор-завет, наречен *Спогодбата Мейфлауър* (*Mayflower Compact*). Тя добива ролята на местна конституция.

Робинсън заболява и умира на 1 март 1625 година в Лайден.

Спогодбата Мейфлауър е първият документ на управление на колонията Плимут. Звучи доста странно, но тя започва с посвещение на крал Джеймс, въпреки че те бягат от неговите преследвания. Това означава, че въпреки несъгласието си с неговата политика те го припознават като поставен от Бога владетел на тяхното кралство, на което те все още се считат за поданици. Друга особеност в документа е, че в него се ползва Юлианския календар, а не католическия Грегориански календар. Когато пристигат на американския бряг четиридесет и един от пилигримите поставят подписите си под текста на спогодбата. Оригиналният текст е загубен, но за неговото съдържание се съди по три по-късни версии. Една съвременна негова версия гласи :

В името на Бога, Амин. Ние, долуподписаните, верни поданици на нашия достопочитаем суверен Господин крал Джеймс, по Божия благодат, на Великобритания, Франция и Ирландия, крал, защитник на вярата и прочее. Предприемайки пътуване, за Божия слава, и за напредъка на християнската вяра и в почит към нашия крал и страна, за насаждане на първата колония в северната част на Вирджиния¹¹¹, правим завет от тук присъстващите, тържествено и по взаимно съгласие, в Божието присъствие и един пред друг, и сдружаваме себе си заедно в гражданско политическо тяло; за нашия по-добър ред и запазване и подкрепа и за по-горе цитираните цели; и по силата на този закон, ...обещаваме подчинение и послушание. Като свидетели тук подписахме нашите имена в Кейп Код на 11 ноември, в единадесетата година от царуването на нашия суверен Господин крал Джеймс на Англия, Франция и Ирландия...¹¹²

Хенри Джейкъб (Henry Jacob, 1563–1624) се счита за баща на класическата форма на конгрегационализма в Англия. Защиства магистърска богословска степен в Оксфордския университет през 1586 година и става за известно време ръководител на хор в Корпус Кристи колидж в същия университет.¹¹³ В Оксфорд както и в Кеймбридж по това време се преподава калвинистко богословие, на което Хенри става силен изразител.

Принуден да емигрира, заминава за Холандия през 1593. Там, в Миделбург, организира църква с емигранти от Англия, (включително с някои от бившите последователи на Броуни), която се идентифицира като диаспора на националната църква, но с реформирани пуритански възгледи. Те не искат да скъсват с църквата – майка, но настояват, че тя има нужда от дълбоко преустройство. Обществото добива популярното название „якобисти“. Към него се присъединява Уилям Еймс, Пол Барнс, Уилям Брадшоу и други. В известен период Хенри Джейкъб сътрудничи на някои сепаратисти като Джон Робинсън. През 1616 година се връща в Лондон с намерението да организира независима църква. През същата година църквата в Саутуърк започва да действа като такава. Затова тя се счита за първата независима конгрегационална църква, на която Джейкъб е пастир от 1616 до 1622 година. По същото време Джон Лотроп създава подобна църква в Лонг. Църквата в Саутуърк става притегателен център за срещи на известни богослови и мислители с редовното провеждане на дискусии по духовни, социални и политически проблеми. Същевременно, за разлика от други пуритански общества в нея не се допускало водене на богослужение и тайнства от миряни. За известно време Хенри Джейкъб заминава с част от семейството си за

¹¹¹ Първоначалният план е бил те да се установят в щата Вирджиния.

¹¹² По Уикипедия, превод мой

¹¹³ По Уикипедия

Америка свят, щата Вирджиния, където създава малка теократична колония наречена Якобополис. Връща се в Англия където умира през април 1624 година. Хенри Джейкъб проявявал много благ характер и голяма степен на толерантност. Може да се каже, че докато неговото богословие относно спасението е строго калвинистко, то идеите му относно управление на църквата са варирали според обстоятелствата и според хората с които е работел – умерени независими или крайни сепаратисти. Не отхвърлял авторитета на държавната църква, но смятал, че паралелно с нея, могат да съжителстват независими църкви извън контрола на държавната църква, с равни права. Членовете на неговата църква не били задължени да напуснат Англиканската църква и могли да запазят правото си да взимат причастие в нея. Такова поведение се считало от много радикални независими като съгласие с врага и обикновено се санкционирало с изключване.

През 1658 година около 200 последователите на Джейкъб и представители на английските конгрегационални църкви се срещат в двореца Савой, край Лондон за да изработят тяхна собствено изложение на вяра и църковно управление. Болшинството от тях са миряни, но между тях изпъкват видни духовни водачи като Джон Оуен и Томас Гудуин. В продължение на дванадесет дни групата изработва *Савойската декларация на вяра и ред*¹¹⁴. Независимото или конгрешанското (конгрегационално –б.м.) пуританство в Англия бавно израства от своето скромно начало, докато по времето на Оливър Кромвел се превръща в сила по-мощна и от Презвитерианството¹¹⁵.

В процеса на разслоение на пуританското движение в Англия се проявява и формирането на първите баптистки общества. Паралелно на конгрегацията от сепаратисти в Скруби се появява и такава с водач е Джон Смит.

Джон Смит (John Smyth ок. 1570 –1612), бивш преподавател от Кеймбриджския университет, се счита от някои историци за основател на баптисткото движение. През 1594 е ръкоположен като англикански свещеник. Но доста скоро напуска лоното на националната църква и организира около себе си самостоятелно общество от около 60-70 души с пуритански възгледи в Гейнсбъро. Събранията на обществото се провеждат в помещения - собственост на богат симпатизант сър Уилям Хикман. Смит започва да учи, че истинското богослужение е това на сърцето и следователно строго установената литургия трябва да се изостави. Молитвите, пеенето на хвалебни песни и проповядването трябва да бъде спонтанно. Стига до там, че не позволява четенето на Библията на английски език по време на богослужение, считайки, че нейния превод е човешко дело. Проповядва като използва библейски текстове само на оригиналните еврейски и гръцки език. Богослужението трябва да бъде изцяло движено то Духа. Не приема в управлението на църквата миряни-старейшини, а само пастири и дякони.

Притиснати от враждебно отношение Смит и неговите съмишленици емигрират в Холандия. В Холандия по това време възникват общностите на анабаптистите – менонити. Хората от Гейнсбъроу влизат във връзка с тях и възприемат тяхното учение. Това означава, че те отхвърлят валидността на детското кръщение и приемат само кръщение по лично решение и с лична изповед на вяра. През 1608 година Смит прекръщава себе си¹¹⁶, след изповед на вяра. След това кръщава Томас Хелуис и други, но не чрез потапяне, а чрез поръсване.

¹¹⁴ Виж R.E.DAVIS introduct., *The Savoy Declaration of Faith and The Heads of Agreement*. Historic Documents of Congregationalism. First Congregational Church, Millers Falls, Massachusetts, 1998, с.2.

¹¹⁵ Ъ. КЕРНС, цит. съч., с.358

¹¹⁶ По данни на Джон Клифорд ("General Baptist Magazine", London, July, 1879, vol. 81) Смит бил кръстен с вода от Джон Мортън, след молитва на един от другите пастири.

Близките отношения с менонитите водят Смит до идеята да присъедини своето общество към тях. Томас Хелуис не се съгласява на това и групата се разделя на две. Едните наистина се присъединяват към менонитите, а друга част с Хелуис и Джон Мортън се завръща в Англия. Джон Смит излага своите възгледи в няколко книги. Той утвърждава идеята, че „само Христос е глава и законодател на Църквата и съвестта”, като по този начин е един от първите, които защитават в публичен документ религиозната свобода и отделянето на Църквата от държавата¹¹⁷. Скоро след това умира в Амстердам.

Томас Хелуис (Thomas Helwys ок. 1575 – ок. 1616) се ражда близо до Нотингам и произхожда от стар нормандски род, с влияние в обществените и икономическия живот в Англия. Завършва право в Грей`с Инс, в Лондон.

Томас сключва брак с Джоан Ашмор от която има седем деца. Притежаващо солидно финансово положение домът на семейството му става средище за събирания на хора с пуритански възгледи, които все още са свързани официално с Англиканската църква. След известно време, обаче, той и съпругата му се свързват с Джон Смит и се присъединяват към обществото в Гейнсбороу.

Със своите юридическа квалификация Хелуис формулира ясно основните принципи на баптисткото движение свързани с религиозната свобода, които очевидно съвпадат със сепаратистките тенденции на други разгледани до сега църковни общности : всеки трябва да има право да изповядва вярата си съгласно съвестта си, а църквата и държавата трябва ясно да се разграничават в дейността си. Както изглежда никой до тогава не е поставял така ясно проблема за религиозната свобода в обществото.

Естествено кралската власт не приема такова радикално отделяне на двете институции и Хелуис започва да търпи последствията. Започват преследвания на членовете на групата и мнозина между тях се присъединяват към групата на емигранти на Смит в посока Холандия. Именно там се затвърждава у тях и възгледът на кръщение със съзнателно изповядане лична вяра.

Хелуис и негови приятели съставят първата изповед на вяра известна като *Баптистка изповед на вяра*. В нея има двадесет и седем члена, които формулират вярата и начина на управление на църква¹¹⁸.

След настъпилото разединение в обществото на Джон Смит в Холандия Томас Хелуис се завръща във Англия през 1612 година с още дванадесет души. В Спиталфийлдс, източно от центъра на Лондон създават първата английска баптистка църква, на английска земя¹¹⁹. За това някои изследователи посочват Томас Хелуис, а не Смит като същински основател на баптисткото движение. В тази църква, под влиянието на менонитите се възприема арминиянския възглед, с което се поставя начало на крилото на т.н. *Общи баптисти* (General Baptists).

Хелуис пише писмо до крал Джеймс I, с което го призовава да признае правото на свобода на съвестта и религията на всеки човек и му изпраща своята книга „Кралят”. В отговор кралят го осъжда на затвор. Там Томас Хелуис завършва земния си път на четиридесет годишна възраст през 1616 година.

Оставя в наследство няколко полемични съчинения, с които оспорва не само католическия папизъм и калвинистката реформация, но с които се разграничава и от менонити, броунисти, пуритани. Движението на баптизма, на което той и Джон Смит

¹¹⁷ Научно-изследователски отдел, Световен баптистки алианс. *Ние, баптистите*. Изд. Български баптистки богословски институт, 2000, с. 10

¹¹⁸ *A Declaration of Faith of English People Remaining at Amsterdam in Holland* (1611).

¹¹⁹ Б. КЕРНС, цит. съч., с.360

дават тласък и собствен облик в англо-саксонския свят става с течение на времето една от най-многолюдните протестантски деноминации в света.

Около двадесет години по късно, през 1633 в Лондон се образува баптистко общество с калвинистки възгледи, което практикува възрастно кръщение чрез потапяне. В него се влива части от конгрегационални общества. Джон Спилбърг става най-влиятелния водач в крилото на ранните *Частни баптисти* (Particular Baptists). През 1644 година седем частни баптистки общества публикуват *Лондонска изповед на вяра*. В нея се поставя ударение на спасението предлагано от Исус Христос. Потвърждава се правилото за водно кръщение чрез потапяне. В края на 17 век баптистката доктрина утвърждава, че *Църквата е общност от изповядващи една вяра хора, които откриват нов живот чрез покаянието и вярата в Христос. Кръщаването на един вярващ е акт на присъединяване към Църквата, а потапянето е формата, чрез която то се осъществява*. Всеки вярващ има свобода на волята. Вярващите сами могат да изучават Светите Писания, да следват Господ навсякъде, където ги води Святия Дух. Държавата няма власт да оказва влияние върху Църквата или пък да я контролира, тъй като самият Христос е неин водач. В същото време баптистите са свободни да участват в обществения живот¹²⁰.

6.3. ДЖОН НОКС И НЕГОВИЯ ПРИНОС ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА КАЛВИНИЗМА В ШОТЛАНДИЯ И АНГЛИЯ

През 16 век, като малка държава, Шотландия била силно зависима както от политиката на Англия така и на Франция. Тези, които искали да запазят католическия характер на църквата търсели опора в френския двор, а тези които имали протестантска ориентация – в Англия. В същото време шотландските благородници се стремели да осигурят независимостта на страната от коя да е външна сила. С течение на времето Шотландия се обвързала по-тясно с Англия поради факта, че след смъртта на Елизабет I, родовете изисквания за наследство за короната свързали двете държави. Това позволява на протестантските водачи в Шотландия да реформират управлението на църквата и на държавата и да утвърдят принципите на калвинизма. Но протестантството в Шотландия има по-дълбоки исторически корени от времето на Джон Уиклиф (виж 1.2.2.) и последвалото движение на лолардите.

Като първи проповедници с реформаторски възгледи в Шотландия през 16 век могат да се посочат Патрик Хамилтън и Джордж Уишард. Патрик Хамилтън, който бил от знатния род на Стюардите учил във Витенберг. Когато се завърнал започнал смело да проповядва протестантската доктрина. През 1528 година архиепископът на Сейнт Андрюз го осъжда на смърт чрез изгаряне.

Джордж Уишард започнал своята евангелизаторска дейност с известни колебания. Преследван в Шотландия, намерил убежище край Бристол в Англия, където се признал за виновен пред Църквата. Но по-късно заминал за Германия и Швейцария, с което неговите реформаторски възгледи добили нова сила и решителност да се върне в родината си за да проповядва Евангелието. Проповедите му имали огромно въздействие върху хората, които идвали на тълпи за да го слушат. Срещу него също бил възбуден процес, който го осъдил на смърт на клада.

В това отношение най-ярко изпъква приносът на Джон Нокс (~1513-1572) Нокс следва богословие в университета на Сейнт Андрюз, а след това е ръкоположен като католически свещеник през 1536 година. Но скоро открива и приема реформаторските идеи. Голяма роля за тази промяна имат проповедите на Джордж Уишард.

¹²⁰ *Ние, баптистите...* с.11

По време на първата вълна от преследвания срещу протестантите в Шотландия решава да замине за континента но попада в плен на френски гвардейци дошли на помощ на шотландския крал. Прекарва като каторжник на френска галера 19 месеца. През 1549 година успява да се освободи и постъпва на служба в Англия към двора на крал Едуард VI като военен капелан. Това дава възможност да окаже голямо помощ при редактирането на второто издание на Всеобщия молитвеник (*Book of Common Prayer*). Когато Мария Тюдор заема трона и възстановява католическата традиция той е принуден да напусне поста си и заминава за Женева. Там прекарва 4 години. Установява тясна връзка с Жан Калвин от когото възприема по-ясни позиции в реформаторското богословие и синодалното (презвитерианско) управление на църквата. За този престой той пише, че е открил „най съвършеното Христово училище, което някога е съществувало на земята от времето на апостолите. И на други места се проповядва истински Исус Христос, но никъде не съм виждал така истински реформирани нрави и религия”¹²¹ Същевременно той е по-радикален в разбиранията си за отношението църква-държава от Калвин и по този въпрос се приближава до позициите на Цвингли. Според него когато един упарвител или крал наруши Божиите заповеди той подлежи на смъртно наказание.

Джон Нокс се завръща в Шотландия през 1559 година и на 11 май, същата година проповядва в църквата Св. Йоан в Перт против „католическото идолопоклонство” и против управлението на вдовицата на крал Джеймс V - Мари де Гиз, като регент на Шотландия, която провеждала про-католическа политика. Неговата проповед разпалва гражданското недоволство и довежда до революционни действия в много области на страната. По-късно, в няколко срещи с кралица Мария I Стюарт¹²², той открито я обвинява в надменност, коравосърдечие и предателство към духовните интереси на страната. Когато Мария Стюарт е уличена в съучастие в смъртта на втория си съпруг протестантските лордове въстават срещу нея и тя е арестувана. Нокс не се колебае да поиска и главата ѝ. Принуждават я да абдикира в полза на сина си Джеймс VI. Тридесет и шест години по-късно Джеймс наследява и английския престол под името Джеймс I.

През месец август 1560 година шотландският парламент поставя на разглеждане религиозните въпроси. Нокс и петима негови сътрудници редактират т.н. *Шотланска изповед на вяра*, която парламентът утвърждава. Малко по-късно Парламентът издава три важни указа: с първия се прекратява юрисдикцията на папата в Шотландия, с втория се осъжда всяка доктрина и практика, която противоречи на реформаторското учение, а с третия се забранява изрично отслужването на католическата меса. Нокс и неговите сътрудници редактират и издават „*Книга на дисциплината*” с която се определя реда на протестантското богослужение и управление на църквата. По този

¹²¹ Виж С.М. ХОТЪН, цит.съч пак там, с.115-116.

¹²² Принцеса Мария Стюарт е родена на 8 декември 1542 г. в Шотландия. Дъщеря е на краля на Шотландия Джеймс V и френската принцеса Мари дьо Гиз. Тя е единственото живо законно дете на Джеймс V и когато той умира само шест дни след раждането ѝ. Мария Стюарт става новата кралица на Шотландия през 1560 година. Първият ѝ брак е с френския престолонаследник и крал Франсоа II. Но поради неговата смърт се завръща в Шотландия. Там сключва брак през 1565 г. със своя втори братовчед Хенри Стюарт, лорд Дарнли. През следващата година се ражда единственият им син Джеймс VI. На 10 февруари 1567 г. лорд Дарнли е убит. Същата година Мария се омъжва трети път за Джеймс Хепбърн, за който се смята, че е подбудител на убийството на Дарнли.

начин протестантството се установява като държавно вероизповедание на Шотландия. Същевременно местните църкви получават право да изберат свободно свой пастир, но веднаж избран те нямат право да го уволнят. Всяка енория трябва да бъде по възможност самоиздържаща се. Епископите се заменят с ръководно тяло от десет до дванайсет суперинтенданти. Предвижда се широка изграждане на широка мрежа от училища.

През същата 1560 година, годината на триумф на Реформацията в Шотландия, Джон Нокс загубва съпругата си Марджори, оставяйки на грижите му две невръстни деца.

Джон Нокс работи по издаването на „История на Реформацията“, която добива широка популярност и напътстваща роля за разбиране на реформаторския възглед. Остава в наследство и други писмени твърби, като „*Някои въпроси относно покорството на заноните управители с отговори на Хенри Булингер*“ (1554); „*Първи звук на тръбата срещу чудовищното управление на жените*“ (1558); „*Предопределението в отговор на заядливите критици на анабаптистите*“ (1560).

Умира през месец ноември 1572 година. Той никога не е бил много силен и здрав физически, но няколко трагични събития като че ли разглашат допълнително здравето му. Негов приятел граф Мореи е убит. Съобщенията за клането на протестантите в Париж във Вартоломеевата нощ му причинява силна душевна болка. Това и изтощителната му дейност като полемист, проповедник и преподавател в университета, ускоряват неговия край.

6.3. ДЪЛГИЯТ ПАРЛАМЕНТ 1640-1653 ГОДИНА И УЕСТМИНСТЪРСКИЯ СЪВЕТ

След смъртта на крал Джеймз през 1625 годинатронът на Англия се заема от синът му Чарлз I. Конфликтът между пуританитет и Чарлз I се изостря до крайност. Съвсем неприемлив за тях се оказва бракът му с принцеса, с католически убеждения, Хенриет Мари, сестра на френския крал Луи XIII. Новият крал повтаря грешките на баща си и също управлява страната без Парламента от 1629 до 1640 година. Пуританите са подложени на дискриминация, тежки глоби и открити преследвания свързани с телесни наказания – рязане на уши и жигосване по бузите с инициалите S.L. (*Seditious Libeller* – противодържавен клеветник)¹²³. Чарлз се опитва, чрез архиепископ Лоуд, да се намесва и в делата на Презвитерианската църква на Шотландия, с налагането на Молитвеника на Англиканската църква. Шотландците организират референдум против тази мярка, организират военни отряди и нападат Англия. Кралят е принуден да търси средства за да води война. За тази цел през пролетта на 1640 година свиква Парламентът. Но тъй като това не удовлетворява очакванията на Чарлз, той го разпуска след три седмици. За това този период е известен като *Късият Парламент*. Но през есента на същата година, развитието на събитията налагат новото му свикване, който става известен като *Дългият парламент*.

Пуританите, които са мнозинство в него осъждат и екзекутират изцапаните с кръв съветници на краля, анулират всички незаконни съдилища и поемат контрола на финансите. Те налагат закон според който не кралят, а само Парламентът може да разпуска сам себе си. Но по религиозните въпроси остават разединени. Едни искат да запазят епископалното управление на националната църква, а други искат да наложат презвитерианския или конгрегационалния принцип на управление. Парламентът, в

¹²³ С.М. ХОТЪН, цит.съч, с.142.

лицето на Джон Пим представя т.н. *Голяма ремонстрация* (*Grand remonstrance*). Това е обвинителен документ с сто и петдесет точки, в които се изброяват всички злоупотреби в държавата и църквата, военни неуспехи и беди, зависимостта от чужди сили (на папистите), които довежда управлението на Чарлз I. Кралят го отхвърля демонстративно и в отговор се опитва да арестува пет от членовете на Камарата на общините, които счита за основни подстрекатели. Парламентът и дори кметът на Лондон му се противопоставят. Тогава кралят напуска със семейството си столицата и се установява в Оксфорд, с план да намери военна подкрепа от северните графства и от чужбина. Неговите привърженици съставят алтернативен парламент, т.н. *Оксфордски парламент*. На 22 август 1642 година кралят обявява война на представителите на Парламента в Лондон. На 23 август е първият сблъсък на двете армии. Военните действия между кралските сили и тези на Парламента се развиват с известни прекъсвания в периода между лятото на 1642 и края на 1648. Този период е известен като *Гражданската война* (*Първа и Втора гражданска война*).

В тази обстановка Парламентът прави редица преобразования. Издава указ, който постановява, че от тук нататък неговите решения имат законодателна сила дори и да нямат одобрението на краля. Създава собствени сили за охрана.

Една от първите цели на Парламента е да привлече на своя страна Шотландия. По примера на *Завета* като форма на обществен договор който започва да регулира тази страна, през 1643 година в Англия се редактира и публикува *Тъжествена лига и Заветът* (*Solemn League and Covenant*). Като съветници към английския парламент са поканени осем представители на Презвитерианската църква в Шотландия.

Отсъствието и конфликтът с краля налага нова организация на църквата и на целия духовен живот. Парламентът свиква през същата година в Уестминстърското абатство в Лондон т.н. *Уестминстърски съвет* на духовници и богослови, на които се възлага да изработят нова изповед на вяра и правила на управление. Той се състои от 121 свещенослужители и 30 миряни. Между тях са Уилям Еймс от Кеймбридж, Томас Гудуин от Оксфорд и Самюел Рътърфорд от Шотландия. Парламентът отменя епископалната система и въвежда презвитерианския модел на управление на църквата. Отменя употребата на Всеобщия молитвеник. През 1645 година е издаден *Наръчник с наставления относно богослуженията* с презвитериански характер. Той е приет и от Английския и от Шотландския парламент. Отменят се официалните църковни празници.

Най-важният документ, който съветът издава през 1646 година (одобрен от Парламента през 1648) е *Уестминстърската изповед на вяра*, с 33 глави, която отразява основните презвитериански и калвинистки доктринални принципи и тези за управление на Църквата. Така в 1648 година държавна църква на Англия става калвинистката презвитерианска църква.¹²⁴ Съществуването на английската нация се разглежда в светлината на Заветното богословие позовавайки се на *завета на делата с Адам* и на *завета на благодатта с Христос*. Уестминстърският съвет издава и две ръководства за обучение – Подробния катехизис -за възрастни вярващи и Краткия катехизис – за обучението на децата.

До началото на 1646 силите на краля са разбити, той търси убежище в Шотландия, но една година по-късно шотландците го предават на англичаните. Правят се някои опити за преговори с него, но те се провалят. През 1648 година избухва нова фаза на гражданската война, която скоро е прекратена.

1649 година е паметна за историята на Англия. Кралят прави нов опит за бягство, но е заловен и това определя окончателно съдбата му. Чарлз I е осъден на

¹²⁴ Ъ. КЕРНС, цит. съч., с. 362

смърт и екзекутиран на 30 януари. Това е пръв случай на подобна присъда над крал, което оставя дълбоки следи в паметта на европейските народи. За шотландците това е екзекуция и на техния крал, без тяхно одобрение, акт който накърнява тяхна национална гордост. Отношенията между двете страни се влошават. На 19 май 1649 Англия е провъзгласена за държава с републиканско управление. Камарата на общините издава закон за забрана на Камарата на Лордовете и *забрана на монархията*. Установява се модел на парламентарна република под *управлението на Държавен съвет*.

За съжаление голяма част от представителите на презвитерианското мнозинство в Парламента не отчита необходимостта от добро поддържане на армията. Някои изневеряват на своята първоначална решимост да водят праведен личен и обществен живот и се увличат от съблазните на властта, заграбване на имоти и натрупване на богатства по непочтен начин. Законът, който позволява разпускане на Парламента само по собствено решение става пречка след известен период за неговото обновление. Голяма част от населението не остава удовлетворено от икономическата му политика и съответно Парламентът загубва значителна подкрепа. Това позволява, без особена съпротива, неговото разпускане по силов начин с военен преврат на 20 април 1653 година.

Същевременно не трябва да се пренебрегват онези решения и реформи на Дългия парламент, които довеждат до утвърждаване на Реформацията в Англия и напредъка в нейния обществен живот. За епохата, в която действа, Дългият парламент изработва образци на демократично управление, които светът не е виждал до тогава и чийто пример следват по-късно и други страни, като например младата държава на Американските щати.

Превратът се ръководи от Оливър Кромуел, който е свързан с движението на индепендентите- конгрегационалисти. Управлението се поема от военен съвет, който от своя страна разбира, че военната диктатура не може да трае дълго.

На 4 юли се обособява т.н. *Малък парламент*, чийто състав се набира от местни конгрегации във всяко графство и се назначава от Военния съвет. В окончателния си вид в него влизат 139 представители главно от конгрегационални църкви на индепенденти и баптисти, включително на пет представители на Шотландия и на шест - на Ирландия. Моделът за състава на този Парламент е вдъхновен от образа на еврейския Синедрион. Кромуел възлага доверието си на хора „със страх от Бога и мразещи алчността” За това някои го определят като „*Парламент на светците*”. Един от най-активните негови членове е Преиз-Год Барбън, търговец, кожар и баптистки проповедник. Това пък става причина да го наричат „бейрбънски” („*Barebone's Parliament*”). Между новите парламентаристи има хора, които настояват в Англия да се въведе Мойсеевия закон, който да замени принципите на Римското право. Решава се отмяна на църковния брак и замяната му с граждански. Въвежда се регистрация на актове за гражданско състояние. Крадци на коне и джебчийи се помилват, ако престъплението е извършено за пръв път. Дълговете на действително банкрутиралите не следва да водят до изпращане зад решетките на затвора. Редица от предложенията и решенията на „светците” от Малкия парламент се подават от твърде радикални представители. Освен това повечето от тях нямат необходимото юридическа или административна подготовка за да обосновават законосъобразно техните идеи. И това започва да тревожи самия Кромуел. Те предлагат отмяна правото на едрите земевладелци да издигат кандидати за църковни длъжности. Дискутират целесъобразността на десетъка в църквата, защото някои смятат, че пастирите не трябва да бъдат платени. А в случаите когато средствата в държавната хазна липсват те предлагат висшите офицери да се отказват от заплатите си за една година.

Поради възникналите противоречия между умереното крило и това на радикалите Малкият парламент се отказва от правата си на управляващ орган и се саморазпуска. На 16 декември 1653 Оливър Кромвел решава, след период на колебания, да вземе в ръцете си еднолично управлението на страната като лорд-протектор. Като такъв остава до смъртта си през 1658 година.

За кратко време неговия пост поема синът му Ричард, но това решение се оказва нецелесъобразно. Генерал Джордж Монк призовава членовете на сваления с преврат през 1648 година т.н. Дълъг парламент да заемат отново местата си. Това позволява по законен начин той да довърши мандата си, да се саморазпусне и да отвори път към избор на нов. Такъв се създава под името *Парламент на съгласието* (*Convention Parliament*) през 1660 година.

На 12 октомври 1658 година в двореца Савой, в Лондон, се организира двуседмичен събор на представители на повече от сто конгрегационални църкви. Главни организатори на събора са Томас Гудиун и Джон Оуен. Повечето от представителите са миряни. Възлага се на комисия от шест богослови да редактират изповед на вяра отговаряща на характера и изискванията на тези църкви. За кратко време се съставя т.н. Савойска декларация на вярата и Редът на конгрегационалните църкви в Англия (*A Declaration of the Faith and Order owned and practiced in the Congregational Churches in England*). По принцип тази декларация утвърждава Уестминстърското богословие. Но в приложната част за Реда са дадени предписания, които засягат управлението на местните църкви, като се защитава по-категорично тяхната автономия и приципа, че никаква светска или църковна власт не може да им се наложи. (виж повече в 7.1.4.)

През 1660 година англичаните възстановяват кралската институция като поставят на трона синът на езекутирания крал – Чарлз II, който от смъртта на баща си е крал и на Шотландия.

6.4. ОЛИВЪР КРОМУЕЛ - БИОГРАФИЧНИ СВЕДЕНИЯ (1599-1658).

Оливър е роден на 25 април 1599 година, в градчето Хънтингдън, в Средна Англия. Фамилното му име е онаследено от неговия дядо Ричард Уилямс, въведен в рицарско звание от Хенри VIII и с почетно име - Кромвел в чест на канцлера Томас Кромвел.

В семейството на малкия Оливър цари пуритански дух и ред. Вечер семейството се събира край камината за прочит на Библията и поучения водени от бащата. Библията говори за Божията правда и Божия съд, но също така за Божията любов и защита на слабите. Бог не е далече в небето, „а с любов и интерес следи всяка постъпка на хората, всяко движение на техния дух и съвест... Унищожава тронове на недостойните владетели и незримо участва в най-обикновените събития от живота на всеки човек”.¹²⁵ Оливър се учи на скромен начин на живот и много от рано развива качества на трудолюбие, пестеливост и пренебрежение към лукса, който вижда в дома на чичо си. Бащата на Оливър влиза в Парламента и той от рано се запознава с политическия живот на Англия.

¹²⁵ Татяна ПАВЛОВА, *Кромвел*, ..., с.23.

През 1616 година Оливър постъпва да учи в „най-пуританския“¹²⁶ Сидни-Съсетски колеж в Кембридж. Негов професор по богословие е Самюел Уорд, който участва в ревизията на превода на английската Библия, автор е на богословски трактати и делегат на Дордрехтския събор. Самият Оливър, обаче, няма влечение към задълбочени богословски занимания, а предпочита математиката, астрономията и историята. Обича музиката и проявява определено артистични дарби. Семейството взема решение Оливър да бъде изпратен да учи право в Лондон. Животът в Лондон е пълен с забавления и срещи с интересни хора. Оливър започва да „ходи на борба с бикове и лов за мечки, посещава театри, пие вино в пристанищните кръчми,...“¹²⁷ Но пуританското му възпитание все пак играе някаква възпираща роля за да не отиде до крайности. Часовете по право не са най-любимото му занимание, но в Лондон среща хора с висок интелект и решителност да водят борба срещу упадък на държавността поради порочното управление на крал Джеймс. Скоро те ще станат негови съратници в революционни действия.

Оливър среща в Лондон Елизабет Бурше, дъщеря на богат лондонски търговец на кожи, но възпитана също в пуритански дух. Скоро, през 1620 година, тяхното приятелство се увенчава с брак. Младоженците не остават в Лондон, а се връщат в Хънтигдън, за да управляват семейното стопанство. Това е период на сравнително спокоен живот, умножаване на семейството, здравословен труд, весели компании и отдаване на любимото си занимание - лов. Но не след дълго влиянието на пуританските проповеди и изучаването на Библията го променят. Става по-затворен и сериозен, преминава през духовна криза и стремеж към по-свят живот. Неговият дом става убежище на преследвани пуритани и място за нерегламентирани от Англиканската църква богослужения.

Постепенно Оливър добива голям авторитет между съгражданите си и бива избран като представител на своята община. Това става, когато Чарлз I свиква за кратко Парламента през 1628 година. При възстановяването на дейността на Парламента през 1640 година Оливър Кромвел намира отново място между представителите на общините. Едно от първите прояви на Кромвел като парламентарист е предложението за отнемането от краля правото на главнокомандващ на английските въоръжени сили и то да се предаде на граф Есекс. Защиатава пламенно т.н. *Велика ремонстрация*. Това е обвинителен документ с двеста и четири точки, в които се изброяват всички злоупотреби в държавата и църквата, военни неуспехи и беди, които довежда управлението на Чарлз I. Когато кралят го отхвърля демонстративно и в отговор се опитва да арестува петима членове на Камарата на общините, Парламентът и дори кметът на Лондон му се противопоставят. През 1642 година кралят напуска със семейството си столицата с надеждата да намери военна подкрепа от северните графства. На 22 август обявява война на Парламента като установява своя щаб в Нотингам. На 23 август е първият сблъсък между силите на роялистите и на Парламента.

През 1643 година Парламентът дава на Кромвел чин полковник, а през 1644 година – генерал-лейтенант. Започват сблъсъци на кралските сили с тези на пуританите. Той внася т.н. законопроект „на самоотричането“ за създаване на комитет

¹²⁶ Пак там, с.25

¹²⁷ Татяна ПАВЛОВА, *Кромвел*, ..., с.31

по отбраната и на армия от нов тип ("*New Model Army*"). Законопроектът се одобрява през 1645. Кромуел се заема с набирането на военни отряди и ги организира под свое командване със строга дисциплина. Кромуел съчетава военна подготовка с морална мотивация. Той е и военачалник и пламенен проповедник. Говори на войниците си за царството на вечната справедливост, за тържеството на истината и вярата над лъжата и идолопоклонството¹²⁸. Въвежда строги наказания срещу нарушаването на дисциплината, пиянство и дори, в случаи на подигравателно отношение между войниците.

Постепенно Кромуел се налага като най-безкомпромисен военен стратег и политик. Противопоставя се и на онези, с които доскоро е бил в един лагер, но се боят от радикални реформи. Кромуел подписва *Тържествената лига и Заветът*, но противоречията му с презвитерианското мнозинство в Парламентът се изострят, поради недостатъчна грижа за състоянието на армията и постепенното опорочаване на пуританския идеал от негови представители. На 2 декември 1648 година отряд от войници под командването на полковник Прайд, с одобрението на Кромуел извежда насилствено презвитерианите от Парламента. Това събитие не предизвиква особена реакция от обществото, а по-скоро одобрение.

Хрониките на 1649 година запечатват най-мрачните моменти от кариерата на Оливър Кромуел. През лятото неговата армия дебаркира в Ирландия. Съпротивата на ирландците, в болшинството си католици, е смазана. Крепостта Дрогеда е превзета с шурм като не само войниците на гарнизона но и цялото население е изтребено по най-жесток начин.

На 20 април 1653 година Кромуел прави военен преврат като разгонва Дългия парламент и Държавния съвет. За кратко време се създава т.н. *Малък парламент*, който заседава до м. декември. На 12 декември неговият състав сменя от себе си пълномощията за управление и се саморазпуска. На 16 декември Кромуел е провъзгласен за лорд-протектор на Англия. Приема се нова конституция наречена „Оръдие на управлението”

На 25 май 1657 Парламентът приема закон под наименованието „*Смирена петиция и съвет*” с поправки, която утвърждава управлението на страната от лорд-протектор, който сам, (на монархически принцип), определя своя наследник. Два месеца по-рано този документ е внесен с идеята да се възобнови старата система на управление с крал, камара на лордовете и камара на общините, с предложението Кромуел да приеме кралска титла. Кромуел е подложен на огромен натиск от противоположни на това предложение сили в армията и отказва. Приема единствено да бъде утвърдена неговата позиция на лорд-протектор. Същевременно възстановява и съставя списъците на Камарата на лордовете.

Оливър Кромуел умира на 3 септември 1658 година. Под натиска на близките си съратници подкрепя тяхното предложение да се назначи за наследник на поста лорд-протектор неговия син Ричард.

Оценката за неговото управление е противоречива поради военната диктатура - Протекторат, която установява и покровителството на постове заемани от негови

¹²⁸ Татяна ПАВЛОВА, *Кромуел*, ..., с. 78

приблизени и роднини. Понякога проявява болезнена нерешителност. Същевременно историците го определят като доблестен и вдъхновяващ военачалник, последователен републиканец, организатор на държава (commonwealth) на религиозната толерантност. Пуритан-калвинист, той позволява на евреите да се завърнат в Англия и да практикуват свободно своята религия. Насърчава образованието. Проявява старание за спазване на Закона.

След възстановяването на кралската институция в Англия, през 1661 година тленните останки на Кромвел са извадени от гроба му и предадени на поругание.

6.5. ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА СТАТУКВОТО НА АНГЛИКАНСКАТА ЦЪРКВА

Веднага след екзекуцията на крал Чарлз I шотландците обявяват неговия син Чарлз II за крал на Великобритания и Ирландия. Но това не се приема от Английския парламент. Нещо повече - във една от битките между роялисти и републиканската армия - Кромвел нанася поражение на командващият Чарлз II при Ворчестър на 3 септември 1651. Чарлз II предприема пътя на изгнаничеството във Франция и други европейски територии.

Скоро след като Оливър Кромвел умира става ясно, че моделът на неговото управление не може да се прилага по-нататък без рискове за националната сигурност и държавата като цяло. Английският парламент кани Чарлз II да заеме трона и той пристига от Холандия в Лондон на 29 май 1660 година.

Реставрационните сили в Парламента взимат надмощие и издават закон известен като Кодекса на Кларъндън (Clarendon Code) с който се възстановява доминиращото положение на Англиканската църква, което е имала преди действията на Дългия парламент. Кодексът включва *Закон за единство (Act of Uniformity)* с който всички правила на пуританите за богослужение стават невалидни и се възстановяват предишните богослужебни книги. Той изисква всички духовници „да дадат своето неподправено съгласие и одобрение“¹²⁹ на Всеобщия молитвеник. Тези, които са несъгласни изпадат в положение на противници на закона. Около 2000 калвинистки свещеници са изгонени от църквите им и пуританството се превръща в част от неконформистката традиция в Англия.¹³⁰ Мнозина от църковните водачи и видни общественици попадат в затвора или емигрират от Англия. Между тях се нарежда и пламенният проповедник на Евангелието Джон Бънян¹³¹. В това време Джон Милтън пише прочутата си поема *Изгубеният рай* и съчинението *Аеропакитика*, с което защитава религиозната свобода. Хората, които били англикани преди Гражданската война са отново назначени на своите ръководни постове в църквата. Епископите стават отново членове на Камарата на лордовете. Чарлз II, който иска да възстанови позициите на католицизма демонстрира по-толерантна политика към другите църкви. През 1672 година, Чарлз II внася проектозакон за освобождаване от съдебна отговорност на католическите и протестантски дисиденти, но Парламентът го принуждава да го оттегли. По-късно се разкрива, че е сключил таен договор с френския крал Луи IV в който Франция се задължава да помогне на Англия в нейните войни с Холандия, а Чарлз обещава че ще приеме католицизма в подходящ момент. По това време се разкрива и това, че неговият брат Джеймз, дук на Йорк е вече станал католик.

¹²⁹ С.М. ХОТЪН, цит.съч, с.147

¹³⁰ Б. КЕРНС, цит. съч. с. 363

¹³¹ Джон Бънян, без високо образование и калайджия по професия става известен със силата на проповедите си и със своите книги „Пътешествието на пилигрима“ и „Духовната война“.

В Парламента настава криза и бурни дебати между партиите на Виги и на Тори¹³². Вигите внасят за разглеждане *Присъда за изключване (Enclusion Bill)* с която искат Джеймз II да бъде изключен от правото да наследява трона. Торите смятат такъв законопроект и присъда за абсолютно недопустима. След разкрития за подготвян заговор срещу Чарлз и брат му Джеймз партията на вигите изпада в немилост и редица нейни водачи са наказани със смърт или принудени да емигрират от страната. Чарлз II прилага тактиката на своите предшественици и разпуска парламента през 1679 година и след това още няколко пъти до смъртта си.

Пуританите загубват водещото си влияние в политиката. На тях вече не се позволява да заемат постове на представители на общините в Парламента или на местни съветници. Срещу тях се предприемат редица други дискриминационни мерки като изключване от университетите и отнемането на учителски назначения в училищата. Налага се строга цензура над вестниците и над издаваните книги в областта на историята, науката и философията.

Чарлз II умира на 2 февруари 1685 година на 54 години. Тъй като неговата съпруга Катерина от Браганца имала няколко неуспешни бремености и двамата не оставят законни наследници на трона. Така неговият брат Джеймз наследява трона с титлите Джеймз II на Англия и Ирландия и Джеймз VII Шотландски. Чарлз II удържа на обещанието си приема тайно католицизма, а във вечерта преди смъртта си съобщава това официално. Погребват го в Уестминстърското абатство без много почести.

Като крал на Англия става известен със своя хедонистичен начин на живот, отдаден на удоволствия и множество извънбрачни връзки. Същевременно добива славата на покровител на изкуствата и науките. Основава *Кралската обсерватория* и подкрепя *Кралското научно общество* в което членуват такива учени като Робърт Хук, Робърт Бойл, Исак Нютон. Установява лично покровителство над Кристофър Рен, астроном и архитект, който води възстановителните работи в Лондон след т.н. Голям пожар, в т.ч. катедралата Сейнт Пол. Насърчава строителството на *Кралската болница Челси*, чийто първоначален замисъл е да бъде Дом на военно инвалидите.

Джеймс II не крие факта, че е римокатолик. Започва политика за възстановяване на католицизма в Англия и Шотландия. Намира благовидна форма за това, като издавае укази за религиозна толерантност, което е благоприятно както за католиците така и за за дискриминираните пуритани от Англиканската църква. Но Джеймс II, продължава политиката на брат си в съюзническите отношения с френския крал Луи XIV – най-твърдия гонител на протестантите. Всички протестанти в Англия виждат в тази политика големи опасности. Когато през 1688 година се ражда престолонаследник от втората съпруга на Джеймс мнозина от Парламента виждат в това утвърждаване на про-католическата перспектива за страната и предприемат мерки за противодействие. Създава се нова революционна обстановка, която е известна като *Славната революция от 1688*. Виги и тори се обединяват в заговор, който предвижда дебаркиране на холандския принц Вилхелм (Уилям) Орански и изгонване на краля. Основанията са, че и той е свързан с английската кралска династия, понеже, майка му е дъщеря на Чарлз I, а съпругата му, като дъщеря на Джеймс II има същите претенции за трона както и родения наскоро полу-брат. Принц Орански дебаркира с елитна холандска част в Англия, а Джеймс II, виждайки, че е загубил подкрепата на Парламента, бяга във Франция. Принц Вилхелм Орански е провъзгласен като крал Уилям III Английски¹³³,

¹³² Наименованието „виги“ произлиза от това на шотландските презвитериани-бунтари. Наименованието „тори“ произлиза от това на ирландски католически партизани.

¹³³ William III of Orange-Nassau, William III of England, син на Вилхелм II на Оранж-Насау и зет на Чалз I Английски.

като споделя трона със жена си – кралица Мария II Английска . Парламентът издава указ, който забранява в бъдеще тронът да се заема от католик.

ВЪПРОСИ

1. Кои са практиките в Англиканската църква и какво липсва в нея, което предизвиква пуританското движение? (2 изречения)
2. С какво, според вас, името на крал Джеймз I остава в историята на протестантството?
3. Кой е главният изразител на презвитерианския модел и кога се основава първата презвитерианска църква в Англия?
4. Кой се счита за „баща” на класическия конгрегационализъм и кога е създадена първата конгрегационална църква в Англия?
5. Кои водачи на сепаратистки общества възприемат баптистки убеждения и се считат за основатели на баптизма ? Кога се организира първата баптистка църква в Англия?
6. Какви етапи на развитие претърпява обществото в Скруби и защо възприема названието „пилигрими”? (в 2-3 изречения)
7. С редакцията на кои основни документи Джон Нокс допринася за утвърждаването на Реформацията в Шотландия?
8. Кой е първият документ с който Дългият парламент в Англия променя общественото устройство и начин на мислене?
9. Какво представлява Уестмистърския съвет и какъв е приносът му за утвърждаване на реформацията в Англия?
10. Избройте 3 политически действия с които Оливър Кромвел променя статутквото на обществено управление в Англия.

УРОК 7

7. ПЪРВОНАЧАЛНИ УСИЛИЯ ЗА КОДИФИЦИРАНЕ НА РЕФОРМАТОРСКАТА ВЯРА И РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО И В ЕВРОПА

7.1 СЪПОСТАВЯНЕ НА ПЪРВИТЕ ИЗПОВЕДИ НА ВЯРА В ДВИЖЕНИЯТА НА РЕФОРМАЦИЯТА.

7.1.1. Аугсбургската изповед

Поводът за съставянето на Аугсбургската изповед на вяра е желанието на император Карл V да сближи и да осигури мира между Римо-католическата църква и Протестантството, което вече е набрало достатъчно енергия и влияние за да бъде смазано по силов начин. За тази цел, през 1530 година, император Карл V свиква законодателно събрание в Аугсбург, в Бавария. Филип Меланхтон е упълномощен от Лютер да представи протестантската позиция.(виж 2.2.4.)

Самото начало на това изложение не предизвиква никакво противоречие със римокатолическата позиция защото в него са изложени общовалидните положения на християнската вяра в Триединния Бог, двете природи на Исус Христос и необходимостта от прощение на греховете съгласно Никео-Константинополската изповед на вяра.

След това, обаче, следват специфичните реформационни принципи:

„Ние учим, че не можем да бъдем оправдани пред Бога с нашата собствена сила, или заслуги, или дела, но че сме оправдани от Христос по благодат, посредством вяра, като вярваме, че нашите грехове са простени поради заслугите на Христос, Който чрез Своята смърт изпълни удовлетворение за нашите грехове; тази вяра е правда, която Бог вмениява на грешниците. Същевременно ние учим, че тази вяра трябва да ражда добри плодове и така ние трябва да извършваме всички добри дела заповядани от Бога, поради любов към Бога, но не за да придобиваме милост от Бога”.

Протестантите определят Църквата като събрание от всички истински вярващи и от всички светии. Те признават, че в това събрание, в този живот, може да има и много фалшиви лицемерни християни, дори такива, които явно живеят в грях. Напомня се, че протестантите признават две тайнства, като не приемат церемонии установени от хората. *„Тялото и кръвта на Христос са реално представени и администрирани в Господната вечеря на тези, които участват в нея.”*

„Относно свободната воля ние изповядваме, че човешката воля има известна свобода да изпълни гражданско правосъдие и да обича което схваща умът му, човекът може да прави добри неща в областта на неговата природа – да оре нивите си, да се храни, да пие, да има приятели, да се облича, да строи къщи, да се жени, да храни говеда, да упражнява професия; същевременно може да върши зло, да се покланя на идоли и да убива. Ние твърдим, че без Святия Дух той не може да прави това, което е праведно пред Бога.”

По-нататък Аугсбургската изповед изтъква грешките на папата, в изискването на безплодни дела като използване на броеници и заучени молитви, монашеските обети, безбрачието на свещениците, молитвите към светиите, процесии, пости и намесата на

католическите епископи в държавните дела. Ако епископите учат нещо в противоречие със Евангелието тогава църквата има заповед от Бога да не им се подчинява. В подкрепа на това са приложени цитати като Евангелието на Матей 7:15, Гал. 1:8, 2 Кор 13:8,10.

Този документ, с допълнителни подобрения и редакции става официален документ за учението на Лютеранската църква под наименованието „Аугсбургска изповед на вяра”,

7.1.2. Хелветската изповед на вяра и Съглашението в Цюрих.

Под името **Хелветска изповед на вяра** стоят два документа. Те имат за цел да обединят доктриналните разбирания на реформираните църкви в Швейцария. Първият е Първата Хелветска изповед (*Confessio helvetica*) от 1536 година, написана на латински с 27 члена и съставена от Булингер, Микониус, Мартин Бусер (от Страсбург) и други техни сътрудници от немско-говорещите кантони в Швейцария.. С нея се прави опит за приближаване на позициите с лютеранската църква, особено по спорния въпрос за естеството на Евхаристията. Евхаристията се определя като „мистична храна” в която Господ като използва служението на Църквата предоставя на вярващите истинско общение с Неговото тяло и кръв. Почти веднага тя е преведена на немски от Лео Юд (Leo Jud) с някои поправки и по-ясно разграничаване спрямо Аугсбургската изповед. Така в нея се запазва позицията на Цвингли, според която хлябът и виното използвани в Господната трапеза са символи. Духовните реалности към които те сочат се откриват с вяра (чл.22). Тази изповед се използва в швейцарските реформирани църкви до 1560 година.

Втората Хелветска изповед е съставена под напора на някои политически събития. Нейното съставяне е ускорено по молба на принц-електорът Фредерик III на Рейн-Пфалц, който иска да покаже единството на лютерани и реформирани в и извън Свещената римска империя. Като той изразява едно по-зряло изложение на позициите на реформираните църкви, то не акцентира на разликите. Фридрих го приема с въодушевление. Основният текст е редактиран отново от Булингер. Реформираната църква в Мюлуз, и почти всички кантони в Швейцария, включително и Женева го приемат като изразител на техните основни убеждения. През месец март 1566 година той е отпечатан на латински и преведен на немски под заглавие „Изповед и кратко изложение на правата вяра и всеобщи догмати на чистата християнска религия” (*Confessio et expositio simplex orthodoxae fidei et dogmatum Catholicorum syncerae religionis Christianae*)¹³⁴.

Втората Хелветска изповед от 1566 година съдържа 30 члена и се счита за едно от най-пълните изложения на реформаторската вяра.

- В нея се настоява за цялостно херменевтично разглеждане на авторитета на **Писанието**. Но то не е само изложение на сбор от истини. То е силно христоцентрично. Писанието води към Христос, Който е изпълнението на всички Божии обещания в него. (*Solus Christus*)
- **Изкупителното дело на Христос** намира особено ударение във връзката между христология и есхатология. В Христос Бог ни е избрал за вечния живот и чрез Него той е изявил нашия избор.
- **Вяра и оправдание**. Нашето оправдание е основано на Христос не само защото той се отъждестви с нашия грях на кръста, но защото в оправданието Неговата личност приема нашата вяра. Това е жива вяра, която се изразява с покорство на практика и защото тя сграбчва Христос, Който е жив и Който съживява.

¹³⁴ По Уикипедия

- **Учението за предопределението** служи на нашата **увереност във спасението**. В Христос намираме нашата увереност за спасение, защото Той е *„огледалото в което съзерцаваме нашето предопределение“*.
- **Църквата** е събранието на тези, които са били „осветени чрез кръвта на Божия Син“ и които слушат Неговия глас. Нейното единство произтича пряко от Христос, пореди факта, че има един посредник, един пастир и един единствен началник на тялото. Поставя ударение върху обещанието на Христос да изгради Своята Църква и че тя, заедно с пастирите и проповедниците, е главният инструмент чрез който Бог действа за напредъка на Своего царство в света.
- **Тайнствата** изразяват видимото ни привързване към Христос . Христос в тях е „главното съдържание и истинската субстанция“. В Неговото име сме кръстени, за да съставляваме Неговия народ. И тъй като в Причастието ни е дадено не само знака, но и още това, което означава, ние приемаме самия Христос, та Той да засили и оживи нашата вяра.
- В Хелветската изповед на вяра спорните въпроси с лютеранската църква са развити много предпазливо, като се подчертава онова, което обединява. Освен това в нея проличава стремежът да не се къса връзката с историческата църква, но да се излязат нейните корени в апостолските времена. Изповедта е изпълнена с цитати от Отците на Църквата, с което се показва, че реформаторите подчертават своята приемственост със „старата църква“ и стремежа да запазят „ по един цялостен и ненарушим начин истинската православна (ортодоксална) и всемирна (католическа) християнска вяра“.
- В изповедта се изразява убеждение, без претенции за непогрешимост, че нейното съставяне е било вдъхновявано и ръководено от Божия дух.
- Втората Хелветска изповед на вяра, заедно с Хайделбергския катехизъм се възприемат като най-екуменичните протестантски доктринални документи. на вяра в континентална Европа. След швейцарските кантони тя се възприема или се ползва с голям авторитет в реформираните църкви във Франция, Шотландия, Унгария, Полша, Англия и Холандия.

Междувременно, през 1548 година, Жан Калвин в сътрудничество с Булингер подготвя документ известен като **„Съглашението в Цюрих“** (*Consensus Tigurinus*), чиято цел е да обедини протестантските църкви в тяхното учение относно тайнствата, и по-специално, по въпроса за Господната вечеря. Както вече беше отбелязано Калвин заема в известен смисъл междинна позиция между разбирането на Лютер за реалното присъствие и за сакраменталното единство на даровете на трапезата с Христос и това на Цвингли, който ги приема само като символи на Христовата смърт. Те съставят текст който гласи:

„Тайнствата не са сами по себе си ефективни в придаването на благодат, но Бог, чрез Святия Дух, действа чрез тях. Така се получава вътрешен резултат, който се проявява само в избраните; ползата на Тайнствата се състои в това, че ни водят към Христос и като инструменти на Божията благодат, която е поднесена на всички. В Кръщението ние получаваме прощение на греховете, въпреки че това произлиза първоначално не от кръщението, а от кръвта на Христос. По време на Господната трапеза ние ядем и пием тялото и кръвта на Христос, не в смисъл на телесно присъствие на Христовата човешка природа, която е на небето, но чрез властта на Светия Дух и преданното издигане на нашите души към небето¹³⁵.

¹³⁵ Прев. от Уикипедия.

Калвин изпраща този документ до швейцарските църкви, но някои от немскоговорещите църкви не го приемат с одобрение.

През 1549 година Калвин се среща с Гийом Фарел и Булингер в Цюрих и тримата прередактират документа в неговия окончателен вид, публикуван през 1551 година. В общи линии той се противопоставя на римо-католическата доктрина за *преосъществяването* (трансубстанцията) и на лютеровото разбиране за *сакраменталното единство* на елементите на Причастието с Христос. Този документ се приема от църквите в Цюрих, Женева, Санкт Гален, Шафхаузен, както и от реформираниите църкви във Франция, Германия и в Англия.

7.1.3 Уестминстърската изповед

В периода 1643-1649 година в Лондон заседава Богословски съвет към Уестминстърския парламент. В него участват около 160 свещеници, църковни водачи и богослови от Англия и Шотландия.¹³⁶ Богословският съвет изработва няколко документа, които се представят за одобрение на Парламента. Един от тях е Реформаторска (позната още като Уестминстърска) изповед на вяра, към който се прикрепва Кратък и Подробен катехизис (вероучение).

В Уестминстърската изповед е съставена от 33 глави, всяка от която в поредица от параграфи излага основни положения на Реформаторското учение, със прецизно обмислен и ясен език, обосновани с цитати от Священото писание. По принцип Изповедта е хармонизирана с изложението в Краткия и Дългия катехизъм. Но има въпроси, които се засягат само в нея, като: Добрите дела, Християнската свобода, Полагане на клетва и обети, Светското управление, Брак и развод, Църковен контрол, Синоди и Събори. Същевременно в сборниците по вероучение съдържат теми, които отсъстват в тази изповед на вяра като Десетте заповеди и Господната молитва.¹³⁷

Учението за Священото писание е първата тема която Уестминстърската изповед (УИВ) разглежда. Описват се каноничните книги, които трябва да приемаме като непогрешимо Божие слово, което има нормативна и безусловна роля за нашата вяра и нашия живот. Книгите, които са прибавени към някои от изданията на Библията под общото наименование Апокрифи (или Второканонични) „не са дадени по божествено откровение, затова не са част от канона на Писанието и следователно нямат никакъв авторитет в Божията Църква...”(УИВ, гл. I.§3.)¹³⁸

Учението за Бога е изложено във втора и трета глава : „За Бога и святото Триединство” и „За вечните повели на Бога”. Бог е Един, жив и истинен, безграничен в Своето съществуване и съвършенство, съществува от само Себе си и е самодостатъчен. „Бог притежава върховна суверенна власт спрямо Своите създания каквото Му е угодно. Всичко е открито и ясно пред Неговия поглед...така че за Него нищо не е непредвидимо или зависещо от обстоятелствата.”(УИВ, гл II,§2.) В определенията за Триединството на Бога се следва западната августинова традиция на т.н. *филиокве*:”Бог Отец не е роден или създаден, нито е произлязъл от някого; Синът е вечно единороден

¹³⁶ Виж *Уестминстърска изповед на вярата 1647*. Предговор от редакцията. София, Нов човек, 1997 г.

¹³⁷ DUNKAN Ligon editor, *The Westminster Confession into the 21 Century, Essays in Remembrance of the 350th Anniversary of the Westminster Assembly*, vol.1. Geanis House, Fearn, Scotland, Mentor, 2003, с. 103.

¹³⁸ Както тук, така и навсякъде по-долу цитатите са взети от *Уестминстърска изповед на вярата 1647*. . София, Нов човек, 1997 г.

от Отца; Святият Дух е вечно произхождащ *от Отца и Сина*.”(УИВ, гл.ІІ,§3). Още в третата глава е заложено учението за абсолютния контрол на над доброто и злото без това да накърнява Неговата святост и справедливост, както и въпроса за свободата на волята у творенията и за вторичните обстоятелства : „Във вечността, чрез премъдрия и пресвят план, предначертан от Неговата собствена воля, Бог непринудено и неотменно е постановил всичко, което ще се случи. Независимо от това, Бог не е източник на грех и не упражнява насилие над волята на Своите създания, нито отнема свободата или зависимостта от вторичните обстоятелства, а по-скоро ги утвърждава”. (гл.ІІІ,§1). Още тук се залага и учението за абсолютният суверенитет в спасителния план на Бога : „*Чрез декрет и като изява на Неговата слава, Бог е предопределил някои хора и ангели за вечен живот, а други е предназначил на вечна смърт.*”(гл.ІІІ,§3.).

Въпросът за **Божие провидение**, който по същество доразвива учението за Бога е поставено в глава V между четвъртата, относно Сътворението и шестата относно грехопадението на човека. Тук отново се поставя въпроса за Божия суверенитет в позволенieto на греха, закорявяването на някои грешници и пълната отговорност на творенията за греховността у тях: „Всеомогъщата сила, необхватната мъдрост и безкрайната доброта на Бога до такава степен се изявяват в Неговото провидение, че то се простира дори до първото грехопадение, както и до всички други грехове на ангели и хора...Греховността , обаче, произтича единствено от творенията, а не от Бога като пресвят и праведен нито е, нито може да бъде източник на греха или да го одобрява по някакъв начин.”(УИВ, гл.V, §4.)

Много решаващи за утвърждаването на реформаторското богословие са главите относно Завета, Христос като посредник, За свободната воля и За действителното призоваване.

В VII глава, **За Завета, който Бог сключва с човека**, уестминстърските богослови поставят във центъра на внимание юридическия характер на отношенията ни с Бога. Начало на тези отношения е поставено с **Завет на дела** с Адам, на който е обещан живот и чрез него на потомството му. „След грехопадението човекът е неспособен да живее според този Завет, затова Господ благоволи да сключи втори Завет...**Завет на Благодат**.”¹³⁹ Заветът на Благодат се изпълнява различно във времето на Закона и във времето на благовестието. Във времето на Закона този завет се изпълнява чрез преобрази като пророчества, обрязване, жертвоприношения, пасхалното агне. Във времето на благовестието, когато Христос е изявен, разпоредбите на този завет се изпълняват са по-малко и по-опростени, но отразяват Завета по-пълно и са по-резултатни – и към евреи и към всички други народи. Тези разпоредби са проповядване на Словото и отслужване на тайствата. Не съществуват два Завета на благодат, а има един-единствен Завет осъществяван по различен начин¹⁴⁰

Делото на **Христос като Посредник** се разпростира върху избраните през всички векове, преди и след Неговото въплъщение. Христос предоставя и осъществява спасението сигурно и ефективно за всички онези, за които го е отвоювал – като ходатайства за тях и им дава откровение, в и чрез Словото...като ги убеждава

¹³⁹ Уестминстърска изповед на вярата...с. 20

¹⁴⁰ Виж пак там, с. 21

ефективно чрез Духа си да вярват и да се покоряват и като ръководи сърцата им чрез Своето Слово и Дух, като побеждава всичките им врагове...(УИВ, VIII).

Смущаващия за мнозина въпрос **За свободната воля е разработен** с голяма последователност и дълбочина, които внушават не чувство на фатализъм, а напротив-освобождаване от чувството на неопределеност и безплодно духовно напрежение. Най-напред се напомня, че човекът наистина е създаден с „*такава естествена свобода, която не е нито принуждавана, нито...предопределена да върши добро или зло*”. Човекът загубва тази свобода и желание за каквото и да е „*духовно добро съпътстващо спасението*”изпадайки в състояние на грях. „*Когато Бог промени грешника и го доведе до състояние на благодат, Той го освобождава от робството му на греха*”.(УИВ, IX)

Разбира се, тук намира място и онова изявление, което предизвиква най-големи възражения срещу реформаторското богословие – **За действителното призоваване:**

- *Всички онези, които Бог е определил за живот и само тях, Той е благоволил да призове ефективно в посоченото от Него време- призвал ги е чрез Своето Слово и Дух, за да излязат от състоянието на грях и смърт...*(УИВ, X,1)

Нека да отбележим, че тук се намира и изявление, което съдържа дълбок хуманизъм и пред което всяка друга концепция за сътрудничество на човека за неговото спасение се изправя безпомощно :

- *Избраните деца, умрели в началото на живота си, биват новородени и спасени от Христос чрез Духа, Който действа когато, където и както Му е угодно. Същото става и с всички други избрани хора, за които е невъзможно да бъдат призвани непосредствено чрез служението на Словото.* (УИВ, X,3)

Слово и Дух са много важно отношение, което изпъква в тази изповед. Това отношение възприема посоката на богословските разсъждения на Жан Калвин. То се разкрива в приложението на Христовото изкупление, ефективния призив, освещението, спасителната вяра, добрите дела, увереността в спасението и в действието на Тайнствата. Но на първо място то се разкрива, когато се разглежда правилното разбиране на **Откровението** в глава I. Това отношение е предмет на разглеждане на различни съвременни богословски школи. Но в документите по дискусиите в Уестминстърския съвет се вижда силното влияние на трудовете на богослова Уилям Уитейкър (*William Whitaker*) работил 70 години преди това.¹⁴¹

Съществува мнение, че **Святият Дух** не е предмет на достатъчно внимание в Уестминстърската изповед. Внимателното изследване показва, че това е вярно само от гледище на някои очаквания в съвременния християнския свят поставен малко или много под влиянието на харизматични учения. Уестминстърската изповед подчертава ролята на Святият Дух в изпълнението на великата тайна на Въплощението. „Божествената природа и мъжествеността са били неразделно свързани заедно в една личност, без сливане, съчетаване или объркване”(УИВ VIII, 2) ¹⁴² Без работата на Светия Дух това единство на Бог и човек би било неразбираемо. По нататък изрично се подчертава действието на Святият Дух при помазването на Христос . Той е „*осветен и помазан със Святия Дух извън всяка мярка*” (VIII, 3). Христос поднесе Своето

¹⁴¹ Виж DUNKAN Ligon editor, *The Westminster Confession into the 21 Century*, ..., vol.1. Geanis House, Fearn, Scotland, Mentor, 2003, с. 39-56

¹⁴² DUNKAN Ligon editor, *The Westminster Confession* ... пак там, с. 78

съвършено покорство и саможертва „чрез вечния Дух“ (VIII, 5), от което следва, че без действието на Духа, Христос не би могъл да се покори до такава степен и да пожертва Себе Си.¹⁴³ По нататък УИВ разглежда действията на Святия Дух в нас. Святия Дух работи от началото до края в живота на тези, които са избрани от Бога да приемат Христовото изкупление. Могат да се посочат поне десет такива различни действия. Святия Дух действа дори в твърдо невярващи хора. До къде достига работата на Святия Дух в душите на тези, които отхвърлят Благовестието остава тайна за хората. Святия Дух освещава Църквата.

Относно снабдяването на Църквата с **дарбите на Духа** Уестминстърската изповед като че ли мълчи. Това се обяснява с историческата обстановка, в която тя е съставена и в отделеното отчасти място по този въпрос в *Насоките за общо богослужение и за презвитерианското църковно управление*¹⁴⁴ съставени от същия съвет, като отделен документ.

По категоричен начин УИВ декларира ролята на Святия Дух в **възкресението на телата на вярващите** по същия начин по който Той е изтръгнал Христос от смъртта. (гл. XXXII, 3)

7.1.4. Савойската изповед

На 12 октомври 1658 година в двореца Савой, в Лондон, се организира двуседмичен събор на представители на повече от сто конгрегационални църкви. Главни организатори на събора са Томас Гудиун и Джон Оуен. Възлага се на комисия от шест богослови да редактират изповед на вяра отговаряща на характера и изискванията на тези църкви. За кратко време се съставя т.н. Савойска декларация на вярата и Редът на конгрегационалните църкви в Англия (*A Declaration of the Faith and Order owned and practiced in the Congregational Churches in England*).

В предговора към изданието на Савойската изповед на вяра (СИВ) Джон Оуен отбелязва, че нейните съставители са „имали основите на вярата (*Уестминстърската изповед на вяра*), одобрена и приета и от двете камари на Парламента... с която изповед и с нейното съдържание напълно сме съгласни...“¹⁴⁵ По този начин дълбоката и силна приемственост на Савойската спрямо Уестминстърската изповед е експлицитно установена. Оуен посочва и къде най-вече трябва да се търсят разликите: „А относно църковния ред ние излагаме определени свои убеждения“.

Трябва да се има пред вид обаче, че в независимите конгрегационални църкви ролята на коя да е изповед на вяра е да даде основа на единомислие и единно говорене, без то да се налага по какъвто и да е институционален начин. „ Всяко насилване и ограничаване по въпроси от този характер ги кара да изразжат името и същността на

¹⁴³ Пак там, с. 79

¹⁴⁴ Пак там, с. 95, посочва *Directory for the Public Worship of God and the Form of Presbyterian Church-Government*.

¹⁴⁵ САВОЙСКА ДЕКЛАРАЦИЯ НА ВЯРАТА 1658. Принципи на Независимата конгрешанска църква и църковен ред 1833 г. Предговор от Джон ОУЕН. Пор. Кредо. София, Нов човек, 2009 г., с.65.

Изповедите и ги превръща от Изповеди на вяра в

Изисквания и налагане на вяра.”

¹⁴⁶

По съществени разлики между Савойската и Уестминстърската изповед могат да се открият в определянето на свободата на съвестта, правата и задълженията на светските авторитети и по въпроса за църквата.¹⁴⁷ Така например в СИБ, в глава XXI **„За християнската свобода и свободата на съвестта”**, която съответства по принцип на глава XX, със същото заглавие в УИВ, липсва т. 4. В УИВ тя предупреждава, че онези, които *„под прикритието на християнската свобода се противопоставят на коя да е законна власт...била тя гражданска или църковна, всъщност се противят на Божията наредба.”*¹⁴⁸ Очевидно конгрегационалните богослови са видели в тази точка опасност от прикрита ре-католизация на църквата и са я пропуснали.

В главите **„За гражданските власти”** (СИБ – XXIV, УИВ – XXIII) двете изповеди са смислово единодушни, че *„Бог, върховният Господар и Цар на целия свят, е отредил да има граждански власти, които да са под Неговата власт...за да защитават добрите и да наказват злосторниците”*. И двете изповеди са съгласни, че на гражданските власти е позволено да водят война, когато тя е справедлива и необходима. Това, и ако има други съображения, не пречи християните да приемат и упражняват функциите на държавни служители. И двете изповеди подчертават задължението на хората да се молят за властите, да им плащат данъци, да изпълняват законните заповеди и да зачита авторитетите им по съвест. И двете изповеди са категорични в отхвърлянето на каквито и да е претенции на папата за власт над гражданските власти или да отнема човешки живот в обвинение в ерес. Това, което може да се отбележи по-скоро като различни акценти е, че в СИБ се вмениява изрично на гражданските власти задължение *„да управляват и организират гражданското управление с подобаващо съдействие на интересите на Христос в света”*(XXIV, 3). Така също властите трябва да се грижат *„хората с покварен ум и изказвания да не пуликуват безнравствености и да не разгласяват богохулства и грешки, като самоволно изопачават вярата...”*. Малко странно е, че не в Савойската, а в Уестминстърската изповед по- ясно се подчертава, че гражданските власти не трябва *„да отдават предпочитание на никоя християнска деноминация, пренебрегвайки останалите...”*(УИВ, XXIII, 3.). Може да се постави въпрос дали „савойците”, въпреки че Кромвел е вече починал, не са все още под впечатлението, че тяхната деноминация има малко по-големи права или сили да управлява или това е неумишлен пропуск.

При сравняване текстовете на главите **„За Църквата”** (СИБ, XXVI гл.-УИВ, XXV гл.) можем най-напред да установим пълно смислово съвпадение в т.1 по определението за Всемирната невидима църква, която *„се състои от пълния брой на избраните, които са били, са и ще бъдат събрани в едно – под Христос като Глава на Църквата. Тя е невестата, Тялото и пълнотата на Онзи, Който изпълва всичко във всички.”* Библейските цитати приложени към това твърдение съвпадат : Еф. 1:10,22,23; 5:23,27,32; Кол 1:18. Пълно смислово съвпадение между т. 4 в СИБ и т.6 в УИВ намираме и в заявлението, че *„Няма друг глава на Църквата освен Господ Исус Христос. Римският папа в никакъв случай не може да бъде нейна глава.”*¹⁴⁹ (В СИБ това заявление е в по-разширена форма, където непосредствено се прави предупреждение,

¹⁴⁶ САВОЙСКА ДЕКЛАРАЦИЯ НА ВЯРАТА 1658. Принципи на Независимата конгрегашанска църква и църковен ред 1833 г. Предговор от Хайъл ДЖОУНС.Пор. Кредо. София, Нов човек, 2009 г., с.41.

¹⁴⁷ Виж сравнителна таблица на оригинални текстове в www.Reform.Org/documents

¹⁴⁸ УЕСТМИНСТЪРСКА ИЗПОВЕД НА ВЯРАТА 1647. София, Нов човек, 1997 г., с.41

¹⁴⁹ САВОЙСКА ДЕКЛАРАЦИЯ НА ВЯРАТА 1658..., с. 110

че Господ ще унищожи всеки антихрист, всеки човек на беззаконието, който възвеличава себе си в Църквата над Христос и над Бога.)

Известни смислови различия откриваме в определението за Всемирната видима църква. В Уестминстърската изповед видимата църква се определя като общност, която „...се състои от всички хора по целия свят, които изповядват истинската вяра и от техните деца...извън нея не съществува естествена възможност за спасение.”¹⁵⁰ В последната си част това определение напомня изказвания на ранни Отци на Църквата, чиито смисъл в последствие е бил опорочен и послужил като аргумент за сакрализация на самата църква като институция и като посредник на Спасението. Богословите от Уестминстър все пак са запазили такава формулировка. В Савойската изповед тя липсва. Няма и намек за това дали и в какъв смисъл извън видимата църква няма спасение. Прави впечатление, че вниманието в СИБ по тази точка е насочено в друга посока. Тук се поставя на изпитание и принадлежността към видимата църква на тези, които „унищожават своята изповед с грешки, които изкривяват основата или с нечисти разговори”.¹⁵¹ Това не значи непременно, но открива пряка възможност католиците да бъдат обявени като хора извън Всемирната (католическата) видима църква.

На това място може да се забележи, че е пропуснато да се изясни положението на децата на вярващите във видимата църква. То може да се счита изяснено в главата относно Тайнствата.

Тайнстата според двете изповеди „са свят знак и печат на Завета на благодат установени непосредствено от Христос ... (според СИБ, XXVIII,1) – от Бога ... (според УИБ, XXVII,1). Във всяко тайнство съществува духовна взаимовръзка или сакраментално единство между знака и онова което той изобразява – поради това се случва названието и ефектите на едното да се приписват на другото. В това изявление двата текста са абсолютно идентични, а също така съвпадат по смисъл с позицията на Хелветската изповед на вяра. И двете изповеди са съгласни, че „тайнствата при Стария Завет по същността си са идентични с тези при новия”(СИБ, XXIII, 5). И двете изповеди защитават изискването : „Трябва да се кръщават не само тези, които действително изповядват вяра в Христос и покорство пред Него, но и невръстните деца на един или двама вярващи родители, ...”(СИБ, XXIII, 4)

¹⁵⁰ The visible Church, which is also catholic or universal under the Gospel (not confined to one nation, as before under the law), consists of all those throughout the world that profess the true religion; and of their children: and is the kingdom of the Lord Jesus Christ, the house and family of God, out of which there is no ordinary possibility of salvation.(УИБ, XXV,2)

¹⁵¹ The whole body of men throughout the world, professing the faith of the gospel and obedience unto God by Christ according to it, not destroying their own profession by any errors everting the foundation, or unholiness of conversation, are, and may be called the visible catholic church of Christ; although as such it is not entrusted with the administration of any ordinances, or have any officers to rule or govern in, or over the whole body. (СИБ, XXVI,2)

7.2. РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА РЕФОРМАЦИЯТА ВЪВ ДРУГИ СТРАНИ.

От германските територии идеите на лютеранството се разпространяват в Англия, Франция, Холандия и особено в скандинавските страни. Датският крал Кристиан II (на власт между 1513-1523) ги възприема чрез своя вуйчо Фридрих Саксонски. Неговите наследници продължават тази политика до свикване на Законодателно събрание през 1536 година, което отхвърля католическата религия и конфискува имотите на Римската църква в Дания. Тъй като по онова време териториите на Норвегия са под властта на Дания лютеранството се възприема и остава като държавна религия и след получаването на независимост. Швеция добива независимостта си от Дания през 1523 година, но също възприема лютеранството. От Швеция то прониква и във Финландия. По времето на цар Петър I Велики води политика за привличане на технически подготвени хора и търговци от германските територии, които да участват в реформирането на икономиката в неговата империя. Това дава възможност за проникване на лютеранските идеи и в царска Русия, особено в северните области.

7.2.1. Реформацията в Холандия. Мено Симонс. Арминий. Съборът в Дордрехт

Историята на Реформацията в Холандия (*Nederlanden*) е свързана с движението за независимост на нейния народ. Предприемчивият и свободолюбив дух на жителите на тези земи се забелязва чувствително по времето на Ренесанса с разрастването на международната търговия, корабоплаването, волята за оцеляване във постоянна борба с морето за отвоюване на територии и движението на нови идеи. А още преди това, през Средновековието, там възникват свободни градове-републики като Антверпен, Брабант, Утрехт, Гронинген. Макар и формално върховния владетел да е императорът, то особена силна власт добиват местните графове, херцози и такива, които заемат длъжност на областни управители - т.н. щатхалтери .

Тази история е свързана със съдбата на народностите в т.н. *Ниски земи*, които през 16 век заемат територия, на която са разположени днешните държави Холандия, Белгия и Люксембург.

За да стане по-ясно как се стига до това положение трябва да се проследи, накратко поне, развитието на политическите събития през 16 век и първата половина на 17 век. През 1519 година кралят на Испания Карлос I приема титлата император с името Карл V (виж 2.1.2.) на Свещената римска империя като поема наследствена власт по няколко династични линии. Това включва *Ниските земи*, включително териториите на области и провинции като *Холандия (Северна Холандия и Южна Холандия – днешна Белгия), Фризия, Зеландия, Фландрия*. През 1548 година Карл V дава на седемнадесет провинции статут на административна единица с относителна автономия. Това е негов похват да управлява империята с по-уедрени и централизирани области. А по този начин поставя бариера и пред някои претенции на френските крале за присвояване на територии.

Идеите на Реформацията проникват Холандия по времето на Карл V най-напред в северните провинции. С тези идеи той се е сблъскал още на Законодателното събрание във Вормс през 1521 година, представени от Мартин Лютер. (виж 2.1.2). За това, почти веднага, след издаването на Едикта от Вормс, който осъжда учението и съчиненията на Лютер, той издава подобен указ и в Холандия, с подобно съдържание. Въз основа на него, през 1523 година, двама августински монаси Хайнрих Вос и Йохан Еш са обвинени, че разпространяват новата ерес, изпитани пред съд и осъдени на клада

в Брюксел. Това са първите холандски мъченици на реформаторската вяра. Мартин Лютер съставя в тяхна чест химн озаглавен „Песен за двама мъченика за Христос в Брюксел, изгорени от софистите в Лувен”.¹⁵²

Независимо от забраните Лютеровия Нов завет е преведен на холандски и отпечатан в Амстердам през същата 1523 година.

Счита се, че областните управители на седемнадесетте провинции, които управляват от името на Карл V не са били много усърдни в прилагане на предвидените от указа санкции. Някои от тях вече са били спечелени като тайни привърженици на Реформацията. Така нейните послания и учение бързо се разпространяват всред цялото население от всички социални слоеве. Казва се, че „дори в колибите на фризийските рибари може да намериш хора, които не само четат, не само пишат, но и дискутират и тълкуват Писанието като учени”.¹⁵³

Но между последователите на Реформацията възниква тежък вътрешен проблем. Появяват се анабаптисти-екстремисти, които рискуват да компрометират духа на Евангелието. В Лайден група такива екстремисти се опитват да запалят града. В Амстердам течат по улиците и прогласяват, крещейки, ужасяващи пророчества. Във провинция Фризия те окупира един манастир и се бият яростно със войниците, които са изпратени да ги изгонят от там. Както може да се очаква местната власт ги наказва с безжалостна строгост. Започва се тяхното преследване, измъчване и екзекутиране. Има данни, че хиляди души загиват в тези репресии, между които и мирни и тихи протестанти, които не подкрепят крайните изстъпления на анабаптистите.

Независимо от тези трагични обстоятелства ръстът на протестантите в Холандия непрекъснато нараства. Приносът на Лютер за това е безспорен и като първоначален тласък в обяснение на доктрината и като първоначален източник на литература. В началото те следват лютеранския модел на реформация, но по-късно калвинизмът се оказва за тях по-авторитетно учение в духовен и в политически план. Калвинизмът „по-добре прилягал на душевността и характера на холандците и си сходил със стремежите им за отхвърляне на подтисничеството.”¹⁵⁴

Анабаптизмът също разширява своето влияние. Не всички анабаптисти имат екстремистко мислене и поведение. Като техен водач изпъква личността на Мено Симонс.

Уморен да управлява, през 1555 година Карл V абдикира от трона и разпределя властта на империята между брат си Фердинанд I Хабсбургски и сина си Филип II Испански (виж 3.2.2). Филип има по-силна амбиция от баща си да се справи с реформационните движения в земите от Европа, които са под негова юрисдикция. Предан католик, Филип е твърде разтревожен от успеха на Реформацията в Ниските земи, която довела до увеличаване на броя на калвинистите. Но той предпочита да обмисли планове си за заличаване на протестантството от цялата империя по-систематично. За това, може би, в началото на неговото управление, репресиите затихват. В този период той оставя своята сестра Маргарита Пармска като регентка в Ниските земи. Тя обещава да не използва насилие, ако няма размирици.

Постепенно, обаче, Филип въвежда в действие своите планове. Инквизицията, която е възстановена по времето на баща му, сега получава още по-големи пълномощия и власт. Увеличава епископските центрове от четири на петнадесет. Това разбира се увеличава данъците. С това се засилва наблюдението над населението и неговата верност към католическата църква. Създават се множество трибунали за наказание на еретици. Но Филип разбира, че не може да спечели само с насилие, а трябва да води

¹⁵² Виж J.M. LINDSAY, The Reformation,...c.92

¹⁵³ Виж J.M. LINDSAY, The Reformation,...c.93

¹⁵⁴ С.М.ХОТЪН, цит.съч., с. 127

политика за спечелване на умовете. В тази насока му помагат декретите от Събора в Трент (виж 8.1.), които систематизират ясно и кратко доктрината на католическата църква.

През 1565 година млади холански благородници и бюргери решават да се организират за да противодействат на тази политика. За тази цел подписват документ известен като *Спогодбата от Бреда*. Първата стъпка, която предприемат е представянето на петиция с искане за отмяна на Инквизицията и преследването на протестантите, която представят в двореца на регент-губернатора. Един от висшите придворни се изказал, че „тази банда от просяци“ (gueux)¹⁵⁵ трябва да бъде изгонена със сила. Сила не била приложена, но делегатите на петицията. С присъщото им остроумие и себевладеене, делегатите възприели да носят това прозвище, като обърнали неговия смисъл от понятие на презрение в символ на гордост. Много хора ги последвали и започнали да се наричат „просяци“. Можело да се види как богати граждани, юристи и благородници са закачили на рамо кожени торби като тези на скитащи просяци. Разбира се това предизвиква желание за съпротива. То се зарежда с енергия най-напред на откритите места, където хората имали възможност да провеждат реформирано богослужение със слушане на Писанието, с проповед на разбираем език, общо пеене и участие в молитва.

Вълната на недоволство нараства и това, което мнозинството от хора не одобрявали първоначално в поведението на анабаптистите, започва да се прилага като законно средство на противодействие срещу опитите за насилствено налагане на католицизма. Тълпи от недоволни започнали да нападат католическите църкви и да оскверняват църковната утвар и предметите на поклонение в тях. Процесиите организирани от католически свещеници по улиците се посрещат с подигравателни викове.

Филип II назначава като регент-губернатор на нидерландските територии херцог Фердинанд Алварес от Толедо. Той е суров фанатик и твърдо решен с всички средства да се справи със тази съпротива и с разпространението на реформираното мислене. Води със себе си армия от 10 000 испански войници. Назначава съд наречен Съвет по размириците, който замества Държавния съвет. Съдът действа не само по доказано неподчинение на католическите епископи, но и по доноси и слухове. Присъдата най-често е смърт. Народът нарича тази институция Кървав съвет. В периода 1567-1573 той екзекутира около две хиляди души, а до края на века 40 000 емигрират в други страни заради страх от репресии.¹⁵⁶

Всички тези събития водят до избухването на гражданска война през 1568¹⁵⁷ година. Начело на военизирани групи холандци застава областният управител (щатхалтер) Вилхелм Орански¹⁵⁸, наречен Мълчаливия. Той оглавил възстанието не толкова от религиозни, колкото от патриотични подбуди. Чак по-късно приема реформаторската вяра.

Войната трае осем - десет години до 1576 година. В началото холандските възстаници, организирани като „морски гъози“ водят борбата предимно в морето като нападат испански кораби и крайбрежни градове, които са под испански контрол. Испанците имат предимство в нападения по суша. През 1576 испанците завземат едно от укрепените места на холандците – Харлем, до Антверпен, избиват голяма част от

¹⁵⁵ Виж J.M. LINDSAY, The Reformation, ... c.97.

¹⁵⁶ Ъ. КЕРНС, цит.съч., с.342

¹⁵⁷ Някои посочват като начало на революцията годината 1566.

¹⁵⁸ Вилхелм Орански (Willem van Oranje), принц, граф на Насау-Диленбург, щатхалтер на Холандия, Зеландия, Утрехт и на Франш-Комте, а от 1561 и на Съединените провинции. Основател на рода Оранж-Насау. (Да не се бърка с Вилхелм Орански III, крал на Англия- виж 6.5.)

населението и го опустошават. до 1648 година. Настаналото затишие във военните действия след това дало впечатление, че войната е приключила с победа на испанците. Но действията на холандците и във военен план и на политическо равнище показват жизнеспособността на тяхната воля за независимост. Те отблъскват други опити за подобни обсади. И започват сами да завладяват градове и територии.

През 1579 година седем провинции в Нидерландия (Холандия, Зеландия, Гелдерс, Зютфен, Утрехт, Оврисел и Гронинген)¹⁵⁹ подписват договор наречен *Утрехтски съюз*. В първоначалната декларация на договора се казва, че признава върховния суверенитет на испанската корона, но заявява, че ще отстоява правото на Богослужение и управление на църквата според собствено избрания начин. Две години по-късно Утрехтският съюз декларира че отхвърля напълно испанското владичество и прокламира пълна независимост. Така Договорът поставя началото на *Републиката на седемте обединени провинции*. Начело на републиката се назначава щатхалтер. Пръв на този пост е назначен, и то пожизнено, Вилхелм Орански. През 1584 година, обаче, той е застрелян от заговорник съблазнен от наградата определена за това от Филип II. Но със смъртта на Вилхелм Орански устойчивостта на Републиката не се накърнява особено много. Избира се нов щатхалтер – принц Морис, синът на Вилхелм Орански. Междувременно флотът на Републиката добива особена мощ. В една негова акция огромен товар предназначен за съкровищницата на Испания е пленен. Битки между нидерландци и испанци все още се водят до 1607 година.

Испания признава независимостта на Нидерландия с Вестфалският мир, подписан на 1 януари 1648 г. който потвърждава независимостта на Обединените провинции от Испания. Междувременно Франция и Англия се опитват да поставят под своя опека Републиката с мотива за защита на нейната автономия, но без успех. Борбите за национална независимост допринасят пряко до утвърждаването на Холандия като република с единна реформирана църква. Наричат я „църква под кръста“ поради жертвите, които понася в този период.

7.2.1.1. Доктрина и организация на Холандската реформирана църква.

Поразителен е фактът, че в такива несигурни условия холандците не само воюват но организират събори, които имат историческа роля за доктриналното и организационно укрепване на реформираната църква.

Още през 1559 година Гуидо де Бре – проповедник и евангелизатор, заедно със свои съмишленици Адриан де Саравия, Модетус и Винген подготвят изповед на вяра, която според техните думи, доказва основите на реформираната вяра върху Писанието. Гуидо де Бре възприема реформаторските убеждения чрез самостоятелно изучаване на Библията и ги затвърждава при престоя си в Англия, по времето на крал Едуард VI. Така той поставя насоките на т.н. *Белгийска изповед на вяра*. Окончателният текст е оформен от Франсис Юниус, ученик на Калвин и пастир в Антверпен. Както Аугсбургската изповед е представена на Карл V и както Институцията на християнската религия на Калвин е с посвещение на крал Франсоа I, протестантите от Нидерландия представят тази изповед на крал Филип II с надеждата, че той ще я проучи внимателно и ще разбере, че протестантите не са врагове на държавата и не изповядват ерес. Ги де Бре емигрира във Франция с намерението да избегне преследване. Но там именно е арестуван и екзекутиран.

През 1574 година в Дорд (Дордрехт) се организира първата Генерална Асамблея на Холандската църква. По време на нейната работа се взима решение като символ на вярата да бъде приета *Белгийската изповед*. Тя и Хайделбергският катехизис стават

¹⁵⁹ Виж J.M. LINDSAY, The Reformation,...c.107

богословските стандарти на Реформираната църква в Холандия.¹⁶⁰ Асамблеята утвърждава презвитерианския принцип на управление. От всички служители се изисква подчинение на съвета на презвитерите – презвитериите. Старейшините и дяконите са задължени да подпишат Изповедта на вяра и устава на църковно управление. Но в конкретните исторически и политически условия тези принципи добиват някои особености. Може да изглежда парадоксално но две от тях като че ли имат противоположни по характер тенденции: едното към по-голяма централизация, а другото – към по-голяма децентрализация.

Едната особеност е, че общите събрания на една църква не са както в други презвитериански църкви общо събрание на членовете на църквата като първо равнище за насочване на управлението на църквата. В случая общо събрание се съставя от пастири и старейшини от няколко църкви и прилича по-скоро на презвитерия.

Другата особеност е свързана с политическата структура на Републиката. Всъщност тя представлява конфедерация провинции, а не монолитна държава, така че Холандската църква трябва да се съобразява с това. Макар и да има едно име, тя може да действа единно само по взаимно съгласие на седемте провинции. Всяка провинция трябва да решава самостоятелно вътрешните работи, включително и църковни. На щатхалтера е забранено да утвърждава какъвто и да е църковен съвет или консисторий без пълното одобрение на провинциите.

Едно много важно качество в дейността на Холандската църква е вниманието което отдава на образованието. Така още в 1575 година е основан Университета в Лайден. В следващи години се създават още и университетите в Гронинген (1612 година), Утрехт (1636), Хардервик (1648). В течение на годините холандските реформирани богослови добиват слава на едни от най-задълбочените и ревностни мислители, преподаватели и публицисти.¹⁶¹ Това се проявява и в големия спор с учението на Арминий.

7.2.1.2. Учението на Арминий и съборът в Дордрехт през 1619 година.

Якоб Арминий (1560-1609) получава богословско образование в Лайден и по-късно в Женева при Теодор Беза. През 1603 година, след 15 годишно пастируване става професор по богословие в Лайден. Още като пастир в Амстердам се запознава с тезите на Дирк Коонхерт, който твърди, че калвинистката доктрина за предопределението противоречи на Божията справедливост. Консисторият на църквата му възлага да обори твърденията на Коонхерт. Същевременно в богословските кръгове се разгаря спорът между *инфралапсарианисти* (които твърдят, че предопределението е установено след грехопадението) и *супралапсарианисти* (които твърдят, че грехопадението е също част от Божия план). Арминий подкрепя първите и докато се подготвя да се изкаже по тези въпроси у него възниква съмнението в правдивостта на учението за предопределение, така както го изказва Калвин. Арминий предпочита идеята, че Божията благодат се дава на всички хора и че те са в състояние да я приемат или да я отхвърлят. Намира подкрепа у някои богослови и пастири, които имат подобно виждане. Когато става професор в Лайден влиза много скоро в спор с твърдият в убежденията си богослов-калвинист Гомар, който го обвинява в пелагианство. В отговор на това Арминий го обвинява в манихеизъм защото според него учението за предопределение разделя човешката природа на две – едната принадлежаща на Бога, а другата – на дявола и че по този начин от Бога се прави автор на греха. Арминий приема, че има избиране, но смята, че решението за спасение на едни, а осъждането на

¹⁶⁰ Ъ.КЕРНС, цит.съч., с.343

¹⁶¹ Виж J.M. LINDSAY, The Reformation,...с.110

други се корени в предузнанието на Бога за волята на човека да се покае или не. Приема, че е възможно отпадане на вече спасени хора.

Неговите последователи отправят до държавните органи през 1610 година официално писмо, Възражение (*Remonstrance*), с което от една страна искат да покажат, че остават верни на калвинистката доктрина, а от друга да покажат, че тя трябва да бъде подобрена според техните виждания. Противници на тези позиции пишат енергично Контра-Възражение. Наблюдава се, че различни политически крила в управлението на републиката проявяват различен афинитет към едната или другата позиция.

От 1618 до 1610 година в Дордрехт се организира международен събор, който да обсъди възникналия спор в лоното на реформаторското богословие. Съборът е свикан от щатхалтера принц Морис, за когото този спор рискува да разедини и отслаби силите на Републиката. Арминий вече е починал, но негови последователи са поканени като ответници в спора с ортодоксалните калвинисти. Присъстват богослови от Холандия, Швейцария, Шотландия, Англия и Германия. Режимът на крал Луи XIV не позволява на френски богослови да присъстват. Съборът се открива на 13 ноември 1618 година под председателството на Жан Богерман, ревностен калвинист. Като главен ответник на арминияската позиция се явява богословът Епископиус. Арминияните отстояват твърдо своите позиции с дръзко поведение. На 57-та сесия на събора те са накарани да го напуснат. Въпреки, че между останалите участници в събора има някои различия те се обединяват в съставянето на обща резолюция (*Canones synodici*), която формулира пет основни клаузи на калвинисткото богословие. С тях се потвърждава абсолютния суверенитет на Бога в избора и предопределението за спасение, така че да няма никаква пролука за допускане на някакво участие на човека в неговото спасение. Представителите на арминиянството са осъдени като смутители на реформираната църква и са отлъчени от всякакво служение в нея. Двеста пастири са освободени. С подкрепата на доминиращата в управлението партия срещу тях се създава атмосфера на нетърпимост, която принуждава повечето от тях да напуснат страната. Епископиус емигрира във Франция, където организира църква на съмишленици, призната и поставена под протекцията на кралската власт.¹⁶²

По-късно отношението към арминияните в Холандия се смекчава и на тях е позволено да създадат собствена семинария в Амстердам.

7.2.1.3. Дейността на Мено Симонс

Паралелно с развитието на Реформираната църква в Холандия, в общото движение за обновление на Църквата се включва нарастващия брой на привържениците на анабаптистките идеи. Първите техни екстремистки прояви по-скоро вредят и компрометират Реформацията пред голяма част от населението. Дейността на Мено Симонс (1496-1561)¹⁶³ има съществена роля за омиротворяването и укрепване на авторитета на това движение. На възраст около 40 години той напуска службата си като католически свещеник и създава духовна общност наречена „братята”.

Той не одобрява идеите за насилствено установяване на Божието царство и свързаните с това извращения в представянето на Евангелието. В книгата си *Основи на Християнската доктрина* той пише : „*Като виждаме как Сатана се преправя на светъл ангел и плевелите между Господното жито, като меч, полигамия, външно*

¹⁶² По бележки от *Encyclopedie des sciences religieuses*, tome I. Paris, Sandoz et Fischbacher, 1877

¹⁶³ Menno Simons е холандската форма на неговото оригинално име Minne Simens, с което е познат в провинция Фризия, от където произхожда.

царство и цар и други заблуди заради които невинни трябва да страдат повече ние сме принудени да изложим тази наша вяра и доктрина”¹⁶⁴

Основната идея на Мено, противно на свхачанията на големите реформационни църкви, е че Църквата трябва да бъде напълно отделена от държавата. А църквите, които претендират, че са национални или се обвързват с политическата власт са част от света, чийто „дух, доктрина, тайнства, богослужения и начин на действие са коренно различни от Христовия Дух ... и са нищо друго освен нов Содом, Египет и Вавилон” Църквата се изгражда не от всеобщо народно одобрение на една или друга доктрина, а от хора с лично обръщение и покаяние, което се символизира и обявява с кръщение. Истинската църква е общество на вярващи, кръстени поради лична изповед на вяра. Тази негова позиция е повлияла за развитието на и на английските сепаратисти, част от които стават баптисти (виж 6.2.). Както и швейцарските анабаптисти, Мено Симонс настоява, че истинската църква е малцинствена в света.

Този, който показва с живота си, че не е истински вярващ трябва да бъде отлъчен от църквата и от цялата конгрегация. Но това не трябва да се прави с дух на ненавист, а с дух на любов, която кани към покаяние.

Едно от основните положения на Реформацията, които Мено Симонс категорично споделя е приемането на Библията като единствен авторитет. Тя трябва да управлява живота на всички християни. Колкото по-опростено и буквално се тълкуват нейните текстове толкова по-малко съществува риск от отклонения. Подозренията, че той не приема решенията на първите Вселенски събори и съответно догмата за триединството на Бога са несъстоятелни. В съчинението „Изповед на Триединния Бог” той ясно защитава традиционното учение за Светата Троица. Но не споменава този термин, защото отсъства в библейските текстове. Що се касае до разбирането му за Въплъщението той се приближава до някогашната несторианска ерес като твърди, че плътта на Христос е слязла от небето, а Мария има не по-голям принос от това да храни тази плът. По-късно менонитите изоставят това схващане.

Мено Симонс не приема учението за предопределението и с това се приближава до схващанията на Арминий. По отношение на насилието Мено Симонс е принципен пацифист и не само отхвърля действия за налагане или защита на вярата, но смята изобщо, че един вярващ не трябва да го практикува под каквато и да е форма. Неговото схващане по този въпрос съвпада с това на швейцарските анабаптисти.

В учението и практиката на менонитите, освен ударението върху личната опитност на покаяние и вяра се отделя и голямо внимание на личното благочестие. Проповедта на Планината е един от главните фокуси на внимание в техните проповеди.

На 21 април 1632 година водещи личности в менонитското движение от Холандия се срещат в Дордрехт и съставят *Дордрехтската изповед на вяра*. Тя се състои от 18 члена (клаузи) които поставят ударение върху спасението чрез вяра в Исус Христос, водното кръщение с лична изповед на вяра, отказ от насилие и отказ от съпротива срещу насилието, отбягване на тези, които са отлъчени от църквата, умиване на краката и по възможност избягване полагането на клетва. Специфична форма на менонитското движение е обществото на *амиишите*, които считат, че съвременните технически постижения вредят на духовното развитие и се стараят да организират живота си без тяхна помощ. Техните земеделски и занаятчийски задруги демонстрират завидна ефективност.

¹⁶⁴ GONZALEZ Justo L., *A History of Christian Thought*, vol III, revised edition. *From the Protestant Reformation to the Twentieth Century*. Nashville, Abingdon Press, 1975, с.96, цит. *The Complete Writing of Meno Simons*.

Днес менонитите, с техните църкви, мисии и изследователски центрове заемат определено място в евангелския свят, в някои страни от Западна Европа и особено в Съединените Щати.

7.2.2. Реформацията в Италия

Историята на Реформацията в Италия не може да се разглежда откъснато от пред-реформаторските движения, и по специално с това на валдензите. Техни църкви продължават да съществуват и по време на най-тежките преследвания на Инквизицията. След 1520 година в страната започват да се разпространяват първите публикации на Мартин Лютер. *Бартоломео Фонцио* превежда *За християнската добродетел* (*An den christlichen Adel*). Но поради предписанията на Вормския събор и последвалата строга цензура върху всяка преводна литература такива съчинения достигат до твърде ограничен кръг от хора. Тези които ги разпространяват или цитират дори се наказват. Фонцио е осъден на смърт и екзекутиран чрез удавяне през 1558 година. Подобна съдба има и *Антонио Бручиоли* (*Antonio Brucoli*), който през 1530 година цитира Лютер за което е изгонен от Флоренция. Тъй като продължава своята просветителска дейност в реформаторски дух и превежда библейска литература е осъден и умира в затвора през 1566 година. Единствено сведение за богословска дискусия върху лютеровите тезиси е за такава в Университета в Падуа, през 1531 година.

Малко по-голям успех има разпространението на Реформацията под влиянието на Женева. Но и в това отношение тя дава по-трайни резултати всрез някои аристократични фамилии, които по-трудно могат да бъдат репресирани от Инквизицията. През 1528 година Жан Калвин заедно с други съмишленици е поканен във Ферара от принцеса Рене, съпругата на принц Ерколе Д'Есте на среща за запознаване с новото учение. Инквизицията научава за това и обвинява принцесата за разпространение на ерес. Анабаптистите от Швейцария намират също последователи в Италия. Папа Юлий III съобщава, че около 1000 венецианци са станали привърженици на „тази секта”. Някои от тях са арестувани и екзекутирани.

Инквизицията наистина успява да неутрализира на практика установяването на трайни реформирани общества и църкви в Италия. Тези, които възприемат реформираното учение са принудени да емигрират. Някои от тях намират добър прием в други европейски страни. Такъв е случая с професорите по богословие Пиетро Вермили от Флоренция и Бернардо Очино от Сиена, които са поканени да обучават студенти в Оксфордския университет (виж 3.3.)

Пиетро Вермили (*Pietro Martire Vermigli*, 1499–1562) започва своя духовен път като монах в Августинския орден. Това вече, както се вижда от историята на Църквата, е предпоставка за по-задълбочено изследване на Писанията и промяна на възгледа за Спасението и за Църквата. Запознава се и с съчиненията на Улрих Цвингли и Мартин Буцер. По време на престоя си в Англия, като професор в Оксфорд, е поканен също да сътрудничи в промените на Общия молитвеник на Англиканската църква и за съставянето на Декларацията на вяра с 42 клаузи. След идването на Мария Тюдор на трона е принуден да напусне Англия и заминава за Цюрих. Участва в поредица от дебати между лютерани и реформатори, като защитава принципно реформаторските позиции. Възприема калвинисткото разбиране за *Реално присъствие обусловено от вярата* на приемащите Господната трапеза. Въпреки известното недоверие, което някои реформатори имат към италианските богослови, той успява да преодолее това отношение и е назначен като професор по Староеврейски и по Стар Завет в Страсбург. Установява приятелски отношения с Мартин Буцер. В Страсбург сключва брак с

Катерин Дамартен от Мец. Въпреки получените покани от Женева и отново от Англия той остава да живее до смъртта си в Цюрих.

Бернардо Очино (*Bernardino Ochino, 1477-1564*) има доста драматична съдба на богослов, който разчитайки предимно на човешката логика, търси истината. Кариерата му започва като монах в Капуцинския орден и достига до поста вице-генерал на ордена. Междувременно учи и медицина в Перуджа. Още като такъв открива и започва да проповядва доктрината за спасение само чрез вяра. Това и други конфликти го принуждават да бяга от другата страна на Алпите през 1542 година. Там е посрещнат сърдечно от Жан Калвин. Очино започва да пише статии, в които защитава промяната на убежденията си и скъсването на отношенията си с римо-католическата църква. Три години по-късно става пастир в италианска протестантска църква в Аугсбург. Там се запознава с идеите на Каспар Швенкфелд. След смъртта на крал Едуард VI напуска Англия и се установява в Цюрих, където става отново пастир за 10 години. В това време, обаче, се запознава с унитариянските идеи на Лелио Социни. Пише и статии в които се противопоставя на строгото реформаторско учение и по-специално – на учението за предопределение. Някои го обвиняват, че защитава полигамията и развода. Всичко това прави невъзможно по-нататъшния му престой в Швейцария и той заминава за Полша. След поредно запрещение за пребиваване на еретици той прекарва последните си дни в Моравия, където умира през 1564 година.

Първият превод на Библията на италиански език излиза едва в 1603 година. Той се разпространява предимно в италиано говорещите швейцарски кантони.

Големи групи от италианци прокудени от преследванията на Инквизицията се преселват в Швейцария, Германия както и в страни от Централна и Източна Европа като Полско-Литовското кралство, Бохемия, Унгария и Трансилвания.

Известна група от италианци приели унитариянските идеи на Лелио Социни също се преселват в Полша с подкрепата на полската кралица от италиански произход Бона Сфорца.

7.2.3. Лелио Социни и развитие на унитариянството.

След екзекуцията на Мигел Сервет в Женева, други пастири и богослови, било под негово влияние, било по собствен път достигат до унитариянско схващане. Трябва да се напомни, че то възниква още от апостолски времена като еретично учение и се разпространява с голям успех по време на първата Христологична криза в Църквата. Именно тази криза предизвиква свикването на Първия Вселенски събор в Никея през 325 година. На него и на следващите няколко подобни събори в продължение на два века се установяват основните догмати за Триединния Бог и за единството на божествената и човешката природа у Христос. Те и днес са в основата на всички изповеди на вяра на трите основни клона на християнството – католицизъм, протестантство и източно-православие. Но историческият опит показва, че тези основни положения са били постоянно предмет на дискусии и противодействие. Това се случва и по времето на Реформацията.

Лелио Социни (*Lelio Francesco Maria Sozzini, 1525 – 1562*) е италиански хуманист, който се счита за основател на унитариянското движение в Европа. В началните години на своето духовно израстване и общуване с други реформатори те не отдават голямо значение на неговите богословски лутания, вероятно защото с статитиите си и поведението си се изявява преди всичко като противник на римо-католицизма. Води кореспонденция с Калвин и Булнгер по трудни въпроси, в която двете страни запазват приятелски тон. Изучава еврейски и арабски. Свързва познанства и гостува на други реформатори като Меланхтон, Конрад Пеликан, Булингер, Йохан Фостер. Неговите съмнения не засягат само въпроса за триединството на Бога, а и ред

други като възкресението на тялото, предопределението, основата на спасението, природата на покаянието, тайнствата¹⁶⁵. Но той не прави официални декларации с тези съмнения. Нещо повече. По повод на едно негово писмо Бюлингер иска от него обяснение и получава една съвсем правоверна изповед на вяра от Лелио. Единственото, което може да се забележи в нея, е че той си запазва „правото за по-нататъшни изследвания” Едва след неговата смърт излиза от печат, през 1668 година, неговото съчинение *Антитринитарианска библиотека*. Всъщност неговия племенник Фаусто Социни, който споделя неговата позиция, става по-известен и на негово име се приписва названието на унитарияните – социниани. Лелио Социни умира в Цюрих.

Неговият племенник Фаусто Социни дава реален тласък на унитариянското движение и то най-напред в Полша, където емигрира и намира други съмишленици като Бернардо Очино. Фаусто изразява много по-радикално унитариянските възгледи като твърди, че Бог е един, така както си го представят евреите. Христос трябва да се почита като човек, постигнал божественост поради изключителния си живот. Неговата смърт е пример за покорство, което Бог изисква от своите последователи. Отрича първородния грях. Тези и други виждания той редактира и издава в т.н *Раковиански катехизис* през 1605 година в Полша.

Социнианските идеи донякъде съвпадат с тези на някои от радикалните реформатори в Германия и по-късно се пренасят и в други страни, където се разпространява Реформацията: Холандия, Англия, Унгария, Трансилвания. Известно е, че техни видни поддръжници са били Милтън, Исаак Нютон, Хобс и други. В днешно време унитариянството продължава да се представлява от редица църковни общества по света.

7.2.4. Реформацията в Унгария и Трансилвания.

В Унгария идеите на Реформацията проникват най-напред от Германия, с разпространението на лютеранството, още в първите десетилетия на XVI век. Но те се приемат най-вече от немскоговорещото население в северните части на страната (днешна Словакия) и в някои големи градове.

През 1526 година, победата на Османската армия над унгарците довежда до дълбоки и дълготрайни рани в единството на този народ. Страната е разделена на три части. Западът остава под управлението на Хабсбургите в рамките на Свещената римска империя, средната част става част от Отоманската империя, а северозападната част – *Трансилвания* получава известна автономия но подчинена все пак на турския султан. Това довежда до някои специфични форми на развитие на протестантизма.

Тук калвинистката реформация намира по-добра почва в края на XVI век и печели душите на значителна част от населението. Първи нейни разпространители са проповедниците Михали Штарай (*Mihály Sztárai*) и Иштван Кис (*István Szegedi Kiss*). Епископът на Дебрецен Петер Мелиуш (*P. Méliusz*) приема протестантското учение и редактира през 1559 година първата реформирана изповед на вяра на унгарски език. Дебрецен става център на новото движение. Започват да го наричат „унгарската Женева”. В 1567 там се провежда първия синод на реформираните църкви. На него се възприема по-късната редакция на Хелветската изповед на вяра редактирана от Булингер. В по-специфичните условия в които живеят унгарските протестанти те структурират църквата си на провинции, всяка от която се ръководи от суперинтendent или епископ.

В Трансилвания (голяма част от територията ѝ в днешна Румъния), сред унгарско говорещото население, женевската реформация се разпространява също много

¹⁶⁵ По Уикипедия

успешно, . Но тук възниква и движението на унитарияните водени от бившият лютерански епископ Давид Ференц (*Dávid Ferencz* 1520-1579). Лютеранството е доминиращо в районите с немско говорещо население.

Реформаторското движение получава нов импулс поради връзките, които установява с английските пуритани. Те имат по-опростен начин на проповядване и общуване с обикновенните миряни. Обръщат по-голямо внимание на практичното християнство и ежедневното благочестие.

В началото на XVII век реформираните църкви утвърждават презвитерианския модел на управление, но с една особеност, че начело в ръководството на църквите се поставят редом до пастирите и по един мирянин. Това се приема с оглед на случаите, когато църквите са подложени на гонение и това най-напред засяга пастирите.

Годините от 1671 до 1681 са време на най-силно активизиране на контра-реформацията в Унгария. Пастири и учители са изгонени от страната или са осъдени на каторжен труд. Църковните сгради на протестантите са предадени на католическата църква. Жестокостите и насилието на имперските военни поделения над протестантското население предизвиква въстание. То се подкрепя от трансилванците, от французи и дори от турците. През 1681 година, на Законодателното събрание (Диета) в Сопрон, император Леополдв I приема документ, който дава някои свободи на протестантите.

7.2.5. Проникване на реформаторските идеи в гръцката Патриаршия.

Кирил е роден на 13 ноември 1572 година, на остров Крит със светското име Константин.¹⁶⁶ По това време Крит е под венецианско владение, което му дава възможност да замине за Венеция и да постъпи там в църковна семинария. По-късно продължава да учи в университета на Падуа, където се чувства силното влияние на ренесансовия хуманизъм; във Витенберг и в Женева, където се запознава с идеите на различните крила на Реформацията. След такова многостранно университетско обучението се завръща в родината си и приема свещенически сан под името Кирил .

В началото на своята кариера като духовно лице е включен в делегация, изпратена от Александрийския патриарх, в Полша за преговори с полския крал. Сигизмунд III. Последният оказвал натиск за сключване на т.н. Брест-Литовска уния на православните християни в източна Европа с Рим. В полза на такъв съюз действал и Киевският митрополит Михаил Рагуза. Ролята на Лукарис била да се противопостави на този униатски процес. В редовете на опозицията на преговорите се включили и епископите на Лвов и Пшемисъл.

Кирил Лукарис наблюдава с тревога прозелитската кампания на йезуитския орден в земите на Източна Европа, която има значителен успех и поради ниската образователна подготовка на православните свещеници. Схваща, че само с политически действия този проблем няма да се разреши и насърчава развитието на богословско обучението в духа на източно-православната доктрина. Сам той прекарва шест години като преподавател в Православната академия на Вилнюс (днес столица на Литва). Създава на Света гора в Атон богословска семинария „*Атониада*”. Намира средства и спонсорира Максим от Галиполи за издаването на Библия на осъвременен гръцки език.

През 1602 година е избран като патриарх на Александрия, а през 1620 поема патриаршеския престол в Константинопол. За да се противопостави на йезуитския прозелитизъм и за да обнови източното православие той търси аргументи в англиканското и в калвинисткото богословие. Това не остава скрито за представителите на западните дипломатически мисии. Така той спечелва симпатии и поддръжка от

¹⁶⁶ Виж Кирилл ЛУКАРИС. *Восточное исповедание христианской веры*. Публикация текста, вступительные статьи, примечания проф. Й.А. МЕЙЕРА. Санкт-Петербург, изд. Мирт, 2000, с.13.

посланиците на Великобритания и Холандия, а съответно – врагове в посолствата на Франция, Венеция и Австрия. Лукарис праща млади гръцки богослови да учат в Швейцария, Холандия и Англия. Посланиците на католическите страни успяват да обвинят Лукарис пред султана в действия срещу неговата суверенна власт. Изпращат го на заточение на остров Родос, от където е освободен скоро по настояване на англичаните и холандците. Докато е в Родос има време да напише коментари върху Институцията на християнската религия на Калвин. Поема отново патриаршеския пост в Констатинопол.

През 1629 година Кирил Лукарис публикува своята *Изповед на вяра*, (*Confessio*) в която може да се открие силно калвинистко влияние, адаптирано към текстове на предишни източно-православни изповедни документи. Тя се издава на немски, английски, в две латински версии и четири пъти на френски език. През 1533 е издадена и на гръцки. В нея е записано, че авторитетът на Писанието е над този на Традицията, защото Писанието е боговдъхновено чрез Святия Дух. Освен това в нея се твърди, съгласно Писанието, че Бог е предопределил някои за спасение а други за вечно осъждение и това е направил не поради някакво предварително знание на техните дела на вяра, а въз основа на суверен и напълно незаслужен указ. Лукарис не отхвърля изрично застъпническата роля на светиите но утвърждава учението, че Исус Христос е единия и единственият посредник. Той е единствения глава на Църквата. Оправданието е само поради вяра, защото единственият принцип на спасението е Христовата правда, която се прилага в полза на този, който идва до покаяние. Но това покаяние не е резултат на човешка свободна воля – която вече не съществува у неновородените – но поради предопределение. Има само две тайнства – Кръщение и Евхаристия. Христос присъства в евхаристийните дарове реално, но по такъв начин, че вярващият яде не със зъби, но с душата. Накрая в Изповедта на вяра се твърди, че поклонението на иконите трябва да се отхвърли като суеверие¹⁶⁷.

Всичко това дава повод на патриарх Доситей Ерусалимски да свика Синода на Ерусалим, където калвинисткото учение е осъдено. Патриарх Лукарис е подложен на постоянни репресии - седем пъти е свалян и възкачван отново на патриаршеския трон. Накрая под натиска на йезуитите отново е обвинен в противодържавна дейност. Когато султан Мурад IV е зает във война с Персия той е отведен на кораб в Босфора и там екзекутиран от еничари на 27 юни 1638 година. Същата година на Събор в Константинопол се поизнасят анатемите срещу Кирил и срещу неговата Изповед на вяра. През 1672 година на Събор в Ерусалим, Кирил е реабилитиран с мотива, че не той е писал тази Изповед, а някой друг анонимен автор. Същевременно съществува доста голям обем кореспонденция на Кирил с холандеца Велгелму, която потвърждава калвинистката насоченост на патриарха. Автентичността на тази кореспонденция се оспорва от някои православни историци. Посочва се и писмо на Кирил от 1622 година, в която той твърди, че протестантската доктрина е богохулна.

Дори у него да се намират някои противоречиви изказвания, Кирил Лукарис, се откроява ярко в лоното на източно-православната църква през първата половина на XVII век, със своето ревностно желание да я обнови радикално по примера на западните реформатори и да я постави на основи, които ще й осигурят нов прогрес в развитието ѝ.

7.2.6. Влияние на лютеранството в Русия

Малко е известно, че реформационните идеи проикват в Русия почти едновременно с тяхното възникване в Западан Европа през XVI век. В 1576 година в

¹⁶⁷ Виж GONZALEZ Justo L., *A History of Christian Thought*, ...,с.415

Москва е открита първата лютеранска църква – часовня. Това се дължи главно поради политиката на няколко руски царе за модернизиране на икономиката чрез даване на благоприятни условия за преселване на значителни групи от занаятчии, майстори, търговци, медицински персонал от Западна Европа. Тази политика предприема великият княз **Василий III Иванович** (*Василий III Иванович*)¹⁶⁸, а по-късно от цар Борис Годунов и цар Петър I. Към лютераните руските царе имат по-голямо доверие, защото в тях виждат съюзник за срещу напористите действия на йезуитите, които искат със всички средства да въведат народа в „латинската ерес“. Същевременно православните свещеници зорко бдят лютераните да не провеждат прозелитистки действия. Военопленници от Германия и Шотландия (презвитериани) също получават право да организират собствени богослужения със собствени пастири и собствени църковни сгради. В известно отношение, в определени моменти, те имали повече свобода в Русия от колкото в собствените си страни.

Много благоприятни условия за лютераните възникват по време на цар **Борис Годунов** (1552-1605). Той разрешава и то със средства на царската хазна стротелство в центъра на Москва на лютерански храм. Не винаги обаче лютераните се съобразяват с местната култура и дразнят населението с непочтителното отношение, което имат към символите на православната вяра и към някои празници.

Числото на лютераните в Русия нараства. По времето на Михаил Романов в Москва има около 1000 семейства протестанти. До 1673 година в Русия броят на специалисти, търговци и работници от немски произход наброява не по-малко от 18 000 души. Освен в Москва най-значителни групи от тях могат да се открият по това време в Новгород, Псков, Переславл, Белгород и в болшинството от случаи техните молби за строителство на храмове срещат отказ но по принцип на им се забранява да орагнизират собствени богослужения. Същевременно се дава разрешение за издаване на Аугсбургската изповед на вяра и на Катехизиса на Лютер в няколко хиляден тираж. Малко по-късно в Русия прииждат и французи - хугеноти бягащи от репресии в страната си.

Един от първите руснаци приели протестантството е Матвей Башкин. През 1553 година той е изправен на съд по обвинение, че преувеличава ролята на Христос в сравнение с Отец и Святия Дух. Башкин е осъден като веоотстъпник със заповед да бъде въдворен във Волоколамския манастир.

С идването на трона на **Цар Петър I Велики** (*Пётр I Алексеевич, 1682-1721*) в Русия настъпват големи промени в цялостния обществен живот. Цар Петър поема трона след поредица от вътрешни борби в династията Романови.

Неговото желание е да извади Русия с бързи крачки от икономическия и духовен застой в който се намира. Военните конфликти в които страната навлиза с Османската империя – на юг и с Швеция – на север налагат ускоряването на този процес. Това е свързано и с нов голям прилив на чужди специалисти, търговци и занаятчии. Той сам извършва продължително пътуване в страните от Западна Европа, където се запознава с новите индустриални технологии и с постиженията на науката и културата на тези страни. Придружава се от 250 души военни специалисти, т.н. Велико пратеничество. Страните в които престоява най-много са Германия, Англия и Холандия. Това неминуемо му дава възможност на място да наблюдава и религиозния живот в тях. Още в младежките си години той свързва голямо приятелство с един шотландец, един холандец и един швейцарец. Разбира значението на доброто обучение и изпраща в западни университети млади дворяни.

¹⁶⁸ **Василий III Иванович** (*Василий III Иванович*) е велик княз на Московското княжество от 1505 до 1533. син на Иван III Велики и София Палеологина, племенница на последния византийски император.

През 1699 г., Петър I заменя традиционния календар, при който годините се броят от Сътворението и започват на 1 септември, с *Юлианския календар*. Приблизително по същото време повечето западноевропейски страни приемат *Григорианския календар*, поради което западноевропейският и руският календар отново остават различни до началото на 20 век. Той прави и някои преобразования в Руската православна църква. Още през 1700 г., след смъртта на патриарх Адриан, той отказва да посочи негов приемник. През 1721 г. официално премахва длъжността патриарх и го заменя с десетчленен Свети синод оглавен от самия император. Вероятно такова решение е взето под влияние на наблюденията му върху развитието на отношенията между светска и църковна власт в Англия и ролята на краля в управлението на църквата.

През 1721 година на лютераните се дават нови свободи във възможността да организират своя духовен живот, но оставя в действие закон, възприет от неговите предшественици, който поставя тежки наказания, дори смърт, на православни приели друго вероизповедание.

ВЪПРОСИ

1. По кои основни догматични въпроси Аугбургската изповед на вяра (АИВ) не се различава принципно от тези на римокатолическата (и от източно-православната) църква?
2. Посочете 2 твърдения на АИВ, които са проява на реформационното мислене.
3. Кое е съдържанието на тайствата според Хелветската изповед на вяра ?
4. Посочете , по ваш избор, 4 най-характерни теми на Уестминстърската изповед на вяра.ХИВ.
5. Каква може да бъде ролята на една изповед на вяра, като Савойската, в общността на класическите конгрегационални църкви?
6. Кой събор, кога и срещу кое учение обединява позициите на реформираните църкви в Холандия?
7. Кой богослов от Италия устоява на реформаторските си убеждения, за разлика от други?
8. Каква особеност се въвежда в управлението на реформираната църква в Унгария?
9. Посочете две изявления в Изповедта съставина от патриарх Кирил Лукарис, които отговарят на реформаторското виждане.
10. С кое преустройство на руската православна църква цар Петър I се доближава до Англиканския модел?

УРОК 8

8. КОНТРАРЕФОРМАЦИЯ. РЕЛИГИОЗНИ ВОЙНИ.

8.1. СЪБОРЪТ В ТРЕНТ.

Появата на протестантската Реформация и бързото разпространение на нейното влияние в Западна Европа предизвиква закономерна реакция в средите на католицизма. Става ясно, че насилствените средства за противодействие не дават голям резултат. Рим търси богословски и организационни решения, които да възстановят авторитета и водещата роля на католическата църква. Същевременно и независимо от това стремежът към обновяване и реформация на духовния живот, в съответствие на новото време, става очевиден не само там където има противопоставяне на протестанството. За това много историци предпочитат да употребяват понятието *католическа реформация* вместо *контрареформация*. Но тъй като считаме, че във всеки случай протестантската реформация служи като предизвикателство и катализатор за обновяването на цялостния духовен живот през 16 и 17 век, запазваме използването на понятието *контрареформация*.

Папа Павел III (1468-1549) е човекът, който търси активно пътища и средства за възстановяване на папския авторитет. Папата, както и своите предшественици Юлий II¹⁶⁹ и Лъв X¹⁷⁰ е високо образован човек, покровител на изкуствата, в близки отношения с хуманистично мислещият елит на Европа. Това не му пречи да подкрепя активно всички възможни репресивни мерки за постигане на своите цели: узаконява създаването на йезуитския орден „Дружината на Исус“ на Игнатий Лойола, издава указ за повсеместно действие на Инквизицията¹⁷¹ през 1542г и свиква Трентския (Тридентския) събор (1545-1563). Трентският събор е най-важната стъпка на папа Павел III за укрепване позициите на католицизма в този период. Всъщност това са серия от съборни заседания разделени на три периода, под негово председателството и на двама от неговите наследници Юлий III и Пий IV - в Трент и в Болоня. Организацията на събора е такава, че да не се допусне някакво непредвидено развитие на работата му. Приемат се предварителни решения за това съборът да не надвиши правата си над папата. Италианските делегати представляват 3/4 от състава.

Предмет на обсъжданията са :

- доктрината на Църквата;
- мерки срещу злоупотребите;
- обмисляне на единен подход срещу друговерците.

В първата поредица от сесии (1545-1547) се провеждат дебати относно доктрината, които се обобщават в решения :

1. Авторитетни писания са не само Библията, но и неканоничните книги във Вулгатата (редактирана от Блажени Йероним), както и съчиненията наследени от църковната традиция, които отразяват одобреното учение от папската институция.

2. Човек не се оправдава само чрез вяра но и чрез дела. Познанието на духовните истини е възможно и чрез естествените възможности на човека защото съществува *аналогия в отношението Бог-Творение*, основана на приликата между причина и следствие. Първородният грях не е абсолютна пречка за това.

¹⁶⁹ Юлий II възлага на Микеланджело изписването на Сикстинската капела при Ватикана

¹⁷⁰ Лъв X, член на фамилията на Медичите, узаконява продажбата на индулгенции, средствата от която отиват главно за подновяването на катедралата “Св.Петър”

¹⁷¹ Инквизицията се заражда през 13 в. във Франция за борба срещу еретиците (албигойци, катарии), през 1480 г. е въведена в Испания под ръководството на Томазо Торквемада

Позицията на Трентския събор е близка до източно-православната доктрина за синергията. Признава се, че никой не може да се обърне към Бога без Неговата *предварителна (промислителна) благодат*, която се дава независимо от всякакви заслуги, но човешката воля може и трябва да сътрудничи с благодатта като я приема и се сработва с нея в добри дела за неговото спасение. Това означава че се произнася анатема срещу тези, които казват, че няма нужда от такава благодат както и срещу тези, които учат, че човешката воля не може да приготви себе си да получи оправдание нито да я отхвърли, когато ѝ е подарена¹⁷².

3. Рим признава 7 тайнства: Кръщение, Миропомазване, Евхаристия, Покаяние и Помирение, Елеосвещение (помазване на болни), Свещенство и Брак.

Втората поредица от сесии (1551-1552) потвърждава доктрината за преосъществяването (трансубстанция) на елементите на Господната трапеза. Император Фердинанд предложил при взимане на Причастие чашата да се поднася на всички членове на Църквата, но това не се възприело.

В третата поредица от сесии (1562-1563) се обсъждат Правила за женитба, включително и правата на свещеници в това отношение.. Императорът предложил да се отмени целибата на свещениците, но и това негово предложение не се възприема. Уточнява се и утвърждава доктрината за Чистилището.

През 1564 година се издава текст с т.н. *Трентска изповед на вярата*, утвърдена с указ на папата под заглавие *Benedictus Deus*. През 1566 се издава *Римския катехизис*. С всички решения и документи се подчертава изключителното право на Църквата, под юрисдикцията на папата да тълкува Писанието.

Според Ърл Кернс “същинското значение на Събора се изразява в трансформирането на средновековното Томистично богословие в авторитетна догма за всички вярващи”¹⁷³

Съборът има и последствия, които могат да се оценят положително. Предприемат се мерки за повишаване на образованието на духовенството. Укрепват се съществуващите и се създават нови богословски колежи и университети. Повишават се моралните изисквания към духовенството. Възникват нови по-динамични и практични в действията си монашески общности.

За съжаление, обаче, съборът допринася и за утвърждаване на папския абсолютизъм с цялата му ретроградна система от органи на власт и репресии през онова време.

8.2. ИГНАТИЙ ЛОЙОЛА. БОГОСЛОВИЕТО НА ЙЕЗУИТИТЕ

8.2.1. Игнатий Лойола и създаването на Дружината на Исус.

Игнатий Лойола (1496-1556) е един от най-ревностните и успешни дейци в усилията за обновяването на Римо-католическата църква. Роден е в семейство на баски аристократи. Постъпва в армията, но в едно сражение е ранен тежко. Докато се лекува чете жития на светци, което му дава желание да се посвети на служба на Църквата. Предава се на продължителни духовни упражнения (аскеза) в пост, молитва и съзерцание, с което иска не само да постигне духовно съвършенство но и да добие опит в обучение на други мислещи като него. Разбира значението на доброто образование и се записва да учи в университетите на Алкала, Саламанка а през 1528 година и в Сорбоната, в Париж.. Сорбоната се оформя по онова време като център на ортодоксалния католицизъм¹⁷⁴. Там именно среща своя бъдещ идеен противник Жан Калвин

¹⁷² Виж GONZALEZ Justo L., цит. съч., с.224

¹⁷³ Ърл КЕРНС, цит.съч. с.373

¹⁷⁴ GONZALEZ Justo L., *A History of Christian Thought*, ... с.119

Започва да пропагандира своите убеждения за строг живот на аскеза и благочестие, толкова усърдно, че Инквизицията го заподозира в ерес и го арестува на два пъти. През 1534 година събира кръг от приятели като Пиер Фабер, Франсис Ксавие, Алфонс Салмерон и ги привлича за идеята да създадат нов религиозен орден Дружината на Исус (*Societas Jesu*). Това събитие се скрепва с обет за безбрачие, бедност, желязна дисциплина и пряко подчинение на папата. Изисква се и висока степен на образованост.

Първата задача, която си поставят членовете на Дружината на Исус е мисионерство и обръщението на турците към християнството. За тази цел Игантий заминава за Палестина. Но илюзиите за незабавни успехи се провалят бързо. Неуспехът на тази мисия се дължи не само на невъзприемчивостта на мюсюлманите но и на недружелюбното отношение на монасите на Францисканския орден, които имат за задача да се грижат за католическите църкви и поклоннически места в Святата земя. Това не обезсърчава, а напротив засилва решителността на йезуитите за радикални действия. Те се самоопределят като боен отряд на Църквата.

Дружината на Исус се изгражда по идеите на Лойола като йерахично общество в три степени: генерал, провинциали и ректори. Приемането в ордена става след строга подготовка в няколко седмици в размисъл за греха, живота, смъртта и възкресението на Исус. Всички членове на Дружината се задължават да практикуват строга аскеза, техника на екстаз в която въображението и чувствата се насочват към желание за пълно скъсване с греха, плътското мислене и навлизане в нов живот. С това се смята, че ще постигнат покорство на Бога и пълно подчинение на духовния водач „като труп без воля”, „като пръчка, която се взима и се изхвърля”. Практичната цел е подчинението на целия свят на Римо-католическата църква. В постигането на тази цел всички средства са позволени. Техният метод на действие почива на морален релативизъм.¹⁷⁵ Техен девиз става изрече „Целта оправдава средствата”. Това включва, когато се налага, политически интриги, лъжа и убийства. Но те влагат много сили и в благородни по характер дейности със социална насоченост: създаване на сиропиталища, домове за покаяни проститутки, система за подпомагане на обезземлени селяни. Обръщат особено внимание на образованието на всички равнища – основни училища и колежи.

Създават цялостна организация на морализиране и мисионерство. В католическите общности това става чрез проникването и оказване на пряко влияние в фамилиите на влиятелни хора, в училищата и университетите. Обект на външно настъпателно мисионерство стават Латинска Америка, Далечния Изток и некатолическите страни в Европа. Папа Павел III припознава легитимността на ордена на свое пряко подчинение през 1540 година със специален указ. Това означава, че те могат да проповядват в диоцеза на всеки епископ без негово разрешение и да опрощават грехове.

Много скоро под ударите на техните действия попадат и привърженици на Реформацията.

8.2.2. Богословието на йезуитите. Йезуитите полагат усилия да поставят единна богословска и философска основа на религията. В техния нормативен документ *Конституции* се публикува списък на основните учебни помагала и книги с текстове за дискусии в клас. Не пропускат, обаче, изучаването на Стария и Новия Завет. В областта на философията, с преднина се поставя изучаването на Аристотел и схоластичната доктрина на Тома Аквински. Първоначално Тома става „официалния доктор” на новия орден. Същевременно голямо влияние между някои негови последователи добиват

¹⁷⁵ Ърл КЕРНС, цит. съч., с. 371

философските идеи на Джон Дънс Скот¹⁷⁶. Това се вижда от изказванията на професор Педро де Фонсека, който се включва в дискусиите относно благодатта и предопределението. В тях той следва принципа на „средната линия в науката“ (*scientia media*). Самият Игнатий Лойола съветва своите последователи да прославят Божието всемогъщество и да говорят за Неговата благодат, но да внимават това да не омаловажава ролята на свободната воля и на добрите дела, особено „в опасното време“ в което живеят. Очевидно, той има пред вид влиянието на Реформацията. В полемиката с протестантството особено ярко се проявяват богословите-йезуити Леонард Лесиус, кардинал Белармин и Петер Канизиус. В техните богословски съчинения и в публични спорове те поддържат становището, че свободната воля се определя от самата себе си, че ефективна благодат се дава на всички, че предопределението зависи от човешките заслуги, които Бог предвижда в избраните.

Не трябва да се омаловажава факта, че тези мъже, високо образовани и искрено убедени в правотата на римо-католическото учение отдават всички сили в борбата си срещу протестантизма, с забележителна всеотдайност и ревност.

Кардинал Белармин (Роберто Белармино, 1542-1621) постъпва в „Дружината на Исус“ на 18 годишна възраст. Учи философия и богословие в Рим, Флоренция, Падуа и Лувен. В Лувен той се запознава с различни богословски позиции противни на официалната доктрина на Рим. Там се проявява едновременно като преподавател и като проповедник със силно влияние. През 1576 година се връща в Рим, където преподава в Римския колеж и издава своя фундаментален труд „За спорните учения“ (*De Controversiis*) в който се опитва да даде отпор на реформаторските идеи. През 1599 година е издигнат в ранг на кардинал. Папа Климент VIII го натоварва да участва в ревизията на официалния за Рим библиейски кодекс – Вулгатата. Съвременниците на Белармин свидетелстват за неговата неуморна работа като епископ на диоцез, който проповядва всеки неделен ден, посещава енориите, стреми се да внася нова енергия в духовния живот на църквите и проявява грижа към бедните. Кардинал Белармин е въвлечен и в спора за верността на Коперниковата хелиоцентрична теория, която противоречи на църковната доктрина за Сътворението по онова време. Самият Белармин проявява силен интерес към научните изследвания, като поддържа мнението, че докато те не са напълно доказани, трябва да се разглеждат само хипотетично, а ако противоречат по неоспорим начин на църковните възгледи то трябва да се пристъпи към нов начин на тълкуване на Писанието.

Петер Канизиус (1521-1623), канонизиран като светец след смъртта си, влиза в „Дружината на Исус“ през 1549 година. Повикан е да преподава богословие в Университета в Инголщад и скоро става негов ректор, а по-късно е изпратен от крал Фердинанд в Университета във Виена. През 1555 година издава своя „Катехизис“ с който цели да неутрализира влиянието на „Катехизис“-а на Лютер. От Виена заминава за Прага, където основава колеж, който прераства по-късно в университет. По време на поредно законодателно събрание във Вормс през 1556 година той систематизира и редактира общата католическа позиция срещу протестантите. Води активна кореспонденция, в която проявява своя талант на личното убеждение. Освен богословска и преподавателска дейност той се прочува като пътуващ проповедник и свещеник, на което дължи и името си на „втори апостол в Германия“, дадено му от неговите привърженици.

Леонард Лесиус (1554-1623) следва богословие в Рим при Роберто Белармин, което го насочва да постъпи в ордена на йезуитите. Става професор по богословие в

¹⁷⁶ Джон Дънс Скот (1265/66-1308) е „най-яркият представител на т.н. „нова францисканска школа“, която въпреки основната си августинистка насоченост остава изцяло отворена за Аристотел и Авицена. (Р. ХАЙНЦМАН, Основен курс по Философия 2. Философия на Средновековието. Сф.,ЛИК, 2002,с.296.)

Лувен. В ранните години на своята кариера е въвличен в спор относно предопределението, който се разгаря в лувенския университет (виж 8.5.4.). Но неговият талант се проявява повече в съчинения в областта на морала. Проявява особен интерес към етиката на финансите и икономиката, за което прави проучвания в бързо развиващият се град Антверпен. Неговото най-известно съчинение „*За правото и закона*” прави може би първото специализирано изследване в тази област от католическа гледна точка. Опитва се да формулира понятието „справедлива цена” в условията на новите икономически условия. В края на живота си насочва интереса си към аскетичната и мистична литература.

Особен интерес представляват възгледите на йезуита Луис де Молина (1536-1600). През 1588 година Молина публикува в Лисабон книгата „*Съгласието на Свободната воля с дара на Благодатта*”. Едва слезла от печат, тя става обект на критика от страна на някои доминикански богослови. Както показва заглавието, целта на този труд е да съчетае и примири съществуването на свободната воля от една страна, а от друга – благодатта, предузнанието и предопределението. Молина иска да опровергае обвиненията на протестантите, че католическата доктрина за свободната воля и ролята на заслугите е заета от Пелагий,¹⁷⁷ чието учение е осъдено от Църквата по времето на Свети Августин. Според него, когато протестантите казват, че някой избира свободно това, което Бог е предопределил, те бъркат липсата на насилие със свободата. Според Молина когато Адам съгрешава той не загубва своята естествена свободна воля, а само свръх-естествения дар на вяра, надежда и любов, както и „първоначална правда”, които помагат на неговата естествена свобода да се покорява на Бога и да заслужи вечен живот. Грехът не накърнява човешката природа, но само свръхестествените дарове, които са му били придадени. С други думи, той счита че е верен на позициите на анти-пелагианското богословие, защото и той твърди, че грехът е накърнил човешката свобода. Но всъщност не е отнел естествената човешка свобода, а свръх естествената помощ, с която е бил надарен. След грехопадението ние сме все така свободни, както и преди него. Изправени пред някакво решение, ние сме свободни да изберем хода на нашите действия. Но ние не сме свободни да изберем сами онези неща, които водят до нашето свръхестествено бъдеще. За това имаме нужда от „всеобщата помощ от Бога”, която е предоставена на всички човешки същества, и тя е достатъчна. Така началото на вярата е в Божието действие, както твърди Августин, но нашата свободна воля също играе важна и необходима роля. Вярата с която се оправдаваме е нещо повече от съгласие и има нужда от предварителна и стимулираща благодат от Бога, но тя зависи и от свободното действие на волята, която управлява ума да вярва.

Доминиканците, които критикуват Молина, защото считат, че той противоречи както на Августин, така и на Тома Авински, обвиняват йезуитите, че въвеждат ново учение. Те предизвикват намесата на Инквизицията и на папата. Папа Климент VIII. Папата организира поредица от дебати между двете страни без успех. Той е склонен да подкрепи забраната на съчинението на Молина, но среща неодобрението на други духовници и дори на майката-кralица. Богословите от Университета в Алкала, които са предимно йезуити, забравят своя обет за безусловно подчинение на папата и подлагат на съмнение неговия авторитет. Следващият папа Павел V също не успява да постигне примирие между доминиканци и йезуити и предлага приключване на дебатите със заявлението, че и едните и другите не изразяват мнение противно на католическата вяра.

¹⁷⁷ Виж GONZALEZ Justo L., *A History of Christian Thought...c.227*(по бележки върху статия на E. Vansteenberghe, „Molinisme”, DTS)

8.3. НОВИ ТЕНДЕНЦИИ В КАТОЛИЧЕСКОТО БОГОСЛОВИЕ

Средновековното западно католическо богословие не може да се разглежда едностранно. Същото трябва да се каже и за неговото развитие по време на Ренесанса и на Реформацията. Не трябва да се забравя значителното влияние на Свети Августин и неговите последователи в Църквата и не трябва да се подценява факта, че през всички векове на нейното развитие е имало християнски мислители, които чрез задълбочено изучаване на Писанието са достигали до самостоятелни изводи, различни от официалната доктрина.

Така например богословът Баньес от Университета в Саламанка счита, че ударението върху ролята на свободната воля у човека омаловажава ролята на Божията благодат. Твърди, че няма нищо външно спрямо Божествената природа, което може да бъде причина на нейните действия. Причината за обръщението на грешника е помощта *от горе*, а причината за безверие е липсата на такава помощ. Бог предоставя ефективна благодат на избраните и я въздържа спрямо отхвърлените, които същевременно са справедливо осъдени за техните грехове. Баньес, по чудо, се разминава със санкциите на Инквизицията.

Богословът Михаел Баюс (1513-1589) от Университета в Лувен достига до изводите, че сами не можем да се обърнем към Бога, поради липса на сила и на истинско желание да го направим. Нашата покварена свободна воля не може да желае доброто. Бог определя действията на волята при обръщението. Само някои получават ефективна помощ от Бога за това. Божественото предопределение е абсолютно независимо от Божието предумисъл за човешки заслуги. Неговите възгледи се подкрепят от колегите му в университета. Но те предизвикват остра реакция и осъдителни писма на папите Пий V и Григорий XIII. Йезуитът Леонард Лесиус като професор по богословие се включва в гореща полемика с други професори от Лувен по този въпрос. Обвинява ги в калвинизъм. Те от своя страна го обвиняват в пелагианизъм. Спорът се проточва и до времето на папа Сикст V, който нарежда на двете стани да прекратят с нападките си един срещу друг.

През 1640 година в Лувен се издава съчинението *Августинус (Augustinus)* на вече покойният богослов *епископ Корнелий Янсений* (1585-1638). В това академично издание се защитава Августиновото учение за благодатта и се прави критика на възгледите на Лесиус и на Молина. Янсен посочва, че методът на богословието е коренно различен от този на философията. Философията се основава на разума и не може да надхвърли суетните спорове. Богословието се основава на библейския авторитет. Той отхвърля традиционно установилото се схващане за свободната воля у човека. Приема, че Божията благодат действа безотказно в избраните. Той я нарича „изчерпяваща благодат“, която става суверен господар в човешката воля, водеща я към Бога с такава благост, че самата воля не знае, че е водена. Това водене е неустойливо и непогрешимо. Същевременно, този който получава благодатта трябва по необходимост да се обърне към Бога. Предопределението е абсолютно и двойно-някои са предопределени за спасение, а някои за вечно осъждане. Това следва от факта, че без благодат, човешкото същество е нищо освен „маса от проклетия“ и този, който получи тази благодат трябва задължително да я приеме. Следователно разликата между спасеният и осъденият зависи не от избора на всеки, но от вечния указ, с който Бог е решил да отдаде благодат на някого и да я откаже на други.

Янсений енергично се е съпротивлява да бъде обвиняван в калвинизъм, като посочва, че според Калвин свободата е следствие на благодатта, докато той твърди, че свободата е в съгласието на волята за благодат, която веднага я повиква и задвижва¹⁷⁸. Тези опити

¹⁷⁸ GONZALEZ Justo L., *A History of Christian Thought...*c.235.

за разграничение от калвинизма не помагат особено много на *янсенистите* и те постоянно са обвинявани, че са прикрити протестанти. Най-напористи в тези обвинения са йезуитите.

Център на движението на янсенистите във Франция става цистерсианския манастир Пор-Роаял, а негов най-известен поддръжник измежду съсловните на учените е *Блез Паскал* (1623 – 1662). Позициите на янсенистите са осъдени от папа Инокентий през 1653 и отново от папа Александър VII през 1656 г. Това съвпада и с присъдата над видния представител на янсенизма, абатът на Пор-Роаял, Антоан Арно, изпратен на заточение заради неговото неподчинение на папските укази. В защита на приятеля си Арно, Блез Паскал публикува, под псевдоним, книгата *Писмата до един провинциал* насочен срещу доктрината и морала на йезуитите. „Дързостта на тази радикална и безпощадна полемика, с каквато никой до тогава не се осмелявал да критикува господстващите догматизми е многократно усилен от класическото изящество на стила и желязната логика на аргументацията“ на Паскал.¹⁷⁹

8.4.3. РЕЛИГИОЗНИ ВОЙНИ В СЕВЕРНА И ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА

8.4.1. Религиозна война в германските територии 1546-1555.

Опитът за натиск и заплахи от страна на императора дали основание на владетелите на протестантските територии в Германия да създадат съюз за защита наречен Шмалкаленска лига през 1531 година. Но тъй като пред императора възникнал конфликт с френския крал, както и заплахата от настъпващата армия на турците той не реагирал веднага с военна сила срещу създадената лига. До 1546 година протестантството има възможност да разширява своето влияние в условия на мир. През 1535 година Лютер въвежда самостоятелна система на ръкополагане на пастири и служители, с което скъсва окончателно институционалните връзки на протестантските църкви с Рим.

Но след отдръпването на турската армия от Виена и примирието с Франция, Карл V решил да предприеме военни действия срещу протестантите. Междувременно той разбрал, че между тях са настъпили разногласия и силите им са отслабени. „В схизмата се роди схизма“ се чували злорадстващи възгласи. В началото на военните действия императорът печелел победи. Но постепенно протестантските сили укрепили своя съюз и дали отпор. През 1555 година бил сключено примирие известно като *Аугсбургски мир*. То отново възстановявало принципа на „комуто власта, негова и религията“, установен от законодателното събрание в Шпееер през 1521 година.

8.4.2. Тридесетгодишната война (1618 –1648)

В началото на 17 в. между немските князе се засилва междуособно напрежение. Принципът „*Cuius regio ejus religio*“ установен от Аугсбургския мир, се прилага към завареното положение, отнася се за князе и територии, които вече са приели протестантството. Ако някой католически принц приемел след тази дата протестанството, той трябвало да изостави владението си. А след този мир, редица

¹⁷⁹ БЛЕЗ ПАСКАЛ, *Разум и вяра*. Съставителство, превод, въведение и бележки: Владимир ГРАДЕВ. София, фонд. Комунитас, 2010, с. XXIX. (Прев. от фр. Blaise Pascal, OEuvres Complètes. Paris Hachette, 1908-1925)

принцове приемат протестанството но не се отказват от владенията си. Това означава, че и техните поданици приемат протестанството. Замисленото първоначално числено превъзходство на католиците в Германия се стопява.

Йезуитите настройват император Фердинанд II и крал Максимилиан Баварски срещу протестантите. Намерил се повод – замеряне с камъни на монашеска процесия в протестантския град Донаувюрт. Максимилиан използва това, напада и окупира града. Виждайки се застрашени протестантските принцове възобновяват Шмалкалдската лига през 1608 година. В отговор на това, на следващата година се създава *Католическа лига*. Воените сблъсъци зачестяват и се разгръщат в дългогодишна война, която обхваща почти цялата територия на Западна Европа, на няколко фази.

Първата фаза (1618-1623) започва с окупиране на Прага от император Фердинанд II. Като конкретен повод послужил бунтът на бохемците срещу имперските министри - последните били изхвърлени през прозорците на кметството. Чехите избрали за свой крал Фридрих V Пфалцки. Но в битката при Бяла вода той и поддръжниците са разбити. Фердинанд предприема жестоки гонения срещу местното население. Бохемия е заличена като самостоятелно княжество за 200 години.

Втората фаза е известна като „Датска фаза” – в периода от 1625 до 1629. Датският крал Кристиан IV решава да окаже помощ на протестантите. Но на чело на имперските войски стояли способните пълководци Тили и Валенщайн. Датският крал е разбит и принуден да сключи унизителен мир в Любек през 1629. Фердинанд II издава за реституция – изземане на земи дадени на протестанти по време на сключването на Аугсбургския мир в 1555.

Третата фаза ФАЗА. (Шведска фаза – 1630-1635) се заражда през юни 1630 г. Шведският крал Густаф Адолф дебаркира на немска земя с добре обучена армия от 18000 души¹⁸⁰. Не всички протестантски територии и владетели посрещат оптимистично тази новина. Но жителите на Магдебург си позволяват да изразят шумно и демонстративно радостта си докато армията на Адолф Густав била още сравнително далече. Генерал Тили решил да накаже жителите му като ги подложил на масова сеч и опожаряване. Това разгърсило протестантите в Германия и те масово се присъединили към шведската армия. Тили започнал да губи битки и през 1632 бил убит край река Лех, а армията му сразена. Срещу Густав Адолф се изправила армията на Валенщайн. В битката при Лютцен на 6.11.1632. шведският крал бил убит, но протестантските сили удържали и този път победа.

Двете страни сключили мир в Прага 1635 г. Указът на Фердинанд II за реституция претърпял нова компромисна редакция. Швеция получила важни териториални придобивки. Балтийско море станало “шведско езеро”.

IV ФАЗА (1635 – 1648). Във все още тлеещия конфликт се намесила католическа Франция, но като съюзник на Швеция и противник на Австрия, Бавария и Испания. Кардинал Ришельо¹⁸¹ пренебрегнал верската солидарност в полза на търсени от него териториални и политически придобивки за Франция.

На всичко това се слага край с подписания на 24.10 1648 г. *Вестфалски мирен договор*.

Налага се нов паритет на територии. Станали протестанти до 1624г. князе запазват териториите си. Между тях има вече и калвинисти.

Признава се независимостта на Швейцария и Холандия.

Слага се фактически край на Свещената Римска империя която загубва във своите територии верското и политическо единство.

¹⁸⁰ ХОТЪН, цит.съч., с.135.

¹⁸¹ Ришельо (1585 –1642), кардинал от 1622. Основава Френската Академия на Науките.

Папа Инокентий X бил крайно недоволен от развоя на събитията, но неговото влияние било вече твърде отслабено. Католическата църква трудно може да претендира повече за единствен представител на Христовото тяло.

Лютеранството и калвинизма извоюват недвусмислено правото на съществуване и респект от противниците си.

8.5. РЕЛИГИОЗНИ ВОЙНИ И ПРЕСЛЕДВАНЕ НА ПРОТЕСТАНТИТЕ ВЪВ ФРАНЦИЯ

8.5.1. Първи прояви на насилие и първи военни конфликти на религиозна нетърпимост.

В началото на 16 век влиянието на реформаторските идеи във френските територии нараства прогресивно – главно в градовете, всред по-добре образованата средна класа. Възникват първите добре организирани протестантски църкви. Но след „аферата с афишите“ през 1534 година (виж 5.1.) положението на едва появилите се общества на протестанти във Франция рязко се влошава. От техен симпатизан крал Франсоа I се превръща в техен последователен враг. Нито усилията на Цвингли, нито тези на Калвин помагат в това отношение. Хрониките свидетелстват, че още през 1545 година 3000 валдензи (виж 1.2.2.) са избити по заповед на Парламента в Екс и със съпричастното отношение на краля. Неговият син Анри II¹⁸² засилва преследванията. Той одобрява поредица от репресивни закони против протестантите. Указът от Екуан изисква да се ликвидира без съд всеки протестант, който се бунтува. През 1547 година към Парламента в Париж се създава специален съд наречен „Огнената стая“ (*la "chambre ardente"*), който изпраща на клада десетки „еретици“. В последствие вниманието на религиозната полиция и преследванията се насочват към книжарниците, издателите и разпространителите на протестантска литература. Неговият син Франсоа II продължава политиката на баща си.

След първите прояви на насилие от страна на католиците на много места протестантите започват да се защитават с невинаги достойни за християни средства.. Зачестяват случаите на нападения и разграбване на имения на аристократи, разрушаване на католически църкви и манастири.

Със смъртта на Франсоа II 183 през 1560 година кралица Катерина Медичи поема регентския пост като настойник на малолетния Шарл IX, който е по това време на 10 години. Кралицата-майка изолира временно влиянието на фамилията дьо Гиз и назначава като първи министър Мишел дьо Лопитал. С негова помощ тя търси да установи помирение между католици и протестанти. Успява да създаде трето центристко политическо крило, чиято задача най-вече е да пази единството на държавата. Това крило, обаче, си навлича презрителни наименования и от страна на крайните католици и от страна на крайните протестанти. Първите ги наричат „политици“, а вторите „среднисти“ (*moyenneurs*). Кралицата одобрява организирането на политически дебати между враждуващите партии с надежда да не се стига до война. Такъв дебат се организира на Колоквиума в Поаси, близо до Париж. Там присъстват дванадесет протестантски теолози, между които Теодор Беза (*Théodore de Bèze*) и голям

¹⁸² Анри II (**Henri II**), е втория син на крал Франсоа I и кралица Клод дьо Франс Наследява трона поради смъртта на първородния наследник. Умира нелепо на рицарски турнир ранен в главата на 40 годишна възраст.

¹⁸³ Франсоа II (**François II**) е първородният син на Анри II и кралица Катерина Медичи. Роден през 1544 година умира на 16 годишна възраст през 1560 година. Междувременно се урежда брак между него и Мария Стюарт. Прилага като цяло твърда политика срещу протестантите. По негово време Франция губи голяма част от териториалните и от колониалните си завоевания(Корсика, Тоскана, Пиемонт, Бразилия)

брой католически духовници. Дебатът се проявява поради намесата на водача на йезуитите Ленец (Lainez), който заявява че не може да се преговаря с хора отлъчени от Църквата. Кралицата продължава политиката си на помирение с издаването на указ на 17 януари 1562 (*l'Édit de janvier 1562*), който се оценява като много смела крачка от нейна страна. В него се постановява свободата на съвестта и свободното практикуване на богослужения на протестантите при условие, че реституират завзетите от тях католически църкви и провеждат събранията си извън градските стени. На много места, обаче, протестантите в своята криворазбрана ревност не само, че не връщат църковните сгради, но ги разрушават до основи и изпочупват всички религиозни символи като статуи и кръстове. Така те прилагат така наречения от тях „педагогически вандализъм”. Изтъкват, че Бог е съгласен с тях, щом не ги наказва за това. В средата на 16 век броят на протестантите нараства на около 2 милиона или около една десета от населението, с шестотин и седемдесет църкви.

Междувременно политическата обстановка във втората половина на 16 век, във френско говорещите територии, се усложнява. Възникват две политически партии. Едната партия се обособява около бурбонските принцове приели калвинизма като наварския крал –консорт Антоан дьо Бурбон¹⁸⁴, принц Луи дьо Конде Анри дьо Конде и синът на краля Анри Наварски (Henri de Navarre),. Те са преки потомци на крал Свети Луи (*Saint Louis*) и това им осигурява голям авторитет между всички аристократични родове във цяла Франция. Другата партия е про-римска, про-папистка под влиянието на херцозите дьо Гиз. Те са родственици на Стюартите във Великобритания, чрез първия брак на Мария Стюарт с Франсоа II. В Париж двете партии си съперничат за влияние над краля. Тук особена роля играе протестантът адмирал Гаспар дьо Колини. Двете партии намират подкрепа в две съседни страни – протестантите у Елизабет I в Англия, католиците – в Испания и в известен смисъл залагат живота във Франция и на чужди интереси

Протестанти-екстремисти организират таен процес срещу фамилията дьо Гиз, с произнасяне на смъртна присъда. Подготвя се масирано нападение на дворцовия елит. Но заговорът претърпява неуспех и арестуваните участници в него са обесени показно по терасите на замъка в Амбоаз. За да успокои обстановката кралицата-майка Катерина Медичи убеждава краля да издаде амнистия за осъдените за „престъпление за ерес”. Но това дава слаб резултат. И двете страни продължават да се нападат взаимно.

Във втората половина на века напрежението между католици и протестанти, наричани още *хугеноти*, достига своя трагичен апогей от който следват осем последователни *религиозни войни* Като хронология те се развиват между годините : 1562-1563, 1567-1568, 1572-1573, 1574-1576, 1576-1577, 1579-1580 et 1585-1598.

Първата религиозна война (1562-1563) избухва след т.н. *клане във Васи* (*massacre de Wassy*). На 1 март 1562 година Франсоа дьо Гиз начело на отряд от конници навлиза в град Васи и под претекст, че протестантите нарушават правилото за събрания извън стените на града изстребва всички, които присъстват на неделното богослужение. Това дава сигнал на екзалтирани католически военизирани отряди да постъпят по същия начин в Тур, Сенс, Руан, в провинциите Мен и Анжу. В Тулуза по подобен начин са изстребени 3000 мъже, жени и деца. (Деградацията на религиозното мислене и историческа неграмотност на местното население достигнало до там, че на няколко поредни сто годишнини (през 1662, 1762 и 1862 година) за спомен от това

¹⁸⁴ Всъщност биографичните данни на Antoine de Bourbon (1518 -1562) показват, че неговите убеждения са се променяли в зависимост от личните му интереси. В определен момент от живота си влиза в конфликт със собствената си съпруга кралица Жан Д'Албре останала вярна на реформаторската вяра. Преминал на страната на католиците е убит, като военачалник в кралската армия обсаждаща Руан.

събитие се организирали дни на победа с празнични фестивали¹⁸⁵.) В отговор на това протестантите се мобилизират под командването на принц Луи дьо Конде и окупира Орлеан и други големи градове като Лион, Поатие и Руан, който по това време е втория по големина град. Следват взаимни погроми и от двете страни, свързани с крайни жестокости. Напразно водачите на протестантските отряди се опитват да възпират привържениците си от жаждата за отмъщение. Калвин и Беза напразно пишат писма до тях да не пречат, в завладяните от протестантите територии, на католическите служби и да не рушат църкви. Има регистриран случай, когато принц Конде заварва свой войник да руши образ на светия и му заповядва веднага да спре с насочено към него оръжие. Но войникът му отговаря : „Господине, имай търпение докато смъкна този идол, а след това ме умъртви, ако това ти се вижда угодно”.¹⁸⁶ Такова поведение, разбира се, предизвиква нарастващ страх и враждебност срещу протестантите, вред тези, които не са техни привърженици. И дава основание на противниците им за все сурово отношение към тях. Дяволският кръг на насилие се движи все по- интензивно. Първата религиозна война се води с променлив успех ту за едната или ту за другата сила. Протестантите губят важна битка при Дрьо. Катерина Медичи започва преговори с протестантите за сключване на мирен договор. Такъв е подписан на 19 март 1563 в Амбоаз. Указ от Амбоаз разрешава на протестантите да провеждат богослужения в някои градове и дворцови църкви и настоява за религиозна толерантност. Но този мирен договор и указ се оказват с твърде слаб ефект.

До 1570 година възникват още две поредици от военни сблъсъци (втора и трета религиозни войни), последвани от нетрайни примирия. На 8 август 1570 година в кралския дворец в Сен Жермен се подписва мирен договор, който осигурява 4 защитени места за протестантите: Ла Рошел, Коняк, Монтобан и Ла Шарите. На адмирал Колини се позволява отново да заеме своето място в кралския съвет. Освен това кралицата-регентка Катерина Медичи предлага брачен съюз на на протестантския принц Анри Наварски с нейната дъщеря Маргарит дьо Валоа. Предложението е прието и от страна на родителите на Анри. Сватбеното тържество е определено за 18 август. Този брак не се одобрява нито от папата, нито от краля на Испания Филип II, нито от про-католическата партия, но кралицата регентка изглежда твърдо решена да направи този компромис за да запази целостта на страната и възстанови финансовата стабилност.

Самата сватба преминава при твърде неканоничен ред. Размяната на обещания между младоженците не се извършва в катедралата Нотр-Дам, а на естрада пред нея . След това Анри Наварски въвежда Маргарит в катедралата но не присъства на благословението от католическия епископ. Братът на Маргарита я довежда до олтара където тя е благословена сама. По-късно Анри се връща и отвежда съпругата си.

8.5.2. Вартоломеевата нощ

Всички тези усилия за мир, обаче, се провалят. Датата 24 август 1570 година е белязана с ужаса на т.н. *Вартоломеева нощ* (*le massacre de la Saint-Barthélemy*). В дните преди нея, около сватбата, вече се чувства известно напрежение всред населението. Голяма делегация от протестантски благородници пристигат в Париж за да придружат техния принц. Преобладаващото мнозинство парижани, които са католици, ги посрещат враждебно. Приближените на Шарл IX организират театрален спектакъл, който изобразява изгонването на хугенотите (облечени като турци) от рая. На 22 август е

¹⁸⁵ Виж J.M. LINDSAY, *The Reformation*,...с.84

¹⁸⁶ Виж J.M. LINDSAY, пак там.

извършен опит за атентат срещу адмирал Колини, който се спасява само с няколко рани. Кралят Шарл IX го посещава и му обещава, че ще накаже виновниците.

Поради липса на достатъчно достоверни източници съществуват различни мнения за това, кой стои зад атентата и кой стои зад събитията които се разиграват в следващите дни. На преден план изпъква фамилията дьо Гиз не само поради религиозни но и поради политически причини. Те са притеснени, че губят влиянието си в двора и в Парижка област. Испанският крал също има причини да се притеснява от очертаващия се съюз между католици и протестанти във Франция, който лесно може да се обърне срещу интересите на Испания. Още повече, че Колини вече е изпращал свои части в помощ на холандските протестанти в тяхната борба за религиозна и национална независимост срещу испанците. В по-ново време, все по-малко популярна е идеята, че Катерина Медичи е замислила сватбените тържества като капан за цвета на протестантството, за да може да бъде избито наведнаж. Но има данни за състоял се кралски съвет на 23 август, в тесен кръг, където може би е взето решение, да се използва тази възможност.

Кралят изневерява на обещанието си и първата жертва става именно адмирал Колини, нападнат в дома си от военизиран отряд, измъкнат от леглото му, намушкан със сабя и изхвърлен през прозореца. Разярена тълпа продължила да се гаври с тялото му, натопено в Сена три дни и след това закачено на бесилка¹⁸⁷. Други протестантски благородници са нападнати в Сен-Жермен и в Лувър и избити по улиците. Съвсем малка част от тях успява да се спаси. На парижани се внушава, че причината за тези наказателни акции е опит за заговор на самите протестанти. Камбаните на църквите бият тревога и вълната на насилие се разпространява с ужасяващи последствия. На 26 август кралят прочита декларация в която хвърля цялата вина върху адмирал Колини за конспирация срещу краля, неговата държава, кралицата-майка, кралските особи и срещу самия младоженец Анри Наварски.

Такова обяснение са дава, от френски пратеници, в страните от Европа. В много от кралските дворове, особено в Испания, тази вест се приема с облекчение и радост. Папа Григорий поръчва на художника Вазари да направи поредица от картини по този случай и издава възпоменателен медал. Само Елизабет I се усъмнява във верността на тези декларации, но поради дипломатически съображения не реагира. В Женева населението пристъпва към дни на пост и молитва.

Събитията във Вартоломеевата нощ произвеждат заразяващ ефект и в други градове с избиването на стотици и хиляди протестанти, без разлика на пол и възраст. Такива вторични „Вартоломееви нощи” се разиграват и в градове като Орлеан, Мо, Анжер, Сомюр, Лион, Бурж, Бордо, Троа, Руан, Тулуза. Жертвите на тези кланета се изчисляват на около 3000 в Париж и от 5000 до 1000 в цяла Франция.¹⁸⁸

В следствие на събитията, дори и да не е замислила коварния план за избиването на протестантите, става ясно, че Катерина Медичи, а заедно с нея и крал Шарл IX, са сменили своята политика за баланс на силите, без насилие. Сега вече, използвайки изстребването на елита и главните водачи на хугенотите, те решават, че е настъпил момент за пълно ликвидиране на религиозното разделение в страната. Предприемат нова твърд курс. Едиктът от Сен-Жермен е анулиран.

Предприема се систематична кампания за връщане към католическото изповедание – с убеждение и където трябва и с различни форми на заплахи, на социален, политически и икономически натиск като се започне от оцелелите членове на протестантската аристокрация. Тази кампания дава резултат особено в северните части на Франция. Същевременно големи протестантски общини на юг успяват да се

¹⁸⁷ По Уикипедия

¹⁸⁸ Пак там

съхранят и да устояват убежденията си. Около 200 000 души се преселват в страни като Швейцария и Германия. Женева става „градът на емигрантите”.

Някои съвременни историци откриват в основата на кървавите конфликти във Франция особен религиозен мотив. Той е свързан с определени есхатологични очаквания и страхове. Огромни маси от хора, манипулирани от свещениците, смятат, че появата на протестантите е нахлуване на еретическо влияние, което нарушава единството на Божия народ и чистотата на кралството, което поставя под въпрос съдбата му в предстоящия край на света. Яростта с която католиците се нахвърлят да преследват протестантите отговаря на тяхното чувство, че по този начин „гонят дявола”. Едва след чудовищните изстъпления свързани с т.н. Вартоломеева нощ, у известна част от католическото население настъпват угризения на съвестта и примирение пред Божия суверенитет в историята.

Събитията около Вартоломеевата нощ предизвикват политическото мислене както на протестанти така и на умерени католици. Все повече назряват идеи срещу абсолютизма, срещу абсолютната власт на краля и необходимостта от по-широко представителство на провинциите във управлението на страната. За съжаление Вартоломеевата нощ оставя дълбоки рани в родовата памет на протестантите във Франция, които ще подклаждат векове на ред недоверие и отчуждение спрямо цялото католическо население дори до първата половина на 20 век.

Шарл IX предприема преговори с една от оцелелите крепости на протестантизма – Ла Рошел. Преговорите се провалят. Започва т.н. Четвъртата религиозна война с продължение на още няколко подобни до 1598 година. Поредицата от конфликти с такъв характер е прекратена от т.н. *Нантски едикт (Edit de Nantes)* през 1598 година.

8.5.3. Анри IV и Нантския едикт 1598 година.

Нантският едикт се издава четири години след заема на трона на Франция от Анри Наварски, с името Анри IV.

Анри, син на Антоан дьо Бурбон и Жан III Д'Албре е роден в По през 1553 година и приема най-напред титлата принц Наварски. Получава от своята майка калвинистко възпитание, което ще го доведе до съзнателното приемане на реформаторската вяра. Неговата майка взема активно участие в синода в Ла Рошел. На 15 години започва военно обучение при адмирал Гаспар дьо Колини. На 19 години е сгоден и встъпва в брак със сестрата на френския крал Маргарит дьо Валоа, няколко дни преди трагичните събития във Вартоломеевата нощ. В продължилите след това събития той представлява протестантската страна. Но през 1589 година се оказва, че е единствен законен наследник на трона след смъртта на крал Анри III. Католиците обединени в т.н. Лига не могат да допуснат протестант да управлява кралството. Тогава Анри Наварски прави компромиса да приеме католицизма. Известна е неговият коментар по този повод: „Париж си струва една меса”. С това става възможно да бъде коронован като крал Анри IV на 24 февруари 1594 година.

С неговото присъствие на трона, макар и вече католик, силите и на католическата Лига, както и на протестантите се изчерпват и това довежда до обявяването на Нантския едикт, който по онова време носи названието *Едикт на умиротворението*. Издаден през месец *април 1598* той установява поне за десетина години мир в станата. С него кралят постига няколко цели: укрепва монархическата власт, установява условия за омиротворяване и създава условия за икономическо възстановяване на страната. С него се дават особено големи права на протестантите като амнистия, свобода на богослуженията (в местата определени преди 1597 и в 3500

замъка¹⁸⁹), определяне на около 150 защитени места и дори компенсации от кралската хазна. За да бъде съден един протестант в градове като Бордо, Гренобъл, Кастр, съдебният състав трябва да бъде образуван на половина от протестанти. Те вече имат право да откриват свои учебни академии. 45 000 еку са предвидени за подпомагане служението на пастири. В известна степен, Нантският едикт напомня на някои предишни като този от Сен-Жермен и Амбоаз. Но сега поради авторитета и властта на Анри IV той се прилага много по ефективно. Анри трябва прогресивно да утвърждава тази власт, защото има градове където някои от клаузите не се прилагат.

Оценките на Нантския едикт не са еднозначни. Особено като се вземе пред вид историческия контекст и манталитет в който се прилага. Въпреки редица свободи, той не облагодетелства напълно протестантите. Защото той не им дава право да провеждат навсякъде където искат своите богослужения, за разлика от католиците. По един по-рафиниран начин това дава възможност на една *ре-католизация* на населението. Макар и „свободна съвест“ на поданиците се внушава по един парадоксален начин пълно подчинение и преданост към краля- умиротворител и благодетел, което довежда съзнато или неосъзнато до развитие на култ към краля. Довежда до сакрализация на кралската власт, чиито апогей ще достигне при управлението на Луи XIV.

За успешната вътрешна политика на Анри IV допринася присъствието на верни съветници – умерени католици и протестанти като принц Сюли като първи министър и външния министър Вилроа.

В доста дълъг период Анри IV води миролюбива политика и към своите съседи, дори и към такъв опасен съсед като Испания. Същевременно преустроява армията. Неговото управление е прекъснато на 14 май 1610 от фанатизиран католик, който го напада в калаяската му и го пробожда смъртоносно.

След смъртта му преследването на протестантите от страна на католиците се възобновява с особена сила. Това положение продължава през цялото време от царуването на Луи XIII до Версайския едикт през 1787 година по времето на Луи XVI. Френската революция поставя в равноправно положение всички конфесии.

Съдбата на Нантския едикт е подобна на предшестващите го благоприятни за протестантите укази, щом като техните сили са отслабени. Наследникът на Анри IV е Луи XIII. Той заменя Нантския едикт с т.н. Едикт на милостта от Алес (*édit de grâce d'Alès*) на 28 юни 1629 година. С него се забраняват защитените места на протестантите, забраняват се политическите събрания, запазва се обаче установеното правото на свободно практикуване на богослужения, освен в Париж. Но след смъртта на Луи XIII настъпват още по-тежки времена.

8.5.4 Нови изпитания за протестантите по време на Луи XIV¹⁹⁰

Ако епохата на царуване на „краля-слънце“ Луи XIV се възприема като най-висок разцвет на култура и политическо могъщество на Франция, то съдбата на протестантите по това време е предмет на оплакване, нещо с което Франция никак не може да се гордее.

Самото управление на Луи IV се характеризира с апогей на кралския абсолютизъм подкрепен с доктрината за божествено право. След смъртта на своя първи министър кардинал Мазарен Луи взима цялата власт в ръцете си. Ако някои историци венцехвалят неговия успех в установяването на мир и просперитет във френските територии във , то трябва да се знае, че това е постигнато с цената на абсолютна кралска диктатура и повсеместен терор. Той наистина успява да наложи покорство на всички

¹⁸⁹ По Уикипедия

¹⁹⁰ Луи XIV, (1638-1715), наричан още „кралят-слънце“ се възкачва на трона почти петгодишен след смъртта на баща си Луи XIII през 1643 година. Трети от династията на Бурбоните, управлява като крал на Франция и на Навара 72 години.

институции и социални слоеве. По негово време настъпва забележителен разцвет на изкуствата и на градоустройството. Но това се осъществява с добре режисиран контрол над тях, с главна задача да овековечат неговата слава. От 1682 година той се настанява във величествения комплекс на двореца Версай, който става модел на много други кралски дворци в Европа. От там той налага не само своята власт но и модел на светски живот и култура във множество европейски кралски дворове и тяхното висше общество. Става меценат на такива творци като драматурзите Молер и Расин, композитора Люли, архитекта. Льо Нотр. Разцъфва стилът на френския класицизъм. По дипломатически и по военен път разширява границите на кралството, както и колониалните задморски завоевания.

Луи XIV решава веднаж завинаги да ликвидира протестантството в своето кралство. По негово време се провеждат масирани действия за връщане на протестантското население към католицизма. Това става по два начина – чрез усилен мисионерска работа на добре подготвени католически духовници и чрез нечувани средства на терор, като т.н. *драгонади*. Протестантските семейства са задължени да настаняват войници-драгуни в домовете си.¹⁹¹ Те живеят там на издръжката на семейството и могат да прилагат различни средства на издевателства над тях докато не се върнат към католицизма. Много мъже са изпратени като гребци в корабите-галери.

Луи XIV и неговите приближени не се задоволяват с тези мерки и с ограниченията наложени вече от едикта от Алес и налагат пълната отмяна на всички права дадени от Нантския едикт през 1685 година (*révocation de l'édit de Nantes*) с издаването на *Едикта от Фонтенбло*. С него протестантството става забранена религия във всички части на кралството. Изключение се прави за областта Елзас, която е присъединена към кралството през 1648.¹⁹²

Резултатът от тази политика са нови масирани вълни на емиграция на хугеноти към протестантски страни, които ги приемат: Англия и нейните колонии в Новия свят като Виржиния и Южна Каролина, Прусия, Швейцария, Холандия, Южна Африка. Тяхното число се определя на 300 000 души (по Уикипедия). Това са предимно представители на средната класа, което довежда до чувствително икономическо отслабване на кралството. По това време Берлин е един от градовете, които бележат икономически възход благодарение на този приток на способни, честни и инициативни хора.

Ако елитният социален слой на хугенотите във Франция е на практика обезкървен, и легалната дейност на протестантството забранена, то на много места, особено във Южна Франция то продължава да се развива в нелегални форми като събрания извън населените места, в гори и пещери. Поради арестите на подготвени пастири, много от събранията се водят от необразовани, но надарени проповедници. Поради депортирането и бягството на голямо число мъже редица събрания се поемат от жени и дори от юноши. В тази обстановка се забелязва усиление на харизматични прояви като пророчества и видения в събранията на нелегалните църкви.

В това време се създават и военизирани отряди на отбрана и протестантска съпротива от т.н. *камизари* в планинската област на Севените и Лангдок, които са най-активни в периода 1702-1705 година. Борбата на тези отряди, се насърчава от някои харизматични проповедници. Тяхната дейност приключва със смъртта на Луи XIV и първите стъпки за възстановяване на структурите на реформираната църква с т.н. *синод в Пустинята* (*synode du Désert*).

¹⁹¹ Драгуни — название на конници, способни да действат и в пеши строй. Организираните драгунски полкове, се появили първо във Франция при Людовик XIV. (по Уикипедия).

¹⁹² И днес, пастирите от реформираните църкви в Елзас са платени от областни субсидии, за разлика от всички други във Франция.

В 1787 година крал Луи XVI издава Версайския едикт който поставя край на преследванията на протестантите. Френската революция установява равнопоставянето на всички вероизповедания.

ВЪПРОСИ

1. Посочете три основни догматични решения на Тридентския събор в периода 1545- 1563 година.
2. Какъв морален метод на действие възприемат членовете на „Дружината на Исус” по времето на нейното създаване от Игнатий Лойола .
3. До какви изводи достига богословът Михаел Баюс от Лувен? (2-3 изречения)
4. Кой от католическите богослови най-систематично се приближава до реформаторските идеи през 16-17 век? Посочете два или три аргумента.
5. Кой принцип възстановява Аугсбургския мир през 1555 година?
6. Кои са двата повода за избухване на Тридесетгодишната война?
7. Кои са трайните резултати след приключване на Тридесетгодишната война 1616-1648 година?
8. С какъв брачен съюз кралица Екатерина Медичи се опитва да успокои напрежението между католици и протестанти във Франция?
9. Кои са социалните и морални последствия от погрома във Вартоломеевата нощ на 24 август 1570 година във Франция ?
10. В три изречения посочете някои от оценките на Натския едикт от 1598 година.